

वीर सेवा मन्दिर
दिल्ली

★

१०८०

क्रम संख्या

२४९

गोदा

काल नं०

खण्ड

શ્રીજૈનધર્માભિયુદય-અંથમાલા [૪]

પાવાગઢથી વડોદરામાં પ્રકટ થયેલા જરાવલા પાર્શ્વનાથ.

લેખક :—

પં. લાલચંદ્ર ભગવાન્ ગાંધી.

પ્રકાશક :—

અભયચંદ્ર ભગવાન્ ગાંધી.
સાહિત્ય-ભૂષણ

હેરીસ રોડ, ભાવનગર.

વીર સં. ૨૪૬૭] : : [વિ. સં. ૧૯૯૭

મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦

પ્રથમાવૃત્તિ ૫૦૦

મુદ્રક:—શાહ ગુલાબચંદ લલ્લુભાઈ,

પ્રો. શ્રી મહેશ્વર પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ,

દાણાપીઠ, ભાવનગર.

તા. ૩૧-૭-૪૧ આવજી શુદ્ધ ૮, શ્રી પાર્શ્વનાથ-મોક્ષકલ્યાણક.

૭ ૭ ૧૦૮૦

न्याय-व्याकरणतृतीय

पं. हरगोविन्ददास त्रिकुमर शर्मा.

जन्म : स. १८४५ वैशाख शुद्ध ६ राधनपुर.

स्वर्गवास : स. १९६७ आषाढ वदि १३ मुण्ड.

[काशीमां स. १९८१ मां प्रकाशक साथे स्नेहि-भंडालनी
प्रतिकृति पत्थी.]

श्री भडोदय प्री. प्रेस-बावनगर.

સદ્ગત સુહૃદ પં. હરગોવિંદભાષને

→ સનેહાંજલિ ←

સુપ્રસિદ્ધ જૈનાચાર્ય સ્વ. શ્રીવિજયધર્મસૂરિજીના સદુપદેશ-
ભર્યા પ્રશંસનીય પ્રયત્નથી કાશીમાં સ્થપાયેલી શ્રીચરોત્રવિજય-
નામાંકિત જૈન સંસ્કૃત પાઠશાલાએ જે સુવાસિત મનોહર સુપુષ્પો
ખીલવ્યાં, સંતોષ-જનક જે સુચશસ્ત્રિ કૃષ્ણો સમાજને સમર્થ્યાં, જે
પ્રતિભાશાલી મહાધર્મ તેજસ્વી વિદ્વદ્-રત્નો સમર્પણ કર્યાં; તેમાંનું
અગ્રગણ્ય ઝળહળતું શ્રેષ્ઠ વિદ્વદ્ગત આષાઢ વ. ૧૩ ના પ્રભાતે
મુંબઈમાં અદ્ભુત થયું છે; જેની પુનઃ પ્રાપ્તિ અશક્ય છે; જેનાં
પુનર્દર્શન દુર્લભ છે, જેમના અવસાનથી જૈન-સમાજને અને
વિદ્વત્-સમાજને થયેલી ન્યૂનતાની પૂર્તિ થવી ઘણી મુશ્કેલ છે.

વિ. સં. ૧૯૪૫માં જેમણે જન્મથી ગૂર્જરદેશને ગૌરવશાલી
કર્યો, રાજ-ધન્ય-રાધનપુરને રંજિત કર્યું, વિદ્વદ્-ધન્ય તરીકે
વિખ્યાત કર્યું, વીસાશ્રીમાલી વણિક-જ્ઞાતિને વિકસ્વર બનાવી,
ધર્મ-પ્રેમી જૈન-સમાજને આનંદિત કર્યો, દેવ-શુર-ભક્ત પિતા
ત્રિકમચંદ શેઠને અને ધર્મનિષ્ઠ માતા પ્રધાનદેવીને સાચા
ધન્યવાદનાં પાત્ર બનાવ્યાં. મનોહર અક્ષર-લેખન સાથે માતૃભાષા
ગુજરાતીનું તથા હિંદી, અંગ્રેજી, વગેરે ભાષાઓનું અને વિવિધ-
સાહિત્યનું પણ ઉચ્ચ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. જેમણે સં. વ્યાકરણ, ન્યાય,
સાહિત્યાદિના વિશિષ્ટ વિદ્યાભ્યાસ દ્વારા વારાણસીના વિદ્યાલયની
વિખ્યાતિ વિદેશો પર્યન્ત વધારી, ન્યાય-વ્યાકરણીતીર્થ પદવીવાળી
સંસ્કૃતની ઉચ્ચ પરીક્ષાઓમાં ઉચ્ચ કક્ષામાં સફલતા પ્રાપ્ત
કરી, એટલું જ નહિ, પ્રાકૃતભાષામાં અને સીલોન-લંકા જઈ

પાલીભાષામાં પણ પ્રાવીણ્ય પ્રાપ્ત કર્યું. સ્વદેષ સમયમાં પરીક્ષા પસાર કરી. ‘જૈન ધર્મની મહત્તા’ પણ પ્રકાશિત કરી.

જૈનતત્ત્વજ્ઞાન દ્વારા જીવનમાં જૈન સાહિત્યની, જૈનધર્મની અને જૈન-સમાજની શક્ય સેવાઓ બજાવવા છતાં જેમણે બહુ પ્રસિદ્ધિની પરવા કરી નહિ-અપેક્ષા રાખી નહિ, મિથ્યા આડંબરને કદાપિ મહત્ત્વનો માન્યો નહિ. કર્તવ્ય-પરાયણતાને જ જીવન-સૂત્ર તરીકે સ્વીકારી. જેમણે ૧૫ વર્ષોના સતત પરિશ્રમથી, સેંકડો ગ્રંથોના પરિશીલનથી પ્રાકૃતશબ્દ-મહાર્ણવ (સં. ૧૯૮૩-૮૫) જેવા લક્ષ્યાધિ શબ્દાર્થ વૈભવશાલી મહત્ત્વના અત્યુપયોગી પ્રાકૃત-સંસ્કૃત-રાષ્ટ્રભાષા(હિંદી)મય બૃહત્કોશની વિશિષ્ટ સંકલના કરી, મુશિક્ષિત સદ્ગુણી સધર્મચારિણી મુલદ્રાદેવીના સુયોગ-સાહાય્યથી પ્રકટાવેલા અમર-કીર્તિરૂપ એ મહાભારત કોશ-રત્નને જ ચિરંજીવ-પુત્રરત્ન માની સંતોષ ધારણ કર્યો. એવા મહાકોશ દ્વારા જેમણે પ્રાકૃતભાષાના અભ્યાસીઓ-વિદ્યાર્થીઓ પર જ નહિ, વિદ્યા-વ્યાસંગી જિજ્ઞાસુ વિદ્વાનો અને સમસ્ત સાહિત્ય-સેવીઓ પર પણ ચિરસ્મરણીય મહાન્ ઉપકાર કર્યો.

જેમણે ૨૮ હજાર શ્લોકોવાળા વિસ્તૃત વિવરણવાળા વિશેષા-વશ્યકભાષ્ય જેવા વિશેષ આવશ્યક શાસ્ત્રીય ગ્રંથનું સ્વતંત્ર સુયોગ્ય સંશોધન-સંપાદન કર્યું (વિ. સં. ૧૯૬૭ થી ૧૯૭૧) અને પં. ઐયરદાસભાઈ જેવા સહાધ્યાયી સહસંપાદકનો સહયોગ મેળવી મહત્ત્વના વિવિધ વિષયોના સંખ્યાબંધ પ્રાચીન ગ્રંથોનાં પ્રશંસનીય સંશોધન-સંપાદનો કરી શ્રીચશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળાનું ગૌરવ વધાર્યું, જૈન વિવિધ-સાહિત્ય-શાસ્ત્રમાલાની યોજના કરી હ્રુમ્મ થતા પ્રાકૃત સંસ્કૃત પ્રાચીન સાહિત્યમાંથી સુરસુંદરી-ચરિત્ર (સં. ૧૯૭૨), સુપાર્શ્વનાથ-ચરિત્ર (સં. ૧૯૭૪-૭૫) જેવા મહત્ત્વના હજારો પદોવાળા

ઉપયોગી અપ્રકટ ગ્રંથોને પ્રશસ્ત પદ્ધતિએ સંશોધિત કરી પ્રકાશમાં મૂક્યા અને દેશ-વિદેશના વિદ્વજ્ઞોનાનું લક્ષ્ય એ તરફ ખેંચ્યું. જેમના ગ્રંથોને યુનિવર્સિટીઓએ પણ પરીક્ષ્ય-પાઠ્ય પુસ્તકોમાં મહત્વનું સ્થાન આપ્યું.

જેમણે છટાદાર સંસ્કૃતમાં મહત્વની એ. પ્રસ્તાવનાઓ તથા હરિભદ્રસૂરિ-ચરિત (સં. ૧૯૭૩) જેવા નિબંધો રચીને અને ગુજરાતીમાં હેમચંદ્રાચાર્યના પ્રૌઢ પાંડિત્યનો પરિચય કરાવીને પ્રસંગાનુસાર પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોની બ્રાન્તિયોનાં પણ યુક્તિ-વિવેક-પૂર્વક પ્રામાણિક નિરસનો કર્યા (‘ જૈનશાસન ’ સં. ૧૯૬૭ વૈ.થી ભાદ્રપદ), ભારતવર્ષની ભવ્ય વિદ્વતાનું વાસ્તવિક ઉચ્ચ સ્થાન જગતમાં પ્રસિદ્ધ કર્યું. જેમણે દેવી શારદાના આરાધન સાથે લક્ષ્મીદેવીનું પણ યોગ્ય આરાધન કર્યું; વિદ્યાને વાસ્તવિક સ્વરૂપમાં અર્થકરી અને યશસ્કરી બનાવી.

જેમણે સૌજન્યાદિ સદ્ગુણોથી અને સત્કર્તવ્યોથી, પ્રાચીન સાહિત્યના પરિશીલનથી, અધ્યયન-અધ્યાપન, સંશોધન-સંપાદન જેવા વિદ્યા-વ્યાસંગથી જીવનની અમૂલ્ય ક્ષણોને સાર્થક કરી, પોતાની શક્તિયોને સન્માર્ગમાં વાળી તેનો સફળ્ય કર્યો. ક્ષણભંગુર વિનંદર અસાર દેહ દ્વારા પણ ચિરસ્થાયી સારભૂત યશોભય દેહ રચ્યો. જેમણે કલકત્તા-વિશ્વવિદ્યાલય(યુનિવર્સિટી)માં સં. ૧૯૭૪ થી પ્રાકૃત-સંસ્કૃતાદિભાષાના વ્યાખ્યાતા-અધ્યાપક અને પરીક્ષક તરીકે વીશ વર્ષો પર્વન્ત વિશદ સેવા બજાવી થોડા સમયથી જ નિવૃત્તિ સ્વીકારી હતી.

મીરજના પ્રખ્યાત કુશલ ડૉક્ટરો જે વ્યાધિનો પ્રતિકાર કરી શક્યા નહિ, તે કેન્સર જેવા દુઃસાધ્ય કિલ્લ વ્યાધિએ દુર્દૈવથી એકાદ વર્ષથી કષ્ટ ઉત્પન્ન કર્યું હતું, છતાં કર્મ-વિપાકને સમ-

જનારા જે સુસે અસાધારણ સહનશીલતા-સમતા દર્શાવી. અંતે સુશીલ પત્નીની સફલાવ-ભક્તિભરી સતત પરિચર્યા સફળ થઈ શકી નહિ. બહેન મોંઘી અને બનેવી તથા મામા મોહનલાલભાઈ ખોડીદાસ શાહ વગેરે અનેક સ્વજન-આમજનોના ઉપચારો ઉપ-યોગી નીવડ્યા નહિ, સુભાષિતપદ્ય-રત્નાકર (વિભાગ ૧ થી ૫)ના સંગ્રાહક મુનિ વિશાલવિજય (આખૂના લેખક ઇતિહાસપ્રેમી શાંતમૂર્તિ મુનિરાજ જયંતવિજયજીના સુશિષ્ય) જેવા અનુજ સહોદર બંધુનાં વિશાલ સુભાષિતો-અનુશાસનો આશ્વાસન-કારક થવા છતાં આયુષ્ય-વર્ધક થઈ શક્યાં નહિ!! બાવન વર્ષ જેટલી મધ્યમ આયુષ્ય-મર્યાદા પૂર્ણ કરી જેમણે સમાધિ-પૂર્વક પર-લોક-પ્રયાણ કર્યું; તે 'પં. હરગોવિંદભાઈના સફળજીવન' અને સત્કર્તવ્યોનું સંક્ષેપમાં સંસ્મરણ શું થઈ શકે? તેમના અવસાનથી સર્વ કોઈ પરિચિત સહવાસી સ્વજન અને સાહિત્ય-સેવી સન્નજન દુઃખી, દિલગીર અને શોકાકાન્ત થાય તો વર્ષો પર્યન્ત સહવાસ-વિનોદ કરનારને અધિક દુઃખ થાય એ સ્વાભાવિક છે; પરંતુ ભવિતવ્યતા આગળ કોનું આદ્યું છે? અથવા ચાલે છે? એમ સમજી ધૈર્ય ધરવું જોઈએ. તેમના શાસન-પ્રેમી ઉચ્ચ-કક્ષાના આત્માને પરમ શાંતિ પ્રાપ્ત થાય, એમની શુભ ભાવનાઓ સફલ થાય, પ્રાકૃત સાહિત્ય-સમુદ્ધાર-પ્રચારનાં એમનાં અધૂરાં રહેલાં-ઈચ્છેલાં અભીષ્ટ શુભ કાર્યો પૂર્ણ થાય-એવું આપણે સૌ ઈચ્છીએ-શાસનદેવને પ્રાર્થના કરીએ. તેમના આત્માને અન્ય શું સમર્પણ કરી શકાય? એ સફળત સ્નેહી સાક્ષર બંધુને લઘુ સહાધ્યાયી આ લઘુ પુસ્તિકામાં સ્મરણાન્વિરૂપ સફલાવભરી સ્નેહાન્વિ સમર્પી કેટલેક અંશે પોતાને કૃતાર્થ માને છે.

વિ. સં. ૧૯૯૭
શ્રા. શુ. ૧૩ વડોદરા

લા. ભ. ગાંધી.

વિષયાનુક્રમ

પ્રાસ્તાવિક ૧ થી ૮

કવિ દીપવિજય-પરિચય
કવિતા-પરિચય
ઐતિહાસિક મહત્ત્વ

કવિતાનો સાર (ઐ. ટિપ્પનો સાથે) ૯ થી ૨૪

ચાંપાનેર, પાવાગઢ ચૌહાણોના સમયમાં	૯
બારમી સદીમાં પાવાગઢ પર શ્વેતાંબર જૈન-મંદિરો	૧૦
અભિનંદન-શાસનદેવતા કાલિકાનું વર્ણન	૧૩
શ્વે. જૈનોની અભિનંદન-શાસનદેવી	૧૪
વિધિપદ્ધતિ અંચલ ગચ્છ)ની અધિષ્ઠાયિકા	૧૬
લાલણીની ગોત્રદેવી	૧૭
સયાજીરાવ(ખીમ)ના રાજ્ય-સમયમાં ચાંપાનેરથી વડોદરામાં				
પધારેલા પાર્શ્વનાથ (પ્રતિમા)	૨૦
શાંતિસાગરસૂરિ	૨૧
સૂબા ગિરધરદાસ પાટોલ (પટેલ)	૨૩
શેઠ દુર્લભદાસ	”
જીરાવલી-પાર્શ્વનાથનું સ્તવન	૨૪
” ” ” (હાળ ૧ થી ૫, અભિષેક, આરતી)				૨૫-૩૩
કલ્યાણ-પાર્શ્વનાથનું સ્તવન	૩૩-૩૫

ઐતિહાસિક સંશોધન ૩૬ થી ૧૦૮

[૧]

શ્રાવણ પાર્શ્વનાથનાં સંસ્મરણ ૩૬ થી ૯૦

શ્રાવણી-પાર્શ્વજન-તીર્થનો પ્રબંધ [૧]	...	૩૬ થી ૪૧
" " [૨]	...	૪૧ થી ૪૪
" " [૩]	...	૪૫ થી ૪૬
શ્રાવણી-ગચ્છના ઉલ્લેખો	૪૬ થી ૪૮

વિક્રમની ૧૪ મી સદીમાં ૪૯ થી ૫૧

સં. પેથડ, ઝાંઝણ સંધ-યાત્રા	૪૯
યાત્રા-સ્તોત્રો	૫૦-૫૧

વિક્રમની ૧૫ મી સદીમાં ૫૧ થી ૬૨

શ્રાવણ પાર્શ્વનાથનાં સ્તવનો
કવિ મેરુનંદન કાગ [૬૭-૭૧]
,, જયસિંહસુરિ, કવિ મહેન્દ્રસુરિ, કવિ મેરુતુંગસુરિ,				૧
,, જયશેખરસુરિ, મુનિસુંદરસુરિ, ભુવનમુંદરસુરિ વિગેરેનાં કવિત્વો.				
ખંભાતના મોઢ રામ અને પર્વત	૫૩
શ્રાવણી-તીર્થમાં મંડપ વગેરે	૫૭
સંધવી આલ્હા, પાદ
શ્રાવણ-પાર્શ્વનાથ-ચૈત્યમાં દેવકુલિકાઓ	૫૮
સં. કોચરની સંધ સાથે યાત્રા	૫૯
સંધવી ધનરાજ
મેલાદેવીની યાત્રા
શ્રાવણના સમ	૬૦
ક્ષેમકીર્તિ
	૬૧

વિક્રમની ૧૬ મી સદીમાં ૬૨ થી ૮૬

જીરાપદ્મી-પાર્શ્વ-વરપ્રસાદ	૬૨
તપાગચ્છના લક્ષ્મીસાગરસૂરિના આધિપત્ય સમયમાં ...	૬૩
અમદાવાદના મંત્રી સંઘવી ગદાશાહ	„
સીરોહીના સંઘવી જિજ્ઞા અને કાગ્ન	૬૫
પર સંઘવીઓમાં ગુણરાજ	૭૫
૮૮ સંઘવીઓમાં જોસિંગ અને રત્નશાહ	૭૬
ગુણરાજની યાત્રા	૭૭
શાહ પર્વત અને ડૂંગર યાત્રા... ..	૮૧
મંત્રી પેથ, કવિ નમસૂરિ, કવિ લાવણ્યસમય વગેરેનાં કવિત્વો...	

વિક્રમની ૧૭ મી સદીમાં ૮૬ થી ૮૮

વિક્રમની ૧૮ મી સદીમાં ૮૮ થી ૮૯

વિક્રમની ૧૯ મી સદીમાં ૮૯ થી ૯૦

[૨]

ચૌહાણ સાથે સ્વેતાંબર જૈનોના ધર્મહાસ ૯૧ થી ૧૦૮

શાકંભરીશ્વરો.

મલધારી અભયદેવસૂરિ અને પૃથ્વીરાજ (૧)	૯૧
જિનદત્તસૂરિ અને અણોરાજ	૯૨
ધર્મધાપસૂરિ અને ૩ શાકંભરીશ્વરો
(૧ અજયરાજ, ૨ અણોરાજ અને ૩ વિગ્રહરાજ)	૯૩
મહામાત્ય ધનદેવ	૯૯
પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ (૨)	૧૦૧

જલોરના ચૌહાણના રાજ્યમાં ૧૦૩-૧૦૮

સમરસિંહના રાજ્યમાં મંત્રી યશોવીર અને અજયપાલ ... ૧૦૩

ઉદયસિંહના મંત્રી ઉદય અને યશોવીર...	...	૧૦૪-૧૦૭
મહામાત્ય દેવપાલ, ધનપાલ	૧૦૭-૧૦૮
પરિશિષ્ટ અભિપ્રાયો...	...	૧૦૯-૧૧૪
વિશેષ વક્તાવ્ય	૧૧૪-૧૨૧
સંવત્-સૂચી	૧૨૨-૧૨૪
ઐતિહાસિક વિશેષનામોની અનુક્રમણિકા	૧૨૫-૧૪૧
પાઠ-ભેદ	૧૪૨-૧૪૬
શુદ્ધિ-પત્રક	૧૪૭

પ્રાસ્તાવિક

આજથી ૧૦૮ વર્ષો પહેલાં બનેલી આ ઘટના છે. વિ. સં. ૧૧૧૨ માં પાવાગઢમાં પ્રતિષ્ઠિત જીરાવલા પાર્શ્વનાથની પ્રાચીન પ્રતિમા વિ. સં. ૧૮૮૬ માં માગ. વ. ૧૧ વડોદરામાં પ્રકટ થયા પછી તેનો ઉલ્લેખ, તે પછી બે જ મહિનામાં (કા. શુ. ૨) એ ઘટનાને પ્રત્યક્ષ જોનાર-જાણનાર કવિએ રસિક વિવિધ રાગોમાં પાંચ ઢાળવાળી મનોહર કવિતામાં કર્યો છે. એ પરિચય કરાવનાર એ સમયના સુપ્રસિદ્ધ કવિ શ્રે. જૈન યતિ પં. દીપવિજય (તપાગચ્છ-વિજયાનંદસૂરિ-પક્ષના પં. પ્રેમવિજય-રત્નવિજયના શિષ્ય) છે, જેની વિ. સં. ૧૮૫૨ માં રચેલી વડોદરાની ગજ્જલ અમ્હે ‘ વટપદ્ર (વડોદરા)ના ઐતિહાસિક ઉલ્લેખો ’ નામની લેખમાલામાં દર્શાવી હતી. ‘ સુવાસ ’ માસિકના પાઠકોને એ સુવિદિત હશે. ત્યાં અમ્હે કવિનો વિશેષ પરિચય આપ્યો છે. એથી ઇતિહાસ-પ્રેમીઓને સ્મરણમાં હશે કે-વડોદરાના શ્રીમંત રાજશ્રી ગાયકવાડ તરફથી તેમને ‘ કવિરાજ ’ એવું ગિરદ મળ્યું હતું. એ હકીકતને તેમણે વિ. સં. ૧૮૭૭ માં પોતાને હાથે લખેલા રાઠોડ મહારાજ માનસિંહના સમુદ્રખંધ ચિત્રમય આશીર્વાચન કાવ્ય-પટમાં જણાવેલ છે,* ૭ મનોહર ચિત્રોવાળો

* તેના અંતમાં આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે—

“ હિતિ શ્રીમત્તપાગળ-શ્રીવિજયાનંદસૂરીગચ્છે રાજશ્રીગાયકવાડદત્ત-

આ સચિત્ર પટ, વડોદરાના આત્મારામજી જૈન જ્ઞાનમંદિરમાં જોઈ શકાય છે.

વડોદરાની ગઝલ સિવાય સૂરત, ખંભાત, પાલણપુર, સીનેર, જાંબૂસર, ઉદયપુર વગેરે અનેક નગરોની વિવિધ છટાદાર ગઝલો રચી, ગોડીપાર્શ્વનાથ-સ્તવન, કાવી-તીર્થ-વર્ણન, ધૂલેવા-કેસરિયાજીની લાવણી વગેરે કરી કવિએ કવિત્વશક્તિ સાથે પોતાનું વિશિષ્ટ લૌગિક, ઐતિહાસિક જ્ઞાન દર્શાવ્યું છે. સોહમ્મકુલરત્નપટ્ટાવલી રાસ (વિ. સં. ૧૮૭૭), ગમ્ચનાયક શ્રીપૂજ્ય વિજયલક્ષ્મીસૂરિ-સ્તુતિમાલા જેવી બીજી કૃતિયો દ્વારા પણ કવિને ઇતિહાસ-પ્રેમ જણાઈ આવે છે. તે સમયે વર્તમાન કાલ જેવી સાધન-સામગ્રીનો સફલાવ સુલભ ન હોવાથી તેમનાં ઐતિહાસિક સૂચનોમાં સંભવિત સ્થલનાને વિશેષ અવકાશ હોવા છતાં તે તે સ્થળો અને વ્યક્તિયો રચેલી સંબંધમાં ઇતિહાસના અભ્યાસીઓને આ કવિની કૃતિયો કેટલેક અંશે ઉપયોગી થઈ શકે તેવી છે.

એ સિવાય અષ્ટાપદ, નંદીશ્વર, આગમે વગેરેની પૂજાઓ, તીર્થકરોનાં સ્તવનો, સ્વાધ્યાયો, ગુરુ-ગુણ-ગાહુલીઓ, ચંદ-ગુણાવલી-લેખ (કવિતા) વગેરે અનેક પ્રકારની કવિની ગુજરાતી હિંદી કવિતાઓ બાણવામાં આવી છે. વિ. સં.

‘કવિરાજ’ બિરદ જતી પં. દીપવિજયકવિરાજેન વિરચિતં શ્રીરાઠોઢ-કુલગગન-માન-મહારાજાધિરાજ—મહારાજશ્રીમાનસિંહમહીપાલ-કીર્તિ-ગુન-સમુદ્રબંધ આસિરવચન શ્રેયઃ ।

સંવત ૧૮૭૭ વર્ષે શકે ૧૭૮૨ પ્રવર્તમાને શ્રીઆસોજસુદિ-વિજ-યાદશમ્યાં લિખિતં સ્વહસ્તે પં. દીપવિજય કવિરાજે ।”

૧૮૬૦ માં વડોદરાનગરસ્થાયી આ કવિરાજને અહિંના સુશ્રાવક ગાંધી દુલભદાસ ઝવેરચંદ વગેરેએ મહાનિશીથ સૂત્ર સંબંધમાં પ્રશ્નો પૂછેલા, તેના પ્રત્યુત્તરે કવિએ આપેલા તે ૩૦૦ શ્લોકપ્રમાણ ગુજરાતી ગદ્યગ્રંથ ‘મહાનિશીથ-ખેલ’ નામે પ્રકટ થયેલ છે. વિ. સં. ૧૮૬૨ માં જ્યારે આ કવિ સૂરત ખંદરમાં હતા, ત્યારે પણ વડોદરાના ઉપર્યુક્ત શ્રાવક ગાંધી દુલભદાસ ઝવેરચંદ અને ખીજા શ્રાવકોએ મૂર્તિ-પૂજા વગેરે વિષયમાં પૂછાવેલું-એ અવતરણ અમ્હે ‘વટપદ્ર (વડોદરા) ના ઐતિહાસિક ઉલ્લેખો’ લેખ-માલામાં કર્યું હોવાથી અહિં પુનરુક્તિરૂપે દર્શાવીશું નહિ.

વિક્રમની ૧૬ મી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં નામાંકિત થયેલા, ‘કવિરાજ ખડાદૂર’ નામે સુપ્રસિદ્ધ એ કવિ દીપવિજયજીએ ‘વડોદરાનગર-સ્થાયી જીરાવલા પાર્શ્વનાથ-સ્તવન’ નામની એક નાની પણ ઐ. દૃષ્ટિએ અને કવિતાની દૃષ્ટિએ મહત્વની કૃતિ રચી હતી. જૂઠા જૂઠા રાગોમાં રચેલી પાંચ ઢાળવાળી મનોહર એ કવિતામાં પ્રસ્તુત ઘટનાનો કવિએ સપ્રમાણ નિર્દેશ કર્યો છે.

કવિએ વડોદરાની ગર્જલમાં જેમ મહારાજા ગાયકવાડ દામાજીરાવ, સિયાજીરાવ, ફતેસિંહરાવ, ગોવિંદરાવ, રાવ આનાજી, રાવ કાનાજી અને દીવાન રાઉખા વગેરેનું સ્મરણ કર્યું છે; તેમ આ ઘટના જેમના રાજ્ય-સમયમાં બની, તે મહારાજા સહાજી (સયાજીરાવ ખીજા) નું તથા તેમના વંશના ૮ વંશજોનો નામ-નિર્દેશ આ કવિતામાં કવિએ કર્યો છે. ઘટના સાથે સંબંધ ધરાવતી વ્યક્તિયો, સંવત્, માસ, તિથિ વગેરે આવશ્યક હકીકતો સૂચવવા કવિએ પૂરતું લક્ષ્ય રાખ્યું છે.

આ કૃતિની ૪ પત્રવાળી એક હ. લિ. પ્રતિ લીંબડી (કાકિયાવાડ)ના શેઠ આ. ક. જૈનપુસ્તક-ભંડાર (નં. ૧૯૨૨) માં વિદ્યમાન છે. ઇતિહાસપ્રેમી મુનિરાજ જયંતવિજયજી મહારાજે એ જોવા મંગાવેલી, ત્યાંથી પં. કૃતેહચંદ બેલાણી હસ્તક આવી અમહારા વડિલબંધુ (આ પુસ્તિકાના પ્રકાશક અભયચંદભાઈ) દ્વારા પાછી ભંડારમાં પહોંચી જવાની તૈયારીમાં હતી-તેવામાં ગત માર્ગશીર્ષમાં મહારે ભાવનગર જવાનું થતાં એ પોથી અકસ્માત મહારા જોવામાં આવી. એ વાંચી-વિચારી જોતાં મને ઉપયોગી લાગી, એથી મેં એની પ્રેસકૉપી કરી લીધી. એમાંનાં એ. નામો સંબંધમાં શોધખોળ કરતાં મને વિચાર આવ્યો કે પાવાગઢ-ચાંપાનેર સાથે શ્વે. જૈનોના જે ઇતિહાસ, મેં ‘તેજપાલનો વિજય’ પુસ્તકના પ્રાસ્તાવિકમાં આજથી છ વર્ષો પહેલાં, દર્શાવ્યો છે, તેની અનુસંધાન-પૂર્તિ આથી થશે, શ્વે. જૈનોના ભૂલાઈ ગયેલા ઇતિહાસના અનુસંધાનમાં આ ઇતિહાસ નવું પ્રકરણ ઉમેરશે, પાવાગઢની કાલિકા સંબંધમાં પણ કેટલોક અપ્રકટ વૃત્તાંત પ્રકાશમાં આવશે, વડોદરાના રાજ્યકર્તાઓ અને જૈનમંદિર-મૂર્તિયોના કેટલોક ઇતિહાસ પણ આથી વિશેષ પ્રકાશમાં આવશે. પુરાતત્ત્વ ગવેષણા કરનારા, સાચા ઇતિહાસના સંશોધક અભ્યાસીઓને, ઉત્સાહી ઇતિહાસ-પ્રેમીઓને આ નાની કૃતિમાંથી પણ સંશોધન-યોગ્ય થોડી ઘણી સામગ્રી મળશે. તીર્થ-પ્રેમીઓને અને કવિતા-પ્રેમીઓને પણ આથી આનંદ થશે અને વિશેષ જાણવાનું મળશે. આ લઘુ કૃતિ તેવા તેવા અધિકારીઓને કંઈક માર્ગ-દર્શન કરાવશે અને પ્રેરણા આપશે-એવા વિચારથી પ્રેરાઈને પ્રાપ્ત થયેલી પ્રતિના આધારે કવિની ભાષામાં પરિવર્તન કર્યા વિના આવશ્યક અશુદ્ધિઓનું

સંશોધન કરી આ કૃતિને પ્રકાશમાં લાવવા નિર્ણય કર્યો—અને પાઠકો જાણીને વિશેષ આનંદ પામશે કે—આ સાથે કવિતાનો સાર દર્શાવી એમાં જણાવેલ ઐતિહાસિક નામો સંબંધી વિશેષ જ્ઞાતવ્ય, ખાસ કરીને જીરાવલા પાર્શ્વનાથનો પ્રાદુર્ભાવ, તેનો મહિમા, સ્મરણો, સ્તોત્રો, યાત્રા-સંઘો, મંદિર, મંડપ, દેવકુલિકાઓ, ઉપદ્રવો, ઉદ્ધારો, તે સ્થાનથી પ્રખ્યાત થયેલા ગમ્મના આચાર્યાદિએ કરેલ પ્રતિમા-પ્રતિષ્ઠા વગેરે સંબંધનો શક્ય ક્રમ-સંબંધ સંકલિત કરેલો ઐતિહાસિક સંશોધનવાળો પ્રાચીન ઇતિહાસ ગંભીર અન્વેષણ કરી જણાવવા અમે અહિં પ્રયત્ન કર્યો છે.

વિક્રમની ચૌદમી સદીથી ખરતરગમ્મ, અંચલગમ્મ (વિધિપક્ષ), તપાગમ્મ, કોરંટકગમ્મ વગેરે વિવિધ ગમ્મના આચાર્યોએ અને વિખ્યાત કવિઓએ આ તીર્થનાં ભક્તિભાવ-ભર્યાં છટાદાર સ્તોત્રો સંસ્કૃતાદિ વિવિધ ભાષામાં, વિવિધ છંદોમાં વિવિધ નામે રચેલાં જણાય છે; તેમાંથી જાણવામાં આવેલાં કેટલાંકનું અહિં સપ્રમાણ સૂચન કરવામાં આવ્યું છે.

કેટલાય સંઘો આ તીર્થની યાત્રાએ આવ્યા જણાય છે, તેમાંથી કેટલાકના સંબંધમાં અહિં ઉલ્લેખો દર્શાવ્યા છે. આ તીર્થમાં મંડપ, દેવકુલિકા વગેરે સત્કર્તવ્યો કરનારા-કરાવનારા સંબંધમાં પણ જે પ્રામાણિક રીતે જાણી શકાયું—તે જણાવવા અહિં પ્રયત્ન કર્યો છે, તે જોવામાં આવશે.

તીર્થની યાત્રા કરનારાઓએ તીર્થમાલા, ચૈત્ય-પરિપાટી, પાર્શ્વનાથ-નામમાલા-સ્તોત્ર-સ્તવનાદિમાં અને અનેક ગ્રંથ-કારોએ પોતાની અન્યરચનામાં આ જીરાવલા પાર્શ્વનાથ-તીર્થનું

રમરણુ કર્યું જણાય છે, તેમાંથી પ્રસિદ્ધ, અપ્રસિદ્ધ અનેક અંથોર્નુ અન્વેષણ કરતાં જે જે જાણી શકાયું, તે તે એકત્ર કરી વ્યવસ્થિત ક્રમે સંકલિત કરી દર્શાવવા અહિં પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે; તેમ જોવાશે.

એ સાથે પાવા-પતિના પૂર્વજ પૃથ્વીરાજ ચૌહાણનો પરિચય કરાવતાં ચૌહાણ મહારાજાઓ (રણથંભોરવાળા શાકંભરીશ્વરો તથા જાલોર ગઢવાળા-સોનગરા) સાથે શ્વે. જૈનોનો ઇતિહાસ, રાજસભા અને રાજાઓ પર શ્વે. જૈનાચાર્યોનો પ્રભાવ, સમર્થ ઉચ્ચ કર્તવ્ય-દક્ષ શ્વે. જૈન મંત્રીશ્વરો આદિનો પણ પ્રામાણિક પરિચય પરિશ્રમ લઈ દર્શાવેલો અહિં દ્રષ્ટિગોચર થશે, અને તે ઇતિહાસ-પ્રેમીઓને બહુ ઉપયોગી જણાશે.

વડોદરામાં પ્રકટ થયેલ એ જીરાવલા પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાને પછી કયાં પ્રતિષ્ઠિત કરી ? એ વગેરે સંબંધમાં તત્કાલ જનાવેલી એ કવિતામાં કવિએ જણાવેલું ન હોવાથી તે સંબંધમાં અમે વિશેષ શોધખોળ કરી અને હાલ પાટણમાં બિરાજતા વડોદરાના વિશેષજ્ઞ ૯૧ વર્ષના વયોવૃદ્ધ મુનિરાજ પ્રવર્તકજી કાંતિવિજયજી મહારાજને પણ પૂછાવેલું, પરંતુ તેમની પાસેથી જાણવા લાયક વિશેષ હકીકત ન મળી આવી; તેમ છતાં નિરાશ ન થતાં વિશેષ તપાસ અને પ્રયત્ન કરતાં જાણવામાં આવ્યું કે-મામાની (પહેલાં-બાલચંદ પટેલની) પોળમાં ઉચ્ચ શિખરબદ્ધ મનોહર જૈનમંદિર કરાવી તેમાં વિ. સં. ૧૮૯૬ માં બિરાજમાન કરવામાં આવેલા અને સર્વને કદ્યાણુ કરનારા હોઈ ‘ કદ્યાણુ પાર્શ્વનાથ ’ નામે નામાંકિત કરવામાં

આવેલા, તે જ પૂર્વોક્ત કવિએ વર્ણવેલ જીરાવલા પાર્શ્વનાથ (શ્યામ પ્રતિમા) છે—એવી ૬૬ માન્યતા થઈ. જેમની પ્રતિષ્ઠાનો શતાબ્દી—મહોત્સવ શાંતિ—સ્નાત્રાદિ પૂર્વક ગયે વર્ષે જ ઉજવાયે હતો. વિ. સં. ૧૮૮૬ માં એ પ્રતિમા પ્રકટ થયા પછી ૭ વર્ષે દહેરાસર તૈયાર થતાં વિ. સં. ૧૮૯૬ માં (માલ શુ. ૧૩) તેમની પ્રતિષ્ઠા થયેલી. આ પ્રસંગને સૂચવતું એક સ્તવન, વિ. સં. ૧૯૬૩ માં મુનિરાજ સિદ્ધિવિજયજીના શિષ્ય ભક્તિવિજયજીએ રચેલું મળી આવ્યું, તે પણ અમે અહિં પાછળ દર્શાવ્યું છે. પ્રયત્ન કરવા છતાં આ પ્રતિમાનો લેખ જોવા—વાંચવામાં કે અહિં દર્શાવવામાં સફળતા મળી શકી નથી; તેમ છતાં એ જૈન-મંદિરનો વિ. સં. ૧૯૩૯ થી જીવન—પર્યન્ત વહીવટ કરનાર સ્વ. મગનલાલ પરીખના ઉત્સાહી સુપુત્ર શ્રીયુત વકીલ ડાહ્યાભાઈ બી. એ., એલ.એલ. બી., તથા ઇતિહાસ—પ્રેમી વૈદ્ય વાડીલાલભાઈ અને વિજયલલિતસૂરિજીના શિષ્ય મુનિ પ્રભા-વિજયજી વગેરે સાથે વિચાર કરતાં ઉપરની માન્યતા પુષ્ટ થાય છે.

આ ઇતિહાસનો મુખ્ય ભાગ વાંચી જઈ પ્રાસંગિક સૂચનો કરી પ્રોત્સાહિત કરવા માટે ઊરોડા કોલેજના ઇતિહાસના પ્રોફેસર શ્રીયુત કેશવલાલભાઈ હિં. કામદાર એમ. એ., તથા પાલીના પ્રોફેસર, રાજદક્ષતરદાર શ્રીયુત ચિંતામણિ વિ. જોશી એમ. એ., તથા ગુજરાતીના પ્રો. મંજુલાલભાઈ ર. મજમુદાર એમ. એ., એલ.એલ. બી., તથા મુપ્રસિદ્ધ ઇતિહાસ—લેખક સાક્ષર મોહનલાલભાઈ દ. દેશાઈ બી. એ; એલ.એલ. બી., ઍડવોકેટ તથા ‘સુવાસ’ના તંત્રી શ્રીયુત ચીમનલાલ સંઘવી તથા અન્ય સહાયક સજ્જનોનો આભાર માનું છું.

આશા છે કે-શુભસૂચ સજ્જનોને આમાંથી ઉપયોગી પ્રામાણિક
 ઇતિહાસ જાણવા મળી આવશે, જેમાંનો અપ્રકટ ઇતિહાસ બહુ
 થોડા જાણતા હશે. સુદ્ધ ઇતિહાસપ્રેમીઓ સૌજન્યથી એને
 સદુપયોગ-સત્કાર કરે, વિશેષજ્ઞો વિશેષ દર્શાવે-એવી આશા
 રાખી વિરમું છું.

વિ. સં. ૧૯૬૭ વૈ. શુ. ૫, }
 વડોદરા.

લા. ભ. ગાંધી.

પાવાગઢથી વડોદરામાં

પ્રકટ થયેલા

જીરાવલા પાર્શ્વનાથ

કવિતાનો સાર.

૧

પહેલી ઢાળમાં-જીરાવલી(પાર્શ્વનાથ)ને પ્રણામ કરીને
કવિ પ્રારંભ કરે છે. ગુજરાત દેશના
ચાંપાનેર-પાવા- વડોદરામાં પ્રગટ થયેલ પાર્શ્વનાથ દેવ
ગઢ, ચૌહાણોના (શ્યામ મૂર્તિ)નું વર્ણન કરવા સૂચન કરે
સમયમાં છે. તેની આદિથી ઉત્પત્તિનું કથન કરતાં

ચાંપાનેર-ચાંપાવતી નગરની પ્રાચીન મહત્તા
દર્શાવે છે. શ્રીમંત-વ્યવહારી-વેપારી લોકોનો વાસ, લક્ષ્મીનો
વાસ, જન-સંખ્યાનો અધિકતા સાથે સૂચવે છે. ૮૪ ચૌટાં,
દેવ-દરબારમાં વાગતી ઘંટાના મંગલ નાદ જણાવે છે. એ
પછી અસમાન ઉંચા પાવાગઢ ગિરિનું વર્ણન આપતાં, તેના
પર દેવતાનો વાસ અને કિંનરોનાં ગાન જણાવે છે. દિલીપતિ
સુલતાન પૃથ્વીરાજ ચૌહાણના વંશમાં દીપ્તા પતાઇ રાવળનું
સ્મરણ કરે છે, જે અનમી (ખીજાને ન નમનારા) નૃપ-

શિરતાજ પાવા-પતિ તરીકે રાજ્ય કરતા હતા. કવિએ ત્યાં દર્શાવેલો સમય વિક્રમસંવત્ ૧૧૦૦ એ પાવા-પતિ *ચૌહાણના પૂર્વજોનો સમજવો જોઈએ.

૨

બીજી ઢાળમાં-પાવાગઢ ઉપર સંઘે જગ-જન-હિતકારક જગ-મનોહર દેવળ કયું જણાવ્યું છે, આરમી સદીમાં એને ફરતી (ચોતરફ) પર આવન દેહરીઓ પાવાગઢ પર હોઈ-એ રાવન જિનાલય હતું. એમાં એ. જૈન મંદિરો. જ્ઞાન-રસિક અભિનંદન દેવ (જૈનોના ચોથા તીર્થંકર) અને જીરાવલી-પ્રભુ

* ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ વિશ્વાસપાત્ર ન જણાતા ચંદ્ર અરદાષના પૃથ્વીરાજ-રાસોના આધારે સંવત્ દર્શાવ્યો હોય, તો તે સંવત્ પાવા-પતિ માટે ઘટી શકે નહિ. પતાઇ રાવળ(જયસિંહ) સંબંધમાં અમ્હે 'તેજપાલના વિજય'ના પ્રાસ્તાવિકમાં જણાવી ગયા છોએ જ્ઞાને પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ વગેરે સંબંધી કેટલોક પરિચય આગળ જોવાશે.

૧ પાવાગઢ-આંપાનેર સાથે શ્વે. જૈનો(વિક્રમની ૧૨ મી સદીથી ૧૯ મી સદી સુધી)નો ઇતિહાસ મેં વિસ્તારથી 'તેજપાલનો વિજય' ના પ્રાસ્તાવિકમાં સપ્રમાણ દર્શાવ્યો છે. વિશેષમાં જણાય છે કે-

પાવાગઢના શ્વે. સંલવ-જિનમંદિરમાં ૮ દેહરીઓ કરાવનાર વિક્રમની ૧૫મી સદીના ખંભાતના ઓસવાળ શ્વે. મેધાશાહ.

ઉકેશવંશમાં થયેલા સચિવેન્દ્ર લાદાશેઠના વંશજોમાં ધર્મ-નિષ્ઠ શ્રીમાન્ શેઠ મેધાશાહ, વિક્રમની ૧૫મી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં થઇ ગયા. જેમણે ધાર્મિક સર્વ ક્ષેત્રોમાં મેઘની જેમ વસુ-વૃષ્ટિ કરી હતી. તેમને

(૨૩ મા પાર્શ્વનાથ)ની મુખ્ય પ્રતિમાઓ હતી. એ બન્ને દેવોની અંબન-શલાકા પ્રતિષ્ઠા વિ. સં. ૧૧૧૨ માં વૈશાખ શુ. ૫ ગુરુવારે આચાર્ય ગુણસાગરસૂરિ દ્વારા થઈ હતી-તેમ જણાવ્યું છે. પ્રસ્તુત જીરાવલી પાર્શ્વનાથની તે પ્રતિષ્ઠાના

પહેલી પત્ની લોલીથી માણિક્ય નામનો પુત્ર અને બીજી પત્ની કમલાધથી હીર અને વીર નામના ૨ પુત્રો થયા હતા. બ્યવહારીઓથી શોભતા શ્રેષ્ઠ નગર સ્તંભતીર્થ(ખંભાત)માં વસતા મેધાશાહ અમણી તરીકે પ્રખ્યાત થયા હતા. તેમણે પાવકાચલ(પાવામઢ)ના શણુગારૂપ શંભવજિનનાં મંદિર(જે સંખધમાં ' તેજપાલનો વિજય ' પુસ્તકના પ્રાસ્તાવિકમાં અમ્હે પ્રમાણે દર્શાવ્યાં છે)માં કલિકાલનો નાથ કરનારી ૮ દેવકુલિકાઓ કરાવી હતી—

“ પાવકાચલશૃંગાર-શ્રીશમ્ભવજિનાલયે ।

તેનાઘૌ દેવકુલિકાઃ કલિકાલહતાઃ કૃતાઃ ॥ ”

તે મેધાશાહે પુષ્કળ દ્રવ્ય ખર્ચીને સોપારકપુરેશ્વર(જિન)ના જીર્ણ ચૈત્યને નવું ક્યું હતું. તેમણે દર્શનથી ઉજ્જવેગને દૂર કરનારી-મનોહર ૨૪ તીર્થંકરોની પ્રતિમાઓ કરાવી હતી, તથા સુરત્રાણ(સુલતાન)-પુરમાં ઉજ્જવલ વિશાલ શાલા (ઉપાશ્રય) કરાવી હતી, તથા માહિન્દ્રી નદીના તટ(મહીકાંઠા)પર ૨૪ વાર અમારિ કરાવી સર્વ પ્રકારની હિંસાને નિવારી હતી, ઘણી તીર્થયાત્રાઓ અને ઘણી સંઘલક્ષિત કરી હતી. તેજ મેધાશાહે તપાગણરૂપી આકાશમાં સૂર્ય જેવા યુગપ્રધાન સોમ-સુંદરસૂરિના શ્રુત-ભક્તિ તરફ પ્રેરતા સદુપદેશને સાંભળી હર્ષિત થઈ સિદ્ધાંત વગેરે લાખ ગ્રંથ(શ્લોકો) લખાવતાં વિ. સં. ૧૪૯૮ માં લખાવેલ અને ચિત્રકોશ(જ્ઞાનભંડાર)માં સ્થાપેલ પુસ્તક (સૂક્ષ્માર્થ-વિચારસારચુર્ણિ-તાડપત્રપુસ્તિકા હાલ જૈનજ્ઞાનશાળા વીજપુરમાં વિદ્યમાન)ની ૨૧ શ્લોકોવાળી પ્રાંત પ્રશસ્તિમાં એ ઉલ્લેખ છે [જુઓ-જૈનસાહિત્ય-પ્રદર્શન-પ્રશસ્તિસંગ્રહ-તાડપત્ર-વિભાગ પૃ. ૯-૧૦]

પ્રસંગે ચાંપાનેરના સંઘમાં હર્ષ-વધાર્થ થઈ હતી. ચાંપા-
નેરમાં અને પાવાગઢ પર સર્વ જનો પ્રભુ-ગુણ ગાતા હતા. આ
સાથે મૂલનાયક અભિનંદન જિનના શાસનની રક્ષિકા શ્યામ
વર્ણવાળી, પદ્માસના અને ચાર ભુજવાળી લટકાળી કાલીદેવીને
પણ ત્યાં સ્થાપી હતી.

ખરતરગચ્છના નાયક શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ, કે જેમને મંત્રીશ્વર કર્મ-
ચંદ્રે શહેનશાહ અકબરની અધ્યક્ષતામાં 'યુગપ્રધાન' પદવીથી
સન્માનિત કરાવ્યા હતા અને જે આચાર્યના સદુપદેશથી અકબરે
આષાઢ અષાઢિકાનું અમારિ-કરમાન પ્રકટ કર્યું હતું, તે આચાર્ય સાથે,
સંઘપતિ સોમજીવાળો સંઘ શત્રુંજય-યાત્રાએ ચાલ્યો, તે સમયે વિ.
સં. ૧૬૪૪ માં દેશોદેશના સંઘોમાં ચાંપાનેરનો સંઘ પણ આવ્યો
હતો-એવો ઉલ્લેખ વિ. સં. ૧૬૪૮ માં રચાયેલા જિનચંદ્રસૂરિ-રાસમાં
મળે છે—

“વિક્રમપુર મંડોવરઉ, સિન્ધુ જેસલમેર;
સિરોહી જલોરનઉ, સોરઠિ ચાંપાનેર. ૨૨
સંઘ અનેક નિહાં આવિયા, બેટણુ વિમલ ગિરિન્દ;
લોકતણી સંખ્યા નહીં, સાથે ગુરુ જિનચન્દ. ૨૩”

—વિશેષ માટે જૂઓ ઐતિહાસિક જૈનકાવ્ય-સંગ્રહ, યુગપ્રધાન શ્રી
જિનચંદ્રસૂરિ (પૃ. ૬૦ શ્લે. અગરચંદજી, ભંવરલાલજી નાહટા)
'વાડીના ભમરા! દ્રાપાં મીઠી રે ચાંપાનેરની' એ દેશીમાં પણ કવિ
દીપવિજયજીએ 'સોહમકુલરત્નપદ્માવલી-રાસ' (હ. લિ. પ્રતિ પૃ. ૫૪)
માં ઢાળ-કવિતા રચી છે.

૨. આવન જિનાવ્રયવાળી તે જગ્યા પર દિ. ચુ. હે. જરોવાળાએ
મંદિર કરાવી વિ. સં. ૧૬૬૭ માં પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાનું શ્રીયુત નાયુરામ
પ્રેમીજીએ જણાવ્યું છે-જૂઓ 'પરિશિષ્ટ અભિપ્રાયો' માં.

૩

ત્રીજી ઢાળમાં—પાવાગઢની રખવાલી, અભિનંદન-શાસન-
રક્ષિકા દેવી જગદંબા એ *કાલિકાનું સરસ
અભિનંદન- વર્ણન કર્યું છે. એના ચાર હાથમાં રહેલાં
શાસનદેવતા આયુધ-ચિહ્નો જણાવ્યાં છે, તેમાં જમણા
કાલિકાનું વર્ણન એ હાથમાં વરદ અને પાશ તથા ડાબા
એ હાથમાં નાગરાજ અને અંકુશ જણાવેલ

* પાવાગઢની કાલિકા.

તપાગરૂંછના ઉગ્ર સ્વભાવવાળા મનાતા ઉપાધ્યાય ધર્મસાગરજીએ
વિ. સં. ૧૬૨૯ માં રચેલ કુપક્ષ-કૌશિક-સહસ્રકિરણ અપરનામ
પ્રવચન-પરીક્ષા(વિ. ૪, ગા. ૩૪)ની વ્યાખ્યામાં જણાવ્યું છે
કે—“આંચલિક મતના આકર્ષક નરસિંહ ઉપાધ્યાયે અંકુશ-
(આંપાનેર)માં મિથ્યાદષ્ટિ કાલિકાદેવી પોતાના મતની વૃદ્ધિ
માટે આરાધી હતી. પ્રો. નરસિંહને નાદી(થી) બહેને નટપદીય
(નડીઆદના) ચૈત્યવાસી સૂરિ દ્વારા ‘આર્યરક્ષિત’ નામથી સૂરિ-પદ
અપાવ્યું હતું.” એ જ અંથના પાંચમા વિભાગ(ગા. ૭-૮)માં
જણાવ્યું છે કે—“તે નરસિંહે પોતાના મતની વૃદ્ધિ માટે પાવકગિરિ
(પાવાગઢ)માં રહેલી કાલિકા નામની મિથ્યાદષ્ટિ-હિંસાપ્રિય દેવીને ૨૧
ઉપવાસો દ્વારા આરાધી હતી; અને તે પાપી જનો પાસે વ્યુદ્ધમહ વચન
પ્રકાશિત કરતાં ‘અમ્હને ચક્રેશ્વરી પ્રત્યક્ષ થયાં’ એવું મૃષા ખોલ્યા હતા—

“યથા આચલિકમતાકર્ષકેણ નરસિંહોપાધ્યાયેન ચમ્પકદુર્ગે મિથ્યાદૃગ્
કાલિકાદેવી નિજમતવૃદ્ધયે આરાધિતા । x x

“ નિયમયબુદ્ધિનિમિત્તં પાવચગિરિ-કાલિઆમિહા દેવી ।

આરાહિઆ ચ મિચ્છાવિટ્ટી દગવીસુ[વ]વાસેહિં ॥

છે. દેવીના મુખને પૂર્ણિમાના ચંદ્રની ઉપમા આપી છે, હોઠ પ્રવાહ જેવા લાલ, આંખો અમૃત-કચોલાં જેવી, અને લલાટમાં

“ પચ્ચક્ષા ચ્ચક્રેસરિ અમ્હં ’ તિ મુસં વહંસુ સો પાવો ।

પાવજણાણં પુરઓ વુગ્ગહવયણં પયાસંતો ॥ ”

વ્યા:—નિજમતવૃદ્ધિનિમિત્તં પાવકગિરૌ યા કાલિકાઽભિધા કાલિકા-
નામ્ની સિધ્યાદૃષ્ટિહિંસાપ્રિયા દેવી સા x x ” પ્રવચન-પરીક્ષા (વિ. ૪,
ગા. ૩૪ વ્યાખ્યા; વિ. ૫, ગા. ૭-૮, વ્યાખ્યા)

શ્રવે. જૈનોની અભિનંદન-શાસનદેવી.

પરંતુ વિક્રમની ૧૯ મી સદીમાં તપાગચ્છમાં થયેલા આ યતિ કવિરાજ દ્વીપવિજયજીએ તેમને મળેલા શેખાદિ આધાર પ્રમાણે જણાવ્યું છે કે-વિ. સં. ૧૧૧૨ માં વૈશાખ શુ. ૫ ના દિવસે પાવાગઢ પર ચોથા તીર્થંકર અભિનંદન જિનની પ્રતિષ્ઠા શ્રવે. જૈનાચાર્ય ગુણસાગર-સુરિ દ્વારા કરવામાં આવી હતી. તે સાથે તેની ભક્ત શાસન-દેવી કાલિકાને પણ ત્યાં સ્થાપિત કરવામાં આવ્યાં હતાં.

વર્તમાનમાં પાવાગઢમાં હિંદુ-સમાજમાં-દેવીના ઉપાસકોદ્વારા ખુબ મનાતી એ કાલિકા દેવીની મૂર્તિ જોવામાં આવતી નથી, માત્ર ત્યાં તે દેવીની સ્થાનક-સ્થાપના જ જણાય છે; પરંતુ કવિરાજ દ્વીપવિજયે ૧૦૮ વર્ષો પહેલાં ત્યાં કાલિકા દેવીની મૂર્તિનાં દર્શન કર્યાં જણાય છે-એથી તેનાં અંગ-ઉપાંગ, આસન, આયુધ, વસ્ત્ર, આભૂષણ-શણગાર વગેરેનું વાસ્તવિક વર્ણન કરેલું જણાઇ આવે છે. પાવાગઢની રખવાલી આ કાલિકા દેવીને ચોથા તીર્થંકર અભિનંદન જિનની શાસન-દેવી તરીકે ઓળખાતી છે, તે શ્રવે. જૈનોની માન્યતા પ્રમાણે છે. શ્રવે. જૈનાચાર્ય શ્રીહિમચંદ્રની અભિધાનચિંતામણિ નામમાલા (૧. દેવાધિદેવ કાંડ, શ્લો. ૪૪) માં એ રીતે નામ સૂચવ્યું છે, તેમ તેમના ત્રિપદ્ધિ-શલાકાપુરુષચરિત્ર(પર્વ ૩ જ) માં અભિનંદન-જિન-ચરિત્રમાં તથા

તિલક-ટીકો રત્ન-જડિત જણાવેલ છે. પહેરેલ ચણીઓ પીળા અને રાતા વર્ણનો તથા ઉપરની ઓઢણી-ઘાટડી લાલ, ગુલાલ

ખીજા અનેક શ્વે. જૈન ગ્રંથકારોએ અનેક ગ્રંથો (નિર્વાણકલિકા, પ્રવચનસારોદ્ધાર, પદ્માનંદમહાકાવ્ય, આચાર-દિનકર વગેરે)માં જણાવેલ શાસનદેવ-દેવીનાં નામો અને સ્વરૂપો પ્રમાણે ચોથા તીર્થંકર(અભિનંદન)ની શાસનદેવીનું નામ કાલિકા છે, અને કવિએ વર્ણવ્યા પ્રમાણે તેનું સ્વરૂપ છે—

૧. આચાર્ય શ્રીહિમચંદ્ર—

“ ૧ ચક્રેશ્વર્યજિતવક્ત્રા દુરિતારિશ્ચ ૧ કાલિકા । x x ૨ ઇતિ જૈન્યઃ
ક્રમાચ્છાસનદેવતાઃ । વ્યાખ્યા—કાલ્યેવ કાલિકા વર્ણેન । x x ૩ એવમેતા-
શ્ચતુર્વિંશતિરપિ જિનાનાં ક્લષ્ણભાદીનાં મષ્ણાઃ ક્રમેણ જિનશાસનસ્ય
અધિષ્ઠાત્ર્યો દેવતાઃ શાસનદેવતાઃ ॥ ”

—અભિધાનચિંતામણિ નામમાલા(૫. વિ. ગ્રં. ૧, ૪૪-૪૬)માં,

“ કાલિકા ચ તથોત્પન્ના ડ્યામવર્ણાડમ્બુજાસના ।
દક્ષિણૌ ધારયન્તી તુ મુજૌ વરદ-પાશિનૌ ॥
નાગાકુશધરૌ બાહુ દધાના દક્ષિણેતરૌ ।
પારિપારિર્વક્ત્ર્યમ્ભૂક્ષિત્યં મર્તુઃ શાસનદેવતા ॥ યુગમ્ ॥ ”

—ત્રિપષ્ઠિશલાકાપુરુષચરિત્ર (પર્વ ૩, સર્ગ ૨, શ્લો. ૧૫૬, ૧૬૦
અભિનંદનજિનચરિત્ર)માં.

૩. પાદલિપ્તસરિની નિર્વાણકલિકા(પત્ર ૩૪-૩૫)માં—

“ તથા ચતુર્થમમિનન્દનજિનં x x તસ્મિન્નેવ તીર્થે સમુત્પન્નાં કાલિ-
કાદેવીં ડ્યામવર્ણાં પદ્માસનાં ચતુર્મુજાં વરદ-પાશાધિષ્ઠિતદક્ષિણમુજાં નાગા-
કુશાન્વિતવામકરાં ચેતિ । ”

૪. વિ. સં. ૧૪૬૮માં વર્ધમાનસરિએ રચેલા આચારદિનકરમાં—

જણાવી છે. હાથમાં રત્ન-જડાવ ચૂડી કંકણ, પગમાં ઝાંઝર નૂપુર, અને ટોકમાં નવલખો હાર-એ દેવીનો શણગાર સૂચવ્યો.

“ ડ્યામામા પદ્મસંસ્થા વલયવલિચતુર્બાહુવિભ્રાજમાના

પાશં વિસ્ફૂર્જમૂર્જસ્વલમપિ વરદં દક્ષિણે હસ્તયુગ્મે ।

વિભ્રાણા ત્રાપિ વામેડક્ષુસમપિ કવિષં મોગિનં ચ પ્રકૃષ્ટા

દેવીનામસ્તુ કાલી કલિકલિતકલિસ્ફૂર્તિરુદ્ભૂતયે નઃ ॥

ૐ નમઃ શ્રીકાલ્યૈ શ્રીઅમિનન્દનનાથશાસનદેવ્યૈ । શ્રીકાલિ !
સાચુધા સવાહના સપરિકરા હહ પ્રતિષ્ઠામહોત્સવે આગચ્છ આગચ્છ હદ
મર્થ પાદ્યં બલિં ચરં ગૃહાણ ગૃહાણ સન્નિહિતા ભવ ભવ સ્વાહા । ”

—વડોદરા—પ્રાચ્યવિજ્ઞાનદિરની વિ. સં. ૧૪૭૬ માં લખાયેલી
હ. લિ. પ્રતિ પત્ર ૧૨૧.

૫. પરમજ્ઞૈન ડક્કુર ફેરુએ વિ. સં. ૧૩૭૨ માં પ્રાકૃતમાં રચેલા
વાસ્તુસારને, શ્રીયુત પં. ભગવાનદાસજી જોને હિંદી અનુવાદ સાથે
સચિત્ર પ્રકાશિત કર્યો છે. તેમાં શ્વેતાંબર અને દ્વિગંબર જ્ઞૈન ગ્રંથોના
આધારે શાસનદેવ-દેવીઓનાં લક્ષણો સાથે જ ચિત્રો આપ્યાં છે, તેમાં
શ્વેતાંબર જ્ઞૈન-માન્યતા પ્રમાણે જણાવેલ ચોથા તીર્થંકરની શાસનદેવી
કાલિકાનું નામ તથા સ્વરૂપ મળતું આવે છે; પરંતુ દ્વિગંબર જ્ઞૈનોની
માન્યતા એથી બૂદી પડે છે, અર્થાત્ તેઓ ચોથા તીર્થંકર (અભિનંદન)-
ની શાસનદેવી તરીકે અને તેવા સ્વરૂપમાં કાલિકાને માનતા નથી.
એવો સ્પષ્ટ ભેદ ત્યાં જણાવ્યો છે.

વિધિપક્ષ (અંચલ) ગરુડની અધિષ્ઠાયિકા

વિ. સં. ૧૬૯૧ માં કવિ અમરસાગરસૂરિએ રચેલા, લાલજુગોત્રવાળા
વર્ધમાન-પદ્મસિંહ શ્રેષ્ઠિના સં. ચરિત્રના મંગલાચરણમાં, વિધિપક્ષમાં
અયેલા શ્રેષ્ઠ સૂરિ આચાર્યરક્ષિતને પ્રણામ કર્યા પછી ગરુડની અધિષ્ઠાયિકા,

છે. દેવી, પાવાગઢથી ઉતરીને નવરાત્ર(નોરતા)ના ૬ દિવસોમાં
શહેર(ચાંપાનેર)ની નારીઓની ટોળીમાં ભળી સૌ સાથે

વાંછિત અર્થ આપનારી, પાવાદુર્ગ(પાવાગઢ)-નિવાસિની મહેશ્વરી
મહાકાલીને વંદન કર્યું છે—

“ ગચ્છાચિષ્ઠાયિકાં વન્દે મહાકાલીં મહેશ્વરીમ્ ।
વાચ્છિતાર્યપ્રદાં નિત્યં પાવાદુર્ગનિવાસિનીમ્ ॥ ”

લાલણીની ગોત્રદેવી.

તે ચરિત્રના પહેલા સર્ગમાં જણાવ્યું છે કે—પાર્કર દેશમાં
સિંધુનદના કાંઠા ઉપર વાડીઓથી રમણીય પીલુડા નામનું ગામ છે,
ત્યાં ચૂરતા વગેરે ગુણોથી શોભતો, પ્રગ્ન-જનનું પાલન કરતો રાવણ
નામનો અંદ્રવંશી રાજા વસતો હતો. તેને રૂપદેવી નામની સુશીલ
રાણીથી ૧ લક્ષ્મી અને ૨ લાલણી નામના બે પુત્રો હતા. દુષ્કર્મ—
ચોગે લાલણીનો દેહ દોઢયુક્ત થતાં માત-પિતા દુઃખી થયાં. તે રાજાનો
મંત્રી દેવસિંહ જૈનધર્મ પ્રત્યે આદરમાનવાળો સુશ્રાવકના ગુણોથી યુક્ત
હતો. તે સમયમાં વિધિપક્ષગચ્છના બ્રૂષણરૂપ આચાર્ય જયસિંહસૂરિ
શોભતા હતા, જેમનો સત્કાર સિદ્ધરાજે કર્યો હતો. સંવેગ રંગવાળા,
શાસ્ત્ર-સાગરના પારગામી, કાલીના પ્રસાદને પ્રાપ્ત કરનારા, પરોપકારી
જે સુવિહિતે વાદમાં દિગંતરોને જીત્યા હતા તથા લક્ષ(લાખ)
ક્ષત્રિયોને બોધ પમાડો હતો—

“ ગચ્છશ્રીવિધિપક્ષમૂળજનિમાઃ શ્રીસિદ્ધસાજાર્ચિતા

આચાર્યા જયસિંહસૂરિમુનયઃ સંવેગરક્ષાહિતાઃ ।

વાદે નિર્જિતદિકૂપટાઃ સુવિહિતાઃ શાસ્ત્રામ્બુધેઃ પારગા

લક્ષક્ષત્રવિબોધકાઃ પ્રહિતાઃ કાલી-પ્રસાદા શ્ચમુઃ ॥ ”

—સર્ગ ૧, શ્લો. ૧૨.

ગરબા રમે છે-એવી લોક-વાચકા પણ કવિએ જણાવી છે. ગામ, નગર, પુર, સંનિવેશ અને રાજ્યની રક્ષા કરવા તથા

વિચરતા તે સૂરિજી, મુનિઓ સાથે પીલુડા ગામમાં પધાર્યા, ત્યારે દેવસિંહ વગેરે શ્રાવકોએ દેશ-કાલોચિત ભક્તિ કરતાં તેમને પ્રવેશ કરાવ્યો હતો. મધુર દેશના કરતા સૂરિજીનું પ્રભાવવાળું આચરણ સાંભળી રાજાએ લાલણને નીરોગી કરવા ઉપાય દર્શાવવા મંત્રીદ્વારા જણાવ્યું. ‘જન-શાસનને પ્રભાવક થશે’ એમ વિચારી સૂરિજીએ ‘અષ્ટમ તપ (૩ દિવસના ઉપવાસ) કરી કાલિકા દેવીનું આરાધન કરવા’ જણાવ્યું. એ રીતે આરાધન કરતાં દેવીએ પ્રસન્ન થઈ જય-મિહસૂરિના ચરણના પ્રક્ષાલન જલને મહિમા સૂચવ્યો. એ રીતે કરતાં લાલણ નિરોગી થયો. તેનાં માત-પિતા હર્ષિત થયાં. કૃતજ્ઞતાથી સૂરિજીના ઉપદેશથી તેઓએ દયામય જૈનધર્મ સ્વીકાર્યો. સૂરિજીના ઉપદેશથી લાલણે પાવાદુર્ગ (ગઢ)-નિવાસિની મહાકાલીનું ભાવથી પૂજન કર્યું—

“ લાલણોડય મહાકાલી પૂજયામાસ માવતઃ ।

સૂરીશસ્યોપદેશેન પાવાદુર્ગ-નિવાસિનીમ્ ॥ ”

—વર્ધમાન-પદ્મસિંહબ્રેહ્મચરિત્ર (સર્ગ ૧, શ્લો. ૩૪).

માત-પિતા સાથે જનધર્મનું આરાધન કરતાં તેણે શાંતિનાથ જનની એક દેવકુલિકા કરાવી હતી, તેમાં સ્ફટિક રતનની બનાવેલી શાંતિનાથની પ્રતિમા સૂરિદ્વારા પ્રતિષ્ઠિત કરાવી હતી.

ઓસવાજોમાં અગ્રેસર દેવસિંહે સૂરિજીના ઉપદેશથી લાલણને નિશ્ચિત રીતે પોતાનો સાધર્મિક જ જણીને ઓસવાજોની પંક્તિમાં મેળવ્યો હતો. સૂરિજી ચતુર્માસ કરી શિષ્યો સાથે અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા. લાલણને પ્રાપ્ત થયેલ સુધર્મ, લક્ષધીરના મનને રુચ્યો ન હતો. કાલ-ક્રમે રાવજી પરલોકવાસી થયા. મૃત-કાર્યો કરતાં જ્ઞાતિ-ભોજન કર્મમાં બંને ભાઈઓને પરસ્પર કલેશ થયો. મોટાભાઈથી અપમાનિત

ધર્મી જૈન-જનોનાં ઇતિ, ઉપદ્રવ, લય, સંકટ હરવા-સંઘનાં વિઘ્નો હરવા-એ દેવીને પ્રાર્થના કરી છે.

થતાં લાલણ અંતઃકરણમાં ખિન્ન થઈ પોતાના કુટુંબને લઈ માતા સાથે ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. કચ્છદેશમાં ડોણુ નામના મનોહર ગામમાં સુરાજી નામનો રાજા લાલણનો મામો હતો, માતા અને પત્નીની પ્રેરણાથી લાલણ ત્યાં ગયો. વૃત્તાંત જણાવ્યો. મામાએ સત્કાર કર્યો. પોતાને પુત્ર ન હોવાથી સુરાજીએ બાણેજને પુત્ર તરીકે સ્વીકારી તેને પોતાના રાજ્ય-પટ પર સ્થાપ્યો. વૃદ્ધ માતા રૂપદેવી એ જોઈ ધણાં હર્ષિત થયાં, જિન-ધર્મનું આરાધન કરતાં તે કાલ-ક્રમે બાઈ પછી પરલોક-પંથે સંચર્યાં. માતાના મૃતકાર્ય-પ્રસંગે લાલણે મોટા બાઈ લખધીરને વિનયપૂર્વક પોતાના ગામમાં બોલાવ્યો, પરિવાર સાથે તે આવ્યો. માતાના વિયોગ-દુઃખે દુઃખી બનને બાઈએ મળ્યા. તેઓએ માતાની અગ્નિ-સંસ્કારની ભૂમિમાં માતાની મૂર્તિ સાથે દેવકુલિકા(દેહરી) કરાવી હતી. લખધીર રાજા લઈ પોતાના કુટુંબ સાથે પોતાના ગામમાં ગયો. દાનેશ્વરી લાલણ પોતાની પ્રજાનું પાલન કરતો હતો, જૈનધર્મનાં અણુમતોનું પાલન કરતો હતો. તેને સોના નામની પત્નીથી બે પુત્રો થયા હતા. પોતાનું ગોત્ર સ્થાપન કરવાની લાલસાવાળા લાલણે એક વખતે અષ્ટમ તપ (૪ દિવસના ઉપવાસ) કરી મહાકાલીનું આરાધન કર્યું હતું. કાલીએ પહેલાં બીષણ રૂપે અને પછી પ્રશાંત મનોહર લક્ષ્મી-રૂપે દર્શન આપ્યું હતું. લાલણે પદ્માસનસ્થ પ્રશાંત મૂર્તિને પ્રણામ કરી પોતાના વંશજોની રક્ષા માટે, વંજવ માટે પ્રાર્થના કરી હતી. દેવીએ ‘લાલણુ’ નામે પ્રસિદ્ધ થનાર વંશ-વૃદ્ધિ વિસ્તાર માટે વરદાન-વચન આપ્યું હતું. લાલણે એવી રીતે વિ. સં. ૧૨૨૯માં લક્ષ્મીનું રૂપ ધરનારી કાલીને ગોત્ર-દેવી તરીકે સ્થાપી હતી—

“ एवं सुवर्षे वरचैक्रमीये निधि-द्वयार्क(૧૨૨૯)પ્રમીતે મનોજે ।
સંસ્થાપયामास स गोत्रदेवीं कालीं च लक्ष्म्या वररूपधर्त्रीम् ॥ ”

—વર્ધમાન-પદ્મસિંહમેહિ—ચરિત્ર સર્ગ ૧, શ્લોક ૬૭.

ચોથી હાળમાં—ચાંપાનેરથી જીરાવલી પાર્શ્વનાથ(પ્રતિમા)
 વીરક્ષેત્ર વડોદરામાં પધાર્યા—તેનું વર્ણન
 સયાજીરાવ બી- કરતાં કવિએ રાજ્યકર્તા સહાજ(સયા-
 જના રાજ્ય-સમ- જીરાવ બીજા)ના વંશનો પરિચય
 યમાં ચાંપાનેરથી આપ્યો છે—૧. દમાજીરાવ, ૨. હરજી, ૩.
 વડોદરામાં પધા- કેરોજી, ૪. જિઘૂજીરાવ, ૫. પીલૂ(લા)-
 રેલા પાર્શ્વનાથ. જીરાવ, ૬. દામાજી, ૭. ગોવિંદરાવ,
 પછી ૮. *સહાજ(સયાજી)રાવ અને
 તેમના પુત્ર ૯. ગણપતરાવ એ નામોનો સ્પષ્ટ નિર્દેશ કર્યો છે.

*વડોદરાના રાજ્યકર્તા ગાયકવાડ વંશનો નામ-નિર્દેશ નીચેના
 ક્રમમાં ‘બરોડા ગેઝેટિયર’ (વૉ. ૧, પૃ. ૬૨૯) વગેરેમાં દર્શાવ્યો
 છે, તે સાથે ઉપર્યુક્ત નામો મળે છે—

નંદાજી
 કેરોજી

દમાજી (૧ લા)	જિંગોજી
પિલાજી	
દમાજી (બીજા—સ્વ. સન્ ૧૭૬૮ = વિ. સં. ૧૮૨૪)	
ગોવિંદરાવ (સ્વ. સન્ ૧૮૦૦ = વિ. સં. ૧૮૫૬)	
સહાજ (સયાજીરાવ બીજા)	
[સન્ ૧૮૧૬ થી ૧૮૪૭ =	
વિ. સં. ૧૮૭૫ થી વિ. સં. ૧૯૦૩]	
ગણપતરાવ [સન્ ૧૮૪૮ થી ૫૭ =	
વિ. સં. ૧૯૦૪ થી ૧૩]	

સહજ(બીજા સયાજી)રાવના રાજ્યમાં રાજા, રાજમંડલ અને સૌ પ્રજાનું કલ્યાણ કરવા દેવે દર્શન આપ્યાં—તે હકીકતમાં જણાવે છે કે—રાવપુરામાં દેશી(દેશસ્થ) પ્રાણી રામા(મ)જી-ને ઘરે ભૂમિમાં બિરાજતા દેવે તેને સ્વપ્ન આપી સમજાવ્યો હતો, પરંતુ તે સમજી શક્યો ન હતો; તપાગચ્છ-સાગરગચ્છના આચાર્ય 'શાંતિસાગરસૂરિ'ને સ્વપ્ન આપી પોતે પ્રગટ થવા

૧ શાંતિસાગરસૂરિ.

પં. હીરવર્ધનના શિષ્ય કવિ ક્ષેમવર્ધને રાજનગર(અહમ્મદાવાદ)—ના નગરશેઠ શાંતિદાસના વંશજ વખતચંદશેઠનો જે ઐતિહાસિક રાસ રચ્યો છે, ૪૫ ઢાળવાળો પુણ્ય-પ્રકાશ નામનો વિસ્તૃત તે રાસ કવિએ વિ. સં. ૧૮૭૦ માં આપાદ શુ. ૧૩ રાજનગરમાં પૂર્ણ કર્યો હતો. તે સમયે આ શાંતિસાગરસૂરિ(આણંદસાગરસૂરિના પટ્ટધર) અણહિલપુર પાટણમાં ચોમાસું રહ્યા હતા. કવિએ એ રાસના અંતિમ કથનમાં તપા-સાગરગચ્છના અધિપતિ તરીકે એમના નામનો ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે કર્યો છે—

“ આણંદસાગરસૂરિ તસ પાટે, ભવિયજીને હિતકારી જ;
તેહ ગુરુ-પાટ-પટોધર પ્રગલ્યા, શાંતિસાગર સુખકારી જ. ૧૩
સૂરી-ગુણુ તસ અંગ બિરાજે, સોભાગી-સિરદાર જ;
સાગરગચ્છ-ગુરુ-ભાર-ધુરંધર, નિર્વહે સુખકાર જ. ૧૪
અનહલપુર પત્તન ચોમાસું, સંપ્રતિ સૂરિ બિરાજે જ;
એહ રાસની રચના કીધી, સુંદર તેહને રાજે જ. ” ૧૫

—ઐતિહાસિક જૈન-રાસમાળા ભા. ૧ લો, પૃ. ૧૦૦,૧

[સં. એ. દ. દેશાઈ; પ્ર. અધ્યાત્મજ્ઞાન-પ્રસારક મંડળ] .

સમબન્ધુ' હતું. તે પછી નગરના સુધર્મી સૂખા પાટીલ

વિ. સં. ૧૮૯૨ તથા વિ. સં. ૧૮૯૩ માં સાણંદ ગામમાં શ્રી શ્રીમાલી મેતા આંદા વગેરેએ કરાવેલ જિનપ્રતિમાઓની અને સિદ્ધચક્રની પ્રતિષ્ઠા આ શાંતિસાગરસૂરિએ કરી હતી (જૂઓ યુદ્ધિ. જૈનપ્રતિમા-લેખસંગ્રહ ભા. ૧, લે. ૬૨૭, ૬૨૮, ૬૩૦, ૬૩૧.)

ઓસવાળ શ્રીમાન શેઠ હુડીસિંહે પોતાના દ્રવ્ય-વ્યયથી અહમ્મદાવાદમાં ઉત્તર દિશામાં કરાવેલી વાડીમાં ૩ માળવાળું, ૩ શિખરોવાળું, ૨ મંડપોવાળું, ૫૨ દેવકુલિકાવાળું, ધર્મનાથ-મૂલનાયકની સ્થાપનાવાળું જે મનોહર વિશાળ જિન-મંદિર કરાવ્યું હતું; તે પ્રાસાદ અને જિનખિખોની પ્રતિષ્ઠા વિ. સં. ૧૯૦૩માં શાંતિસાગરસૂરિએ કર્યાનું ત્યાંના પ્રશરિત-શિલાલેખ પરથી જણાય છે. શેઠનો સ્વર્ગવાસ થતાં હરકુંવર શેઠાણીએ કરાવેલ પ્રતિષ્ઠા-મહોત્સવનું ત્યાં વિસ્તારથી વર્ણન આપેલું છે(જિનવિ. પ્રાચીન જૈનલેખસંગ્રહ ભા. ૨, લે. ૫૫૬), યુદ્ધિ. લે. ભા. ૧, લે. ૧૪૦૨ માં એ જ સમયનો ખીજો પ્રતિમાલેખ પ્રકટ થયો છે.

સ્વ. બાબૂ પૂરણચંદ્ર નાદરના જૈનલેખસંગ્રહ (પ્રથમખંડ લે. ૫૬)માં લેખમાં જણાવેલ વિ. સં. ૧૯૦૩માં શાંતિનાથજિનખિખની પ્રતિષ્ઠા કરનાર તપા-સાગરગચ્છના જણાવેલ શાંતિસાગરસૂરિ આ જ જણાય છે અને તે જ પુસ્તકના લે. ૫૨૬માં સં. ૧૯૩૫(૧૦૩) માં માધવ. પ અહમ્મદાવાદવાસી ઓસવાલ જ્ઞા. વૃદ્ધશાખાના (વીસા) શા. હુડીસંઘ કેસરીમંથની બાર્યા બાપ્ત કુકમિણિએ પોતાના શ્રેય માટે કરાવેલ શાંતિનાથના ખિખની પ્રતિષ્ઠા પણ તપાખિરૂદવાળા સાગરગચ્છના આ જ શાંતિસાગરસૂરિએ કરી હતી.

વિ. સં. ૧૯૦૫(શાકે ૧૭૬૮)માં સીંચોર-વાસી એન નવલે પોતાના શ્રેય માટે કરાવેલ અંદ્રપ્રભખિખની પ્રતિષ્ઠા તપાગચ્છના

૧ગિરધરદાસને વાત જણાવતાં તેમની આજ્ઞાથી ૨દુર્લભદાસે (શેઠ) ત્યાં જઈ ભૂમિ ખોદાવી એટલે જીરાવલી પાર્શ્વનાથ દેવે દર્શન દીધાં. હર્ષ-વધાઈ થઈ હતી. આ પ્રતિમા પ્રકટ થયાનો સંવત્સર, માસ, તિથિ વિ. સં. ૧૮૮૬ માગશર વદિ ૧૧ સ્પષ્ટ સૂચવેલ છે.

ભટ્ટારક શાંતિસાગરસુરિએ કરી હતી, જે મધુવનમાં કાનપુરવાળાના જિનમંદિરમાં છે (પૂ. નાહર-જૈનલેખસંગ્રહ ખં. ૨, લે. ૧૮૨૯).

૧. વડોદરા-મામાની પોળના વકીલ ડાહ્યાભાઈ મગનલાલ પરીખ પાસે વિ. સં. ૧૮૮૬ માં કપડા ઉપર લખેલો મકાનનો દસ્તાવેજ છે, જેમાં મામાની પોળ પહેલાં બાલચંદ પટેલની પોળ તરીકે ઓળખાતી જણાવી છે; તેમાં પટેલ ગિરધરદાસ બાલચંદની શાખ તરીકે સહી છે; કવિએ પાટીલ ગિરધરદાસ નામ જણાવેલ છે, તે એ જ વ્યક્તિ જણાય છે.

૨. દુર્લભદાસ.

આમાં જણાવેલ દુર્લભદાસ શેઠ તે ગાંધી સુઆવક (શ્વે. જૈન ગૃહસ્થ) જણાય છે કે-જેમણે વિ. સં. ૧૮૬૦ માં વડોદરામાં આજ કવિરાજ દીપવિજયજીને બીજા આવકો સાથે મહાનિશીથસૂત્ર સંબંધમાં પૃચ્છા કરી હતી અને કવિરાજે તેમના પ્રત્યુત્તર તરીકે ‘ મહાનિશીથના બોલ ’ નામનો નાનો ગ્રંથ રચ્યો હતો અને વિ. સં. ૧૮૬૨ માં આ કવિરાજ સૂરતમાં હતા, ત્યારે મૂર્તિ-પૂજા વિગેરે વિષયક પ્રશ્નાવલી પૂછનાર વડોદરાના આવક-સંબંધમાં પ્રથમ નામ ગાંધી દુર્લભદાસ જીવેરચંદ તરીકે જણાવ્યું છે; તેજ આ આગેવાન આવક (શ્વે. જૈન) જણાય છે, જેનું સૂચન મેં ‘ વટપદ્ર (વડોદરા) ના ઐતિહાસિક ઉલ્લેખો ’ લેખાંક [૧૧] માં કર્યું છે.

૫

પાંચમી હાળમાં—જીરાવલી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનાં દર્શનથી
 થયેલ હર્ષ, ભક્તિભર્યા પ્રભુ-પ્રભાવ-સ્તવન
 જીરાવલી પાર્શ્વ- દ્વારા પ્રકટ કરેલ છે. ‘ૐ હ્રીં શ્રીજીરાવલી-
 નાથનું સ્તવન પાર્શ્વનાથાય નમઃ ।’ આવેા પ્રભાવક મંત્ર
 જણાવી સૌ સંઘ, રાજા, પ્રજા અને રાજ-
 મંડલ અધિકારી માટે શુભ મંગલ-પ્રાર્થના કરી છે. વિ. સં.
 ૧૮૮૬ ફાગણ શુ. ૨ ને દિવસે—એટલે ઉપરની ઘટના પછી
 લગભગ બે મહિના પછી આ કવિતા રચ્યાનું પણ ત્યાં કવિએ
 સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે.

એ પછી અભિષેક તરીકે શ્રવે. જૈન-સમાજમાં સુપ્રસિદ્ધ
 બૃહસ્પતિ સ્તોત્રના શાંતિકારક પાઠો-૭ વાક્યો આપ્યાં છે.
 અંતમાં જીરાવલી પાર્શ્વનાથની આરતી રચી ચતુર્વિધ સંઘ
 અને રાજ્યકર્તા સાહા(બીજા સયાજીરાવ) માટે મંગલ
 ભાવના પ્રકટ કરી છે.

જીરાવલી-પાર્શ્વનાથ-સ્તવન.

[કર્તા-કવિરાજ દીપવિજય]

શ્રીવરદાદ્ય । નમઃ શ્રીજીરાવલી-પાર્શ્વનાથાય ।

તસ્ય સ્તવનમ્—

(સેરી બુહારી સજ કરું ઘેર આવો રે,
આવતાં વેરું કુલ હસીને બોલાવો ને-એ દેશી;
તથા સમુદ્રવિજય સં(કુ)લ-ચંદ્રલો સામલી[યા])

સ્વસ્તિ શ્રી ત્રિભુવન-પતિ જયકારી રે, જીરાવલી જિનરાજ
જગ-ઉપગારી રે;

પ્રણમી પદ-કજ તેહના જય[કારી રે], વરણું તે મહારાજ
જગ-ઉં ૧

ગુજર દેસ વડોદરે જય૦, પ્રગલ્યા પારસ દેવ જગ-ઉં;
સુરત સામલી ઝગમગે જય૦, સારે સુર નર સેવ જગ-ઉં ૨
આહ થકી ઉતપતિ કહું જય૦, સુણજ્યો ચતુર સુબલ જગ-ઉં;
ચાંપાને(નય)ર ચાંપાવતી જય૦, નગર ભલો અહિઠાણુ જગ-ઉં ૩
લોક વસે વેવહારીયા જય૦, જિહાં ઘર છે લાખ અઢાર જગ-ઉં;
લખેસરી કોટેસરી જય૦, જિહાં દ્રવ્ય તણો નહી પાર જગ-ઉં ૪
ચઉટાં ચોરાશી ભલાં જય૦, બહુ દેવ તણા દરબાર જગ-ઉં;
ઘનન ઘંટા રણઝણે જય૦, મંગલ જય જયકાર જગ-ઉં. ૫

૧૦૮૦

પાવાઘઢ ગીરી છે બલો જય૦, ઉચો છે અસમાન જગ-ઉ૦;
 વાસો વસે તિહાં દેવતા જય૦, કરતા કિસર ગાન જગ-ઉ૦. ૬
 દિલ્લિપતિ સૂલતાન જે જય૦, શ્રી પ્રથ્વિરાજ ચઢૂઆણુ જગ-ઉ૦;
 તેહના વંસમાં દીપતો જય૦ પતાઈ રાવલ મેહૂરાણુ જગ-ઉ૦. ૭
 વિક્રમસંવત્ ૧૭૫૨ સોંહે જય૦, અનમી નૃપ-સિરતાજ જગ-ઉ૦;
 રાજ કરે પાવાપતી જય૦, કહે દીપવિજય કવિરાજ જગ-ઉ૦. ૮

(ઢાલ ૨)

(ગ્રીષ્મા ઝરમર વરસે મેહ, ભોંજે માહરી ચૂનડલી;
 તથા-હાં રે મારે દીવાલી થમ આજ, પ્રભુ-મુખ જોવાને-એ દેશી)
 પાવા ઉપર સંઘે કીધો, દેવલ જગ-મનોહારી રે;
 ખાવન જિનાલય ફરતી દેહરી, જગ-જનને હિતકારી રે. ૧
 ગ્યા(જ્ઞા)ન-રસીલા રે અભિનંદન દેવ દયાલ ગાંન ૨૦
 પ્રભુ જીરાવલી જગનાથ ગ્યાંન ૨૦ ૧ (આંકણી)
 સંવત્ ૧૭૫૨ સોંહે ખારા વરસે, દેવ-પ્રતિષ્ઠા થાવે રે.
 અભિનંદન જીરાવલિ પારસ, અંજન-સલાક સોહાવે રે.
 ગ્યાંન ૨૦ અભિ૦ પ્રભુ જીરા૦ ૨
 વૈશાખ ઉજવલ માસ સોહાવે, પંચમી દિન ગુરુવાર રે;
 આચારજ ગુણસાગર સૂરી, થાપે પ્રભુ જયકારી રે.
 ગ્યાંન૦ અભિ૦ પ્રભુ જીરા૦ ૩
 ચાંપાનેર-તણા સહુ સંઘને, હૂઈ હરથ વધાઈ રે;
 જય જીરાવલિ-પારસ જય જય, જય જય જગ-મુખદાર રે.
 ગ્યાંન૦ અભિ૦ પ્રભુ જીરા૦ ૪

તે દિન એ જીરાવલિ-પારસ દેવ-પ્રતિષ્ઠા થાવે રે;
ચાંપાનચરે પાવાધઢ પર, સહુ જન પ્રભુ-શુભુ ગાવે.

આંનં અભિં પ્રભુ જીરાં ૫

અભિનંદન-શાસન-રખવાલી, થાપી દેવી કાલિ રે;
પદમાસન ભુજ ચ્યાર સોહાવે, સામવરણુ લટકાલિ રે.

આંનં અભિં પ્રભુ જીરાં ૬

જીરાવલી પારસ પ્રભુજની, ઉતપતિ એ જગ રાજે રે;
મંગલ નામ સદા હિતકારી, દીપવિજય કવિરાજે રે. ૭

આંનં અભિનં પ્રભુ જીરાં

(ઢાલ ૩)

(અનિ હાં રે વાલ્હેજ વાઈ છે વાંસલી રે-એ દેશી)

અનિ હાં રે પાવાધઢ-રખવાલી કાલિકા રે,

અભિનંદન શાસન-દેવ રે;

અનિં ચ્યાર-ભુભાલિ કાલી માવડી રે,

ખડૂ સુર નર સારે છે સેવ. ૧

અનિ [હાં રે] પાવાધઢ-રખવાલી કાલિકા રે.

અનિ હાં રે જમણે ખેડૂ હાથે આયુધ ધરે રે,

પહેલું વદે(વરદ) ને ખીજલું પાસ;

અનિ [હાં રે] ડાખા ખેડૂ હાથમેં આયુધ ભલાં રે,

નાગરાજ ને અંકુશ ખાસ. અનિં પાવાધઢં ૨

અનિં પુન્યમ-ચંદ્રસી સુખ-સોભા ભલિ રે,

વલી હોઈ તે લાલ પ્રવાલ રે;

અનિં નયણુ તે દીસે અમિય-કચોલડાં રે,
 ટીકો રત્ન-જડિત છે ભાલે રે. અનિં પાવાઘઢં ૩
 અનિં પીલાં ને રાતાં ચરણાં પેહેરણુ રે,
 વલી ઘાટડી લાલ ગુલાલ રે;
 અનિં જગદંબા જગ-જનની માવડી રે,
 ઉપગારી જિન-રખવાલ રે. અનિં પાવાઘઢં ૪
 અનિં ચુડી ને કંકણુ રત્ન-જડાવનાં રે,
 વલી ઝાંઝર નેઉર પાયે રે;
 અનિં હાર ખીરાજે કોટમાં નવલખો રે,
 સણુગાર ધરે મહમાય. અનિં પાવાઘઢં ૫
 અનિં પાવાઘઢથી દેવી ઉતરે રે,
 નવરાતના નવ દિન તાંહિં;
 અનિં સેહેરની નારી-ટોલીમાં ભલી રે,
 તિહાં ગરબા રમે સહૂમાંહે. અનિં હાં રે પાવાઘઢં ૬
 અનિં ગામ નગર પુર સન્નિવેશના રે,
 કરો રાજ-તણી રખવાલ;
 અનિં ઇંત ઉપદ્રવ ભય સંકટ હરો રે,
 ધરમી જિનનાં સહૂ પ્રતિપાલ રે. અનિં પાવાઘઢં ૭
 અનિં અભિનંદન-શાસન-રખવાલિકા રે,
 સહૂ સંઘ તણી વડ લાજ;
 અનિં વીધન તે હરો સહૂ દેવી કાલિકા રે,
 કહે દીપવિજય કવિરાજ. અનિં પાવાઘઢં ૮

(હાલ ૪)

(આદિ જિણેસર ! વિનતિ હમારી—એ દેશી)

ચાંપાનયરથી દેવ જીરાવલી, પ્રતિમા સાહેબ પાસ રે;
પઉધાસ્યા વીરવે(ક્ષે)ત્ર વડોદે, તે વરણવ કહૂં ખાસ રે.
દેવ જીરાવલી—સાહેબ વડો. ૧

રાજ્ય કરે તિહાં રાવ સહાજ, તેહનો વંસ પ્રખ્યાલું રે;
દમાજ રાવ ને હરજ કેરોજ, જિઘૂજ રાવ પ્રખ્યાલું તે.
દેવ જીરાવલી ૨

પીલૂજ રાવ દામાજ નરપત, ગોવંદરાવ સનૂર રે;
રાવ સહાજ તસ સુત દીપે, ગનપતરાવ હજૂર રે.
દેવ જીરાવલી ૩

એહના રાજમાં કરજી કરીને, દીધાં દરીસણ દેવ રે;
રાજ રાજ—મંડલ પરબને, સહૂને કલ્યાણ કરેવા રે.
દેવ જીરાવલી ૪

રાવપુરામાં દેસી બ્રાહ્મણ, રામાજિ નામ કહાવે રે;
તેહને ઘેર ભૂમિમાં બિરાજે, સુપન દેઈ સમજાવે રે.
દેવ જીરાવલી ૫

સમજયો નહી તેહ સુપનની સમજણ, પુન્ય વિના કિમ થાવે રે;
પુન્ય કરો જગમાં સહૂ પ્રાણી, પુન્યથી સહૂ બની આવે રે.
દેવ જીરાવલી ૬

તપગચ્છ સાગરગચ્છ આચારજ, શ્રીશાંતિસાગરસૂર રે;
તેહને સૂપન દેઈ સમજાવ્યા, પ્રગટ થવાને હજૂર રે.
દેવ જીરાવલી ૭

ફરગપાલ કોટવાલ નગરનો, ઇ સૂખા નામ કહાવે રે;
પાટીલ ગીરધરદાસ સૂધમિ(ર્મિ), તેહને વાત જણાવે રે.
દેવ જીરાવલી ૦ ૮

તસ આગન્યાથી દુહલ્લભદાસે, ભમ ખણી તિહાં જાઇ રે;
દેવ જીરાવલી દરસન દીધું, વધાઇ વધાઇ વધાઇ રે.
દેવ જીરાવલી ૦ ૯

સંવત અદાર નબ્યાસી મૃગસિર, વદિ એકાદસી સાજ રે;
પાસ જીરાવલી પ્રગટ થયા એહ, દીપવિજય કુવિરાજ રે.
દેવ જીરાવલી ૦ ૧૦

(ઢાલ ૫)

(અમે વાટ તમારી જોતાં રે, સાચું બોલો સામલિયા !—એ દેશી)

જયજય જીરાવલી—સ્વામી રે, અહો ! જગ—જીવન સાહેબિયા;
તુમે છો પ્રભૂ અંતરજામી રે, અહો !
મુખ જોતાં નવ નીધ પાઇ રે; અહો !
વલી કામધેન ઘરે આઇ રે. અહો ! ૧

આજ અમૃત—મેહૂલા વુઠા રે, અહો !
આજ પૂરવ પુરવજ તૂઠા રે; અહો !
મઢે વાહલા સાહેબ મલિયા રે, અહો !
સહુ આજ મનોરથ ફલિયા રે. અહો ! ૨

નિત સમરૂં ગજ જિમ રેવા રે, અહો !
મુઝ દીજે વંછિત દેવા ! રે; અહો !

તુમે ભક્ત તણા ભગવાન રે, અહો !
મુઝ દીજે વંછિત દાન રે. અહો ! ૩

તુમે સેવકને સુખદાઇ રે, અહો !
તુમ નામે કોડ વધાઈ રે; અહો !
તુમે ધોરી ધરમ-ધુરંધર રે, અહો !
તુમે કરુણા-સાગર ઠાકર રે. અહો ! ૪

તુમે સાહેબ ગરિબ-નિવાજ રે, અહો !
તુમે તારણ-તરણ-જિહાજ રે; અહો !
તુમે પરતબ સુરતરૂંચાયા રે, અહો !
તુમે સેવકજન-સુખ-દાયા રે. અહો ! ૫

તુમ નામે મદ-મતવાલા રે, અહો !
નિત જૂલે ઘેર સૂંડાલા રે; અહો !
તુમે ભક્ત-વન્ધલ પ્રતિપાલા રે, અહો !
તુમ નામે મંગલ-માલા રે. અહો ! ૬

મંત્ર—ૐ હ્રીં શ્રીજીરાવલિપાર્શ્વનાથાય નમઃ ॥

તુમ નામ-મંત્રાક્ષર અહિં રે, અહો !
નિત જપતાં પરમાણ્ડ રે; અહો !
ભય સધલાં ફર પલાય રે, અહો !
નિત મંગલ ધવલ ગવાય રે. અહો ! ૭

તુમે ગણધર મુનિ-સિરતાજ રે, અહો !
તુમે સેવકના સિરતાજ રે; અહો !
તુમે માત પિતા વડ લાજ રે, અહો !

જગ-મંધવ ને જગ-નેતા રે, અહો !
 હું તુમ ગુણ વરણ કેત રે ? અહો ! ૮
 સહુ સંઘને મંગલકારી રે, અહો !
 વદ્ધી રાજ પ્રજા જયકારી રે; અહો !
 રાજ-મંડલ અધિકારી રે, અહો !
 જય બોલો સહુ નર નારી રે. અહો ! ૯
 અઢાર નબ્યાસી વરસે રે, અહો !
 મહેં ગાયા જીરાવલી હરસે રે; અહો !
 ફાગુણ સુદિ દ્વિતિયા ઉજલ રે, અહો !
 ગુણ વરણ્યા કીરત નિરમલ રે. અહો ! ૧૦
 ઇમ દીપવિજય કવિરાજે રે, અહો !
 વરણ્યા ગુણ ભક્તિ સમાજે રે; અહો !
 પ્રભુ પાસ જીરાવલી ગાવો રે, અહો !
 સહુ મુગતાફલે વધાવો રે. અહો ! ૧૧

(અથ અભિષેક)

શ્રીશ્રમણસંઘસ્ય	શાંતિર્ભવતુ ।
શ્રીરાજાધિપાનાં	શાંતિર્ભવતુ ।
શ્રીરાજસન્નિવેશાનાં	શાંતિર્ભવતુ ।
શ્રીપૌરજનસ્ય	શાંતિર્ભવતુ ।
શ્રીજનપદાનાં	શાંતિર્ભવતુ ।
શ્રીગોષ્ઠિકાનાં	શાંતિર્ભવતુ ।
શ્રીમહાલોકાનાં	શાંતિર્ભવતુ । પ્રેયઃ કુહ ।

(અથ આરતી લિખ્યતે—)

જયજય જીરાવલી પારસ ! જન જય મંગલકારી જય મંગલ
મંગલ નામ સદાઈ, જગ સોભા તાહરી. જય દેવ ! જય દેવા ! ૧
વાટ ઘાટ રણ રાઉલ, જે તુઝને ધ્યાવે; જે તુઝ
મન-વંછિત પાવે, સંકટ સદૂ જાવે. જય દેવ ૨
એકવીસ અક્ષર જપતાં, શુભ મંગલકારી; જે શુભ મં
ચઉવિહ સંઘ સદાઈ, સાહા મંગલ દીજે. જય દેવ ૩
કરુણાવંત દયાલા !, સેવક-પ્રતિપાલા ! સેવક
દીપવિજય કવિરાજે, જય મંગલ-માલા. જય દેવ ૪

ઈતિ આરતિ ।

ઈતિ શ્રીમંત અષ્ટમહાપ્રાતિહાર્ય-આતપત્રધારક ત્રિલોકી-
પાતસાહ શ્રીવડોદરાનગરસ્થાઈ(યિ)-શ્રીજીરાવલીપાર્શ્વનાથ-
સ્તવન પં. દીપવિજય કવિરાજેન વિરચિત શ્રેયસડર્થો શ્રીસ્તુ*

ૐશ્રીકલ્યાણુ-પાર્શ્વનાથનુ સ્તવન.

(વિ. સં. ૧૯૬૩ માં બનેલું)

શ્રીકલ્યાણુ-પાર્શ્વનાથ પરમ ઉપગારી,
જેની સદા જાગતી જ્યોત જગત-જયકારી-(ટેક)

* પ્રતિના અંતમાં નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે:-લખિતિ વિજય ગં
દ્યાવિજય પરોપકારાયા દેસાઈ કાલીદાસ ખુસા[લ]ભાઈ પઠનાથ મુધાનયરે
રચબજન(રસબજન)-પ્રસાદાત લખીત પાઠનાથ સકલ ચિરં જીવાત ॥

ૐ વડોદરા-રાવપુરાના શા. શાંતિલાલ જેઠાલાલ ઝવેરીને ત્યાંથી
મળેલ એક પાનામાં છે, અને માગાની યોજના આવક અખાલાલભાઈ

એક અનોપ[મ] દેવં વડોદરામાં દીપે,
મંડપની શોભા સ્વર્ગપુરીને જીપે;
જિનરાજની પ્રતિમા શાંત સુધારસ સારી,
જેની સદા જાગતી જ્યોત જગત-જયકારી. ૧

પંચરંગી આરસ એક ચિત્રામણ ચળકે,
જિન-ખિંબ ગભારામાંહે મૂરત બહુ ઝળકે;
શ્યામ સુંદર મૂરત શોભે આનંદકારી (બહુ સારી),
જેની સદા જાગતી જ્યોત જગત-જયકારી. ૨

સંવત અઢારસો છન્નુ વરસની સાલે,
સા. *દુર્લભ આવકને પ્રભુ સ્વપ્નું આલે;
સ્વપ્નની વાતો છે બહુ ચમત્કારી,
જેની સદા જાગતી જ્યોત જગત-જયકારી. ૩

દક્ષિણી પ્રાક્ષણનું ઘર છે પૂલને અંધે,
ત્યાંથી હું નીકળીશ જિન-શાસન જય વ્યાપે;
સંઘ સર્વ મળીને કાઢ્યા પ્રભુ અવિકારી,
જેની સદા જાગતી જ્યોત જગત-જયકારી. ૪

પટવાના મુખ-પાઠને આધારે સુધારો-વધારો () [] કૌંસમાં સૂચવ્યો છે.
પ્ર. ક્રાંતિવિજયજી મહારાજે પણ આને મળતી હકીકત જણાવી છે.

*સાક્ષર શ્રી મોહનલાલભાઈ દ. દેશાઈએ આ પ્રકટ થતાં મોકલા-
વેલી ૨ પત્રની જીરાવલી-પાર્શ્વનાથ-સ્તવનની અપૂર્ણ પ્રતિમાં ચોથી
ઢાળમાં ૧૧ કડી હોઇ ૮ મી કડી આ પ્રમાણે પૃ. ૩૦માં વધારવી જોઇએ—

રાવપુરામે પુન્ય-સપાઈ, દુર્લભ(ભ)દાસ જવેર રે;
તેહને પણ સુપને સમજાવ્યો, પ્રગટ થવાને સતુર રે. દેવ જી૦

શ્રીવડોદરાના શ્રાવક સર્વે મળીયા,
પ્રભુ લેઈ જવાને ઘણા થયા તે મળીયા;
જિનરાજની મૂર્તિ છે બહુ આનંદકારી,
જેની સદા ભગતી જ્યોત જગત-જયકારી. ૫

શહેરના શ્રાવક કહે અમે પ્રભુ લઈ જઈશું,
રાવપુરાવાળા કહે અમે ઇહાં(અહિં) રાખીશું;
સુંદર રથમાં પધરાવ્યા સુખકારી,
જેની સદા ભગતી જ્યોત જગત-જયકારી. ૬

રથ સુદના(સુંદર) ધોરી આવ્યા પોતાને ભાતે (ભાવે),
મામાની પોળે ખુશીની સાથે આવે;
જ્યાં ધોરી ઉભા ત્યાં દેરું કરાવ્યું [ભારી],
જેની સદા ભગતી જ્યોત જગત-જયકારી. ૭

દેરામાં પ્રભુને દુર્લભલાઈ પધરાવે,
પધરાવી હરખે જિનવરના શુભ ગાવે;
જય જય વર્ત્યો ને હર્ષ થયો અપારી,
જેની સદા ભગતી જ્યોત જગત-જયકારી. ૮

[સંવત ઓગણી ત્રેસઠ વર્ષની સાલે,]
કાર્તિક શુદ્ધ છઠથી મહોત્સવ રચના આલે;
સિદ્ધિનાં સુખ લેવાને ભક્તિ કરો સારી (સુખકારી),
જેની સદા ભગતી જ્યોત જગત-જયકારી. ૯

ઐતિહાસિક સંશોધન.

જીરાવલા-પાર્શ્વનાથનાં સંસ્મરણો.

જીરાવલા-પાર્શ્વજિન-તીર્થનો પ્રબંધ.

[૧]

૧વિ. સં. ૧૫૦૩ માં તપાગચ્છના પં. સોમધર્મગણિએ રચેલી ઉપદેશસત્તિમાં જીરાવલા-પાર્શ્વજિન-તીર્થ સંબંધમાં જણાવ્યું છે કે—

“ જીરિકાવલા પુરીરૂપી સુંદરીના કંઠ-સ્થલમાં જે હારની તુલનાને ધારણ કરે છે, તે પાર્શ્વજિનને પ્રણામ કરીને તેમના તીર્થ-સંબંધની કથા જે પ્રમાણે સાંભળી છે, તે પ્રમાણે પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે:—

પહેલાં વિ. સં. ૧૧૦૬ (૬૦) રવર્ષમાં, ઘણા જૈન પ્રાસાદો અને શૈવ પ્રાસાદોથી સુંદર બ્રહ્માણુ (વર્માણુ, સિરોહી-રાજ્ય)

૧ “ ઉપદેશસત્તિરિયં રુચિરા ગુણ-વિન્દુ-વાળ-ચન્દ્ર (૧૫૦૩) મિતે ।

વર્ષે તેન પ્રથિતા કૃતાર્થનીયાડપિ (વિ) બુધધુયૈઃ ॥ ”

—ઉપદેશસત્તિ (અંતે શ્લો. ૧૬ આત્માનંદ સભા, ભાવનગરથી પ્ર.)

૨ “ શ્રીજીરિકાવલિ-પુરી-નિતમ્બિની-કણ્ઠસ્થલે હારતુલાં દદાતિ યઃ ।

પ્રણમ્ય તં પાર્શ્વજિનં પ્રકાશયતે તત્તીર્થસમ્બન્ધકથા યથાશ્રુતમ્ ॥

પુરા નન્દાશ્રેષ્ઠ ૧૧૦૯ (૧૧૯૦) સદ્વલ્લે વર્ષે બ્રહ્માણનામનિ । x ”

નામના મહાસ્થાનમાં +ધાંધલ નામનો ધનાઢ્ય શ્રેષ્ઠ શ્રાવક થઈ ગયો. ત્યાં ગર્વ-રહિત સરલ ભદ્રિક એક વૃદ્ધ ડાશી રહેતી હતી. તેની એક ગાય હંમેશાં સેહિલી નદી પાસે દેવીત્રી ગિરિની ગુફામાં દૂધ ઝરતી હતી, અને સાંઝના સમયે ઘરે આવતી ત્યારે કંઈ પણ દૂધ આપતી ન હતી. તે ડાશીએ કેટલેક દિવસે પરંપરાથી તે સ્થાન જાણ્યું. તેણીએ ધાંધલ વગેરે સુખ્ય પુરુષો પાસે તે વૃત્તાંત જણાવ્યો. તેઓએ વિચાર્યું કે-તે સ્થાન પ્રભાવક હોવું જોઈએ. તે વ્યવહારીઓ એકઠા થઈને પવિત્ર થઈને રાત્રે પંચનમસ્કાર(મંત્ર)નું સ્મરણ કરીને પવિત્ર સ્થાનમાં સૂતા; ત્યારે સ્વપ્નમાં નીલ ઘોડા પર સ્વાર થયેલા કોઈ સુંદર પુરુષે તેમની પાસે

+ જિનપ્રભસૂરિએ રચેલા ફલવર્ધિ-પાર્શ્વનાથના કદપમાં, ફલોધીમાં રહેતા શ્રીમાલવંશના વિક્રમની બારમી સદીના ચોથા ચરણમાં વિશ્વમાન ધંધલ શ્રાવકની એક ગાય એવી રીતે દૂધ ઝરતી, અને તે શ્રાવકને આવેલ સ્વપ્નની હકીકત જણાવી છે. સુનિસુંદરસૂરિએ ફલવર્ધિ-પાર્શ્વનાથ-સ્તોત્ર(જૈનસ્તોત્રસંગ્રહ ચ. વિ. ગ્રં. ભા. ૨, પૃ. ૮૪, શ્લો. ૫) માં પણ એ રીતે ધાંધલ નામનું સૂચન કર્યું છે.

૧-૪. મુનિ જ્ઞાનવિજયજીના ‘ જૈનતીર્થોના ઇતિહાસ ’ (સં. ૧૯૮૧ માં એ. એમ. એન્ડ ફ્રાં. પાલીતાણાથી પ્ર. પૃ. ૬૫)માં ‘ મારવાડનું જીરાવલી ’ સંગ્રહમાં જે જણાવ્યું છે. તેમાં દેવીત્રીગિરિને અદલે નદી જણાવી છે, જાવાલિપુર(જયોર)ને જાવાલ જણાવેલ છે, તે તરફથી આવેલ યવનોના સૈન્યને અદલે ત્યાંના શીખો જણાવ્યા છે. લાપસીને અદલે ચંદન જણાવેલ છે; પરંતુ ઉપદેશસપ્તતિમાં જણાવેલ ઉપર્યુક્ત પ્રબંધમાંથી એવો આશય નીકળી શકતો નથી. ત્યાં યવનોના ગુરુને શૈખ શબ્દદ્વારા ઓળખાવેલ છે, તથા સાહિત્યે સં.માં સાખિ શબ્દદ્વારા સચિત કરેલ જણાઈ આવે છે.

પવિત્ર વચન કહ્યું કે—‘ ગાય જ્યાં દૂધ ઝરે છે, ત્યાં શ્રીપાર્શ્વ-
નાથની મૂર્તિ રહેલી છે, તેનો અધિષ્ઠાયક હું છું. જેવી રીતે
તેની પૂજા થાય, તેમ તમે કરો. ’ એમ કહીને તે દેવ અદૃશ્ય
થઈ ગયો. પ્રભાતે તેઓ ત્યાં ગયા. જૂમિ ખોદાવતાં પ્રકટ થયેલ
એ મૂર્તિને તેઓએ રથમાં સ્થાપી; તેવામાં જીરાપલ્લીપુરીના
લોકો ત્યાં આવ્યા. તેઓએ કહ્યું કે—‘ આપનો અહિં અસ્થાને
આ શો આગ્રહ છે ? અમારી સીમ(હદ)માં રહેલ આ ગિંબ,
આપના વડે કેમ લઈ જઈ શકાય ? ’ એવી રીતે વિવાદ થતાં
વૃદ્ધોએ કહ્યું કે—‘ એક બળદ તમારો અને એક બળદ અમારો
આ મૂર્તિવાળા રથને જોડવામાં આવે; એ બન્ને જ્યાં લઈ જાય,
ત્યાં દેવ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે જાય; કર્મ-બંધના હેતુભૂત
વિવાદની શી જરૂર છે ? ’ એ સલાહ-ઠરાવ સ્વીકારી તેવી
રીતે કરતાં તે ગિંબ જીરાપલ્લીમાં આવ્યું, ત્યારે મહાજનોએ
મહાન્ પ્રવેશોત્સવ કર્યો હતો. સંઘે સર્વની અનુમતિ-પૂર્વક
પહેલાં ત્યાં ચૈત્યમાં રહેલા વીરના ગિંબને ઉત્થાપિત કરીને
તે(પ્રકટ થયેલ પાર્શ્વનાથ-ગિંબ)ને જ મુખ્ય તરીકે સ્થાપિત
કર્યું હતું. વિવિધ અભિગ્રહો લઈ અનેક સંઘો ત્યાં આવે છે,
તેમના અભિલાષો તેના અધિષ્ઠાયકદ્વારા પૂર્ણ કરવામાં આવે છે.
એવી રીતે તે તીર્થ થયું. સર્વ શ્રેષ્ઠીઓમાં ધુરંધર ધાંધલશેઠ
દેવ-દ્રવ્યની ચિંતા(સાર-સંભાળ-વહીવટ-વ્યવસ્થા) કરતા હતા.

એક વખત ત્યાં જાવાલિપુર(જલોર) તરફથી રથવનોનું
સૈન્ય આવ્યું હતું, તેને દેવે અસ્વાર થઈને નસાડ્યું હતું.*

* ‘ જીરાપલ્લીમંડન-પાર્શ્વનાથ-વિનિર્મિત ’ નામની ૧૧ કડીની એક
પદ્ધતિ પ્રાચીન પ્રતિમાં છે, તેમાં વિ. સં. ૧૪૬૮ માં એ અસુર-દલ
જત્યું જણાવી પ્રભુ-પ્રભાવે એ ઉપદ્રવ ટળ્યો જણાવ્યો છે—

સૈન્યમાંથી મુનિના વેષને ધારણ કરનારા તે અવનોના ગુરુ ૭
ગ્રંથો લોહીના કુંપા(શીશા) ભરીને ત્યાં આવ્યા હતા.
દેવની સ્તુતિના બહાને તેઓ દેવ-મંદિરમાં વાસો રહ્યા હતા.
તેઓએ રાતે લોહીના છાંટા નાખી મૂર્તિનો લંગ કર્યો હતો.
'લોહીનો સ્પર્શ' થતાં પણ દેવોની પ્રભા બળ છે' એવી
શાસ્ત્રની વાણી છે. તે પાપીઓ તરત જ નાશી ગયા, કેમકે
તેવાઓને સ્વસ્થતા હોતી નથી. તેઓએ કરેલું તેવું તે અયોગ્ય
કર્મ પ્રભાતે જ્યારે બાણવામાં આવ્યું, ત્યારે ધાંધલ વગેરેના
હુદયોમાં ઘણો ખેદ થયો. ત્યાંના રાજાએ બટોને મોકલી તે સ્વાતે
દુષ્ટ શેષોને માર્યા અને સેના પોતાના નગરમાં ગઈ.

ઉપવાસ કરતા પોતાના અધિકારી(ગોષ્ઠી-વહીવટ કરનાર)ને
દેવે કહ્યું કે --“ ખેદ ન કર, નિર્દય પર મહારાથી પણ વિશ્વ
થવાતું નથી. આ ૯ નવ ખંડોને એકઠા કરી તું જલ્દી નવ શેર-

“ જગિ જગત તસુ મૂરતિ રાજધ,
એકલમલ કેસરિ જિમ ગાજધ, વિસમધ દૂસમ કાલે;
તેરહસઈ અડસઠા (વિ. સં. ૧૩૬૮) વરિસિહિં,
અમુરહ દલુ જીતઉ જિણિ હરસિહિં, ભસમ-ગ્રહ વિકરાલે. ૬
સોવન કાય તણુઈ તઇ નામઈ,
ભીમ ભુજંગમ જિમ ન કુ વામઈ, તિમ સંકટ તુમ્હ નામિ;
સોવનગિરિ જિમ ધીરિમ-બંધુર,
પરમાપ્પ...[કેદંબ પયોધર, સકલ કુલ પરસામિ. ૧૦
ધ્રુવ તેવીસમુ જે જિણુ પૂજઈ,
તીહ અનેક મનોરથ પૂજઈ, વિલસઈ સુહ-સમવાય;
સાધુ-પ્રણત સિરિપાસ જિણેસર,
અતુલ પ્રભાવ પ્રગટ પરમેસર, જય જીરાઉલિ-રાય ! ૧૧ ”

પ્રમાણુ ૪લાપરીમાં નાખ; ૭ દિવસો સુધી બન્ને કમાડ દર્દ દે ”
 દેવના તે વચનને સાંભળીને તે ગોષ્ઠિક-અધિકારીએ તે પ્રમાણે
 સર્વ કર્યું. તેવામાં સાતમે દિવસે એક સંઘ આવ્યો, ઉત્સુકતાથી
 બારણું ઉઘાડીને તે મૂર્તિ જોવામાં આવી, તો કંઈક ન જોડાયેલા
 અવયવોવાળી મૂર્તિ લોકોએ જોઈ. કેમકે તે મૂર્તિના અંગ પર
 ૬ ખંડો હજી પણ સ્કુટ રીતે જોવામાં આવે છે.

પોતાના નગરમાં પહોંચતાં તે શાહો(યવનો)ને ઘરો
 સળગવાં, દ્રવ્યનો વિનાશ થવો વગેરે ઉપદ્રવો થયા હતા. તે
 બધું તે દેવે કરેલું જાણીને ભયભીત થયેલા રાજાએ પોતાના
 મંત્રીને ત્યાં મોકલ્યો. દેવે તેને સ્વપ્નમાં કહ્યું કે—‘ જો આ
 રાજા અહિં આવીને પોતાનું માથું મુંડાવે, તો જ નગરનું
 અને રાજનું કુશળ થશે. ’ તે પ્રમાણે કરવાથી અનેક લોગ-
 યોગ કરાવવાથી અને ઘણી પ્રભાવનાઓ કરવાથી તે રાજા
 સમાધિમાન-સુખી થયો. બીજાઓએ પણ તેવી રીતે જ પોતાનું
 માથું મુંડાવવું વગેરે કરાવવા માંડ્યું; કારણ કે લોકો પ્રાચે
 ગતાનુગતિક જોવામાં આવે છે.

એવી રીતે ઉત્તરોત્તર ચડતીવાળા માહાત્મ્યથી દીપતા
 એવા આ તીર્થમાં દેવે એક વખતે પોતાના અધિકારી મનુષ્યને
 સ્વપ્નમાં કહ્યું કે—“ મહારા નામવડે જ દેવની બીજી મૂર્તિ
 સ્થાપો, કારણ કે ખંડિત અંગવાળી મૂર્તિ મુખ્ય સ્થાનમાં
 શોભતી નથી. ” ત્યાર પછી શ્રીપાર્શ્વનાથની નવી મૂર્તિ
 સ્થાપી જે આજે પણ (અંધકારના સમયમાં-વિક્રમની ૧૬ મી
 સદીના પ્રારંભમાં પણ) બન્ને લોકો(આ લોક અને પરલોક)ના
 ફલના અભિલાષી લોકોવડે પૂજાય છે. પ્રાચીન પ્રતિમાને

તેની જમણી બાજુએ સ્થાપી હતી, જેને નમસ્કાર, ધ્વજ-
પૂજા વગેરે પહેલાં કરવામાં આવે છે; જીર્ણ થયેલ હોવાથી
આ ‘દાદા-પાર્શ્વનાથ’ એવા નામે હાલમાં કહેવાય છે.
આની જ આગળ પ્રાચે મુંડન વગેરે કરાય છે. ‘ધાંધણના
સંતાનમાં આ સીહડ ૧૪ મે ગૌષ્ઠિક થયો’ એવું ઐતિહ્ય
સ્થવિરોએ કહ્યું છે. જીરાવણીનો આ પ્રબંધ, જે પ્રમાણે
સંભળ્યો, તે પ્રમાણે મેં કર્યો છે; હૃદયમાં માધ્યસ્થ રાખી
બહુશ્રુતોએ તે અવધારણુ કરવો.”

[૨]

વિક્રમની ૧૫મી સદીમાં વિદ્યમાન વિધિપક્ષ(અંચલ-
ગચ્છ)ના નાયક મેરુતુંગસૂરિએ રચેલા ‘ૐ નમો દેવદેવાય’
પ્રારંભવાળા જીરિકાપદ્ધિ-પાર્શ્વ-સ્તવની સુબોધિકા ટીકા, વાચક
પુણ્યસાગરે વિ. સં. ૧૭૨૫માં શ્રીમાલ નગરમાં રચી હતી.
વ્યાખ્યાનો પ્રારંભ કરતાં તેઓએ જીરાવણી-તીર્થની અને
સ્તવનની ઉત્પત્તિ સંબંધમાં ત્યાં જણાવ્યું છે કે—“શ્રીપાર્શ્વ-

૧ “જીરાવણી—પ્રવચ્છોડ્યં મયા ચક્રે યથાશ્રુતમ્ ।

હૃદિ માધ્યસ્થમાસ્થાયાવધાર્યદ્વં બહુશ્રુતૈઃ ॥”

—ઉપદેશસમિતિ(આ. સભા અધિ. ૨, ઉપ. ૬, શ્લો. ૪૦)

૨ “તદ્ગુણાં પ્રસાદાન્ન પુણ્યસાગરવાચકૈઃ ।

પાર્શ્વનાથસ્તવસ્યેયં કૃતા ટીકા સુબોધિકા ॥ ૬ ॥

અક્ષાદ્યશ્ચ-ક્ષિતિમિત ૧૭૨૫ વર્ષે માસેડચ માત્રપદસંજ્ઞે ।

શુક્લપદ્મેડદ્યમ્યાં શ્રીશ્રીમાલામિષે નગરે ॥ ૭ ॥

इति श्रीजीरावण्णपार्ष्वस्तोत्रस्य टीका ।”

—વડોદરા-પ્રાચ્યવિદ્યામંદિરની વિ. સં. ૧૭૭૯ માં લખાયેલ પ્રતિ.

જિનના નિર્વાણ પછી શુભ નામના પ્રથમ ગણધર વિહાર કરતા મરુદેશમાં અર્બુદાચલ(આબૂ) તીર્થ પાસે રત્નપુર નામના નગરમાં પધાર્યા હતા. ત્યાં મિથ્યાદષ્ટિ છતાં ભદ્રક આશયવાળો, ચંદ્ર જેવા ઉજ્જવલ યશવાળો ચંદ્રયશા રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેણે ધર્મની પરીક્ષા માટે અનેક ધર્મ-મતવાળાઓને પૂછ્યું હતું, પરંતુ કયાંય પણ મનને ચમત્કાર કરે તેવો ધર્મ પ્રાપ્ત કર્યો નહિ. તે સમયે જ ગણધરદેવનું આગમન સાંભળીને તેણે વિચાર્યું કે- ' આ પણ મહાત્માજી સંભળાય છે, તેમને પણ ધર્મ પૂછવો જોઈએ. ' એમ વિચારીને તે ગણધરદેવ પાસે આવ્યો, નમીને બેઠો. તેણે ધર્મ પૂછ્યો. ભગવંતે પણ જિનોપદિષ્ટ ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો. તે સાંભળીને નિધિનાં દર્શનથી જેમ દરિદ્ર હર્ષિત થાય તેમ હર્ષિત થઈને રાજાએ જિન-ધર્મ સ્વીકાર્યો. ત્યારપછી પાર્શ્વજિનના સંગત અર્થ-વાદને ગણધરદેવના મુખથી સાંભળીને તેમને વંદન ન કરી શકવાથી વિષાદ પામતા રાજાએ ગણધરના ઉપદેશથી સાક્ષાત્ શ્રીપાર્શ્વનાથજિનનાં વંદનની ફલ-પ્રાપ્તિ માટે શ્રીપાર્શ્વ જિનનું બિંબ કરાવ્યું, સંઘે તેને પ્રતિષ્ઠિત કર્યું. તેની આગળ અદ્ભુત તપ(૩ દિવસના ઉપવાસ) કરી ગણધરદેવે આપેલ આમ્નાય પ્રમાણે ત્રૈલોક્યવિજય યંત્રનો જાપ કરી તેણે સાક્ષાત્ પાર્શ્વજિનના વંદનનું ફળ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. ત્યારપછી રાજા લાંબા વખત સુધી ધર્મનું આરાધન કરી સમયે સમાધિ-પૂર્વક સ્વર્ગ-ગતિને પામ્યો હતો. ત્યારપછી કેટલાક કારણથી તે પ્રતિમાને ભૂમિમાં નિધિરૂપ-અદૃશ્ય-ગુપ્ત કરી હતી.

ત્યારપછી કેટલોક વખત ગયા પછી વિ. સં. ૧૧૦૯(૯૦) વર્ષે જીરિકાપદ્મિ(જીરાવલી) ગામમાં શ્રીમદ્ અર્હંત્થાસનની

ઉપાસન વાસનાથી વાસિત અંતઃકરણવાળા, સદ્ધર્મ-કર્મના મર્મજ, ઉજ્જ્વલ કીર્તિરૂપી ગંગાને પ્રકટ કરવામાં હિમાલય જેવા સા. ધાંધૂ નામના સુશ્રાવક, રાત્રે ધરણેન્દ્રે દર્શાવેલ સ્વપ્નના પ્રભાવથી તે પ્રતિમાને સાહોલી નદીમાં બાણીને પ્રભાતે મોટા મહોત્સવ-પૂર્વક ચતુર્વિધ સંધ સાથે ભગવંતની પ્રતિમાને જીરાપણિ (જીરાવલી) ગામમાં લઈ ગયા અને ત્યાં પ્રાસાદ કરાવ્યો. તેમાં સ્થાપિત કરેલી પ્રતિમા પુણ્યપાત્રોદ્ધાર શુદ્ધ દેહે પૂજતાં ત્યારથી ‘જીરાપણિ-પાર્શ્વનાથ’ એવા નામે લોકમાં પ્રસિદ્ધ થઇ હતી. ”

વઢિઆરદેશમાં લોલપાટક (લોલાડા) નગરમાં સર્પનેા ઉપસર્ગ થતાં વિધિપક્ષ ગચ્છના અધિરાજ યુગ-પ્રધાન શ્રીમેરુતુંગસૂરિએ ઇષ્ટદેવ શ્રીજીરાપણિ પાર્શ્વનાથ ભગવંતનું ‘ત્રૈલોક્યવિજય’ નામના મહામંત્ર-યંત્રથી ગર્ભિત સ્તોત્ર કર્યું, તેના પ્રભાવથી વિધ અમૃત થયું. ”

૧ “ શ્રીપાર્શ્વ જીરિકાપણિ-પ્રમું નત્વા જિનેશ્વરમ્ ।

શ્રીમત્પાર્શ્વસ્તવસ્યાહં કુર્વે વ્યાખ્યાં યથામતિ ॥ ૧ ॥

તત્ર તાવચ્છ્રીજીરિકાપણિતીર્થસ્ય, સ્તવસ્ય ચોત્પત્તિર્લિખ્યતે X X તતઃ કુતશ્ચિત્ કારણાત્ સા પ્રતિમા ભૂમૌ નિધીકૃતા । તતશ્ચ કિયતિ કાલે ગતે વિક્રમરાજ્યાન્નાન્દાત્ર-ચન્દ્ર-શશિ-પ્રમિતે ૧૧૦૯(૧૦) શ્રીજીરિકાપણિપ્રામે શ્રીમદ્દર્હચ્છાસનોપાસનવાસના-વાસિતાન્તઃસદ્ધર્મકર્મમર્મેજ્ઞેનાવદાતકીર્તિત્રિપથગા-પગાપ્રકટનદિમવદ્ધરણીધરેણ સા૦ ધાંધૂનામ્ના સુશ્રાવકેણ રાત્રૌ ધરણેન્દ્ર-દર્શિતસ્વપ્નપ્રમાવાત્ સાહોલીનદીમયે તાં પ્રતિમાં જ્ઞાત્વા પ્રાતર્મહામહઃપૂર્વ ચતુર્વિધશ્રીસન્નેન સાર્ધં શ્રીભગવત્પ્રતિમા શ્રીજીરાપણિપ્રામં નીતા, કારિતશ્ચ પ્રાસાદસ્ત્રત્ર સંસ્થાપ્ય પૂજિતા પુણ્યપાત્રૈઃ શુદ્ધગાત્રૈઃ । તતશ્ચ ‘જીરાપણિ-પાર્શ્વનાથ’ इति લોકે પ્રસિદ્ધિર્જાતા । ”

એ સ્તોત્રની પંખિકા-વ્યાખ્યાના અંતમાં તે વ્યાખ્યાકારે જણાવ્યું છે કે-“ એ મહાસ્તોત્ર કર્યા પછી કેટલેક દિવસે પરમશુર મેરુતુંગસૂરિએ ક્ષીણજંઘા-બળવાળા થતાં છારાપલ્લિ-પાર્શ્વ તરફ ચાલેલા સંઘ સાથેના કેઈ સુશ્રાવકના હાથે ભગવંતના મહિમા-સ્તુતિરૂપ ૩ શ્લોકો પત્રિકામાં લખીને મોકલ્યા હતા, અને શ્રાવકને કહ્યું હતું કે-‘ ભગવંતની આગળ આ અગ્રહારી પ્રણીતિરૂપ પત્રિકા મૂકવી. ’ ત્યાર પછી સંઘ સાથે શ્રાવક ત્યાં ગયો હતો અને તેણે ભગવંતની આગળ પત્રિકા મૂકી હતી. તેથી ભગવંતના અધિષ્ઠાયક દેવે શ્રીસંઘમાં વિદ્વાનો ઉપશાંતિ કરવા માટે ૭ ગુટિકાઓ આપી હતી, અને કહ્યું હતું કે-‘ તે ગુટિકાઓ શુરને આપવી ’ તેણે પણ લાવીને તે શુરને સમર્પણ કરી હતી. તેના પ્રભાવથી સંઘમાં વિશેષ પ્રકારે ઋદ્ધિ-વૃદ્ધિ થઈ હતી. તેથી તે ૩ શ્લોકોનું પણ ૭ રમરણી (અંચલગચ્છમાં પઠન-પાઠન કરાતાં) માંના આ મહા-સ્તોત્રના અંતમાં પઠન કરવામાં આવે છે. ”

૧. “ અથ ચ યુગપ્રધાનશ્રીવિધિપક્ષગચ્છાધિરાજશ્રીમેરુતુંગસૂરિભિઃ શ્રીચંદ્રિઆરવેશે લોલપાટકનગરે સર્પોપસર્ગે જાતે હૃષ્ટદેવસ્ય શ્રીજીરાપલ્લિપાર્શ્વનાથસ્ય ભગવતસ્ત્રૈલોક્યવિજયનામમહામન્ત્ર-યન્ત્રગર્ભ સ્તોત્રં કૃતં તત્પ્રભાવાદ્ વિષમમૃતં જાતમ્ ।

इति श्रीजीरिकापल्लिप्रभोर्मूलस्तोत्रस्य पत्रिका । ”

અથ ચૈતન્મહાસ્તોત્રકરણાનન્તરં કતિચિદ્ દિનૈઃ પરમશુરભિઃ શ્રીમન્મેરુતુંગ-સૂરિભિરેવ ક્ષીણજંઘાબલૈઃ શ્રીજીરાપલ્લિપાર્શ્વં પ્રતિ ચલિતસદ્ગુણ સાર્થં કસ્યચિત્ સુશ્રાવકસ્ય હસ્તેન ભગવત્સ્તુતિમયં સમહિમં શ્લોકત્રયં પત્રિકાયાં લિખિત્વા પ્રેષિતં કથિતં ચ શ્રાદ્ધસ્ય યદ્ ભગવતોઽગ્રે હ્યમસ્મત્પ્રણતિરૂપા પત્રિકા મોચ્યેતિ । તતો ગતસ્તત્ર સદ્ગુણ સાર્થં શ્રાદ્ધો મુખ્યા ચ ભગવતોઽગ્રે પત્રિકા ।

* [૩]

“ તેહવધં શ્રીમરુદેશી જીરાઉલી-તીર્થની ઉત્પત્તી હૃધ. આખૂની પાસિ જીરાઉલી-ગામઈ ઘોસિરગોત્રિ શ્રે. શ્રીધાંધલ રહે છઈ. તેહની ગૌ સેહલી-નદીનઈ કાંઈ બોરડીની બલ-માંહી સીમાડે બઈ છે. તિહાં હૃધ અરઈ. સંધ્યા-સમયઈ તે ગૌ વણિક-ધરૈ હૃધ ન દીઈ, તિવારઈ તે ધાંધલ ગૃહસ્થ બણઈ જે કોઈ સીમઈ દોહીને હૃધ લીઈ છે. તેહની બ્રાંતી તેણે સંઘાતે પુત્રને મોકલ્યો. જિહાં ગૌ ચરઈ તિહાં પૃથ્વીનઈ ઠિકાંણિ હૃધ અરી ગઈ. તે દેખી પુત્ર ધરે આવી હૃધ-અરણ્ય વાત

ततश्च भगवदधिष्ठायकदेवेन भीसङ्गे प्रत्यूहोपशान्तिविधानार्थं गुटिकासप्तकं दत्तं कथितं च गुरवे देयं तेनाप्यानीय गुरवे समर्पिताः सप्त गुटिकाः । तत्प्रभावात् सङ्गे विशेषतः ऋद्धि-वृद्धी जाते इति तत् श्लोकत्रयं च सप्त-स्मरणमहास्तोत्रेण्वसौवन्महास्तोत्रस्य प्रान्ते पठ्यते—

“ जीरापल्लिप्रभुं पार्श्व पार्श्वयक्षेण सेवितम् ।

अर्चितं चरणेन्द्रेण पद्मावत्या प्रपूजितम् ॥ १ ॥

सर्वमन्त्रमयं सर्वकार्यसिद्धिकरं परम् ।

ध्यायामि हृदयाम्भोजे भूत-प्रेतप्रणाशकम् ॥ २ ॥ (युग्मम्)

श्रीमेरुतुङ्गसूरीन्द्रः श्रीमत्पाश्र्वप्रभोः पुरः ।

ध्यानस्थितं हृदि ध्यायन् सर्वसिद्धिं लभे ध्रुवम् ॥ ૩ ॥ ”

* વિ. સં ૧૮૦૬ વર્ષ પર્વ-તના વર્ણનવાળી સુવિહિત તપા-ગચ્છ-પદ્ધતનામ્ની વીર-વંશાવલી, જે જૈનસાહિત્ય-સંશોધક (ખંડ ૧, અં. ૩ જા ના પરિશિષ્ટ) માં સં. ૧૬૬૨ની હ. લિ. નકલ પરથી શ્રીયુત જિનવિજયજી દ્વારા સંપાદિત થઈ છે. તેમાં વિ. સં. ૧૧૬૧ સાથે અજિતદેવસૂરિના સમયની આ ઘટના પૃ. ૩૧માં જણાવી છે.

પિતા પ્રતિ કહી. તિણ્ણ ધાંધલઈ આશ્ચર્ય બાણી તે દૂધ-ઝરણુ-
ભૂમિકા બાણી. એતલઈ ઘણા કાલની શ્રીપાસ-ભૂતિ પ્રગટ
હૂઈ. એતલઈ અધિષ્ઠાયકે સ્વપ્ન દીધો-તે મુઝને જીરાઉદલી
નગરઈ થાપ્યો. તિવારઈ ધાંધલઈ પ્રાસાદ નીપબવી મહોત્સવે
વિ. સં. ૧૧૯૧ વર્ષિં શ્રીપાર્શ્વને પ્રાસાદે થાપ્યા. શ્રીઅઞ્જિ-
તદેવસૂરીઈ પ્રતિષ્ઠયા. ઘણા દિન તાઈ શ્રીપાર્શ્વનાથની ભક્તિ
સાચવતો શ્રે. ધાંધલ સફગતીનો ભજનાર હુઓ. તે શ્રીપાર્શ્વ-
પરમેશ્વર જે જીરાપદલીનગરઈ રહ્યા. સકલ ભક્તિ લોકની વાંછા-
પૂરક મારિ-ઉપદ્રવ-નિવારક સપ્રભાવ તીર્થ હુઓ. યતઃ—

“ પ્રબલેડપિ કલિકાલે સ્મૃતમપિ યન્નામ હરતિ દુરિતાનિ ।

કામિતફલાનિ કુરુતે સ જયતિ જીરાઉલીપાર્શ્વઃ ॥ ”

ધણિપરિ શ્રીજીરાઉલીપાર્શ્વ-ઉત્પતિઃ ।

પુનઃ વિ. સં. ૧૧૯૧ વર્ષિં દીવલીનગરે વિદ્હાતી પઠાંણુ
આબ્યા, ચહૂઆણુનઈ કાલ્યા;રુદેચ્છાણુ હૂઓ. ”

જીરાપદ્મી-ગચ્છના ઉદ્ભવો.

જીરાપદ્મી(જીરાવલા) સ્થાનના નામથી અંકિત થયેલો
એક ગચ્છ પણ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો છે. આ ગચ્છના
આચાર્યોએ વિઠ્ઠમની ૧૫ મી સદીમાં તથા તે પછી પ્રતિષ્ઠિત
કરેલી જૈન પ્રતિમાઓ બાણુવામાં આવી છે—

સં. ૧૪૦(૮)૬ માં જીરાપદ્મીય રામચંદ્રસૂરિએ પ્રતિષ્ઠિત
કંરેલ આદિનાથ-ગિંબ ઉદયપુર(મેવાડ)માં છે. સફગત બાણુ
પૂરણચંદજી નાહરના પ્ર. જૈનલેખસંગ્રહ(ખં. ૨, લે.
૧૦૪૬)માં જણાવેલ છે.

વિ. સં. ૧૪૪૦ વર્ષે પોષ શુ. ૧૧ બુધે, ઉપકેશજ્ઞાતિના આવકે કરાવેલ, જીરાવલી શાલિભદ્રસૂરિએ પ્રતિષ્ઠિત કરેલ શાંતનાથગિળ, વડોદરામાં દેહરાપોળમાં ગોડીજી પાર્શ્વનાથ-જિનાલયમાં છે (બુદ્ધિ. જૈનપ્રતિમાલેખસંગ્રહ ભા. ૨, લે. ૨૧૪).

વિ. સં. ૧૪૪૬ માં વૈ. શુ. ૬ શુક્રે, પ્રાગ્વાટજ્ઞાતિના વ્ય. ચાહડ, ભાર્યા ચાંપલદેના પુત્ર જેસલે પોતાની માતા-નિમિત્ત કરાવેલ પદ્મપ્રભજિન-ગિળની પ્રતિષ્ઠા જીરાવલીગમ્મના શાલિભદ્રસૂરિએ કરી હતી[અર્બુદ-પ્રાચીનજૈનલેખસંગ્રહ લે. ૬૦૩].

વિ. સં. ૧૪૬૮ વર્ષે વૈ. વ. ૩ શુક્રવારે, ઉપકેશજ્ઞાતિના ઠ. રામની ભાર્યા દેધના પુત્ર માધવે પોતાની માતાના શ્રેય માટે કરાવેલ શ્રીશ્રેયાંસનાથ-પંચતીર્થી પ્રતિમા જીરાવલીય ગમ્મમાં શાલિભદ્રસૂરિના પદ્મ પર થયેલા વીરભદ્રસૂરિએ પ્રતિષ્ઠિત કરી હતી, જે ખંભાતમાં ભોંયરાપાડામાં નવખંડાપાર્શ્વ-જિનાલયમાં છે(બુદ્ધિ. જૈનપ્રતિમા-લેખસંગ્રહ ભા. ૨, લે. ૮૭૪).

વિ. સં. ૧૪૭૭માં વૈ. ઉપકેશજ્ઞાતિના દો. પાંચાએ સાચા-નિમિત્તે કરાવેલ મહાવીરજિન-ગિળ જીરાવલીયગમ્મના ભ. શાલિભદ્રસૂરિએ પ્રતિષ્ઠિત કર્યું હતું, તે માતરમાં સુમતિનાથના બાવનજિનાલયમાં છે(બુદ્ધિ. જૈનપ્રતિમાલેખસંગ્રહ ભા. ૨, લે. ૪૬૧)

વિ. સં. ૧૪૮૩ વર્ષે વૈ. શુ. ૫ ગુરુવારે, ચોસવાલજ્ઞાતિના સુદાએ માત-પિતાના શ્રેય માટે કરાવેલ ચંદ્રપ્રભગિળની પ્રતિષ્ઠા જીરાવલીગમ્મના ભ. શાલિભદ્રસૂરિના પદ્મ પર થયેલા ઉદયરત્ન-

સૂરિએ કરી હતી, તે પ્રતિમા વડોદરામાં દાદાપાર્શ્વનાથજીના દેહરામાં છે (યુદ્ધિ. જૈનપ્રતિમાલેખસંગ્રહ ભા. ૨, લે. ૧૩૦)

વિ. સં. ૧૫૦૩માં ઉપર્યુક્ત શાલિભદ્રસૂરિના પદ્મ પર થયેલા ઉદયચંદ્રસૂરિએ પ્રતિષ્ઠિત કરેલ પાર્શ્વનાથ-જિંબ (ધાતુ-મૂર્તિ) મ્યૂનિક (જર્મની)ના બાદુધરમાં જણાય છે [પૂ. નાહર-જૈનલેખસંગ્રહ ખં. ૧, લે. ૩૬૬].

વિ. સં. ૧૫૨૭ માં ઉપકેશજ્ઞાતિના શ્રાવકોએ આત્મશ્રેય માટે કરાવેલ અને જીરાપહીયગચ્છના ભ. શાલિભદ્રસૂરિના પદ્મધર ભ. ઉદયચંદ્રસૂરિએ પ્રતિષ્ઠિત કરેલ શાંતિનાથ-જિંબ લખનૌમાં શાંતિનાથ-જિનમંદિરમાં છે (પૂ. નાહર-જૈનલેખસંગ્રહ ખં. ૨, લે. ૧૫૦૬).

વિક્રમની ૧૬મી સદીમાં વિદ્યમાન શ્રદ્ધાર્પિએ રચેલી મુધર્મ-ગચ્છ-પરીક્ષા (ચોપાઇ ગા. ૧૦૬)માં ૮૪ ગચ્છોનાં કથાનનાં નામો દર્શાવતાં ‘ હારેભ, જીરાઉલા નામ ’ સૂચવ્યું છે.

જીરાઉલગચ્છના ભ. દેવરત્નસૂરિના પરિવારના મુનિ સોમ-કલશે લખેલ રાજવલ્લભની ચિત્રસેન-પદ્માવતી કથા (વિ. સં. ૧૫૨૪)ની પ્રતિ ખાટણમાં જૈનસંઘના ભંડાર (ડા. ૭૬)માં છે.

વિ. સં. ૧૬૦૨ માં બહિરનગરમાં જીરાઉલગચ્છમાં લખા-ચેલ આદ્યપ્રતિકમણ્ડુસૂત્રવૃત્તિ (અર્થદીપિકા)ની પ્રતિ જૈના-વંદ-પુસ્તકાલય, સૂરતમાં છે.

વિક્રમની ૧૪ મી સદીમાં.

માંડવગઢ(માળવા)ના સુપ્રસિદ્ધ મંત્રીશ્વર પેથડશાહે વિ.

સં. ૧૩૨૦ લગભગમાં ૮૪ જિન-પ્રાસાદો કરાવ્યા

સં. પેથડ, હતા, તેમાં જીરાપુરમાં આદિજિન મૂળના-

અંઝણ ચક્રવાળું જિનમંદિર કરાવ્યું હતું. તે જીરાપુર

સંઘ-યાત્રા અને પ્રસ્તુત જીરાપદ્મી એક હશે કે કેમ ?

એ વિચારણીય છે, તેમ છતાં સ્વર્ણ-સિદ્ધિની

શોધમાં જતાં તેણે ત્યાં યાત્રા કરી હતી. તથા તેના સુપુત્ર

અંઝણશાહે વિ. સં. ૧૩૪૦ માં માધ શુ. ૫ તીર્થ-યાત્રાનો સંઘ

કહાડ્યો હતો. તે સંઘ નાગહૃદ(નાગદા)માં નવખંડો[પાર્શ્વ]

જિનને નમ્યા પછી જીરાપદ્મી(જીરાઉલી)માં ગયો હતો; જ્યાં

ચોતરફથી પ્રભાવથી આકર્ષાયેલા સંઘો આવતા હતા. ત્યાં સંઘવીએ

આડંબરથી સ્નાત્ર-પૂજા, કરોડો પુષ્પોથી પુષ્પ-પૂજા અને

૬ મણુ કપૂર વગેરેથી ધૂપ-પૂજા કરી હતી. તથા એક લાખ દ્રમ્મો

(રૂપીઆ)ના વ્યયથી તૈયાર કરાવેલ મોતીથી બરેલો અને

સોનાના તાંતુઓ(ઝીકઝાક)વાળો રેશમી વસ્ત્રનો ચંદરવો

ચૈત્યના મંડપમાં ણાંધ્યો હતો. ત્યાર પછી સંઘ આખૂ ગયો

હતો-એમ વિક્રમની ૧૬ મી સદીના પ્રારંભમાં વિદ્યમાન પં. રત્ન-

મંડનગણિએ રચેલા સુકૃતસાગર(તરંગ ૩, ૮)માં જણાવ્યું છે.

૧. વિશેષ માટે જુઓ ' જિનપ્રભસરિ અને સુલતાન મહમ્મદ '

[પૃ. ૮૨-૮૪]

૨ " x x તઙ્ગીરાપહ્લિપુર્વા શ્રીપાર્શ્વમસ્મિ નમઃશ્રીઃ ॥

પ્રાપ્ય રાજસ્થાનોડુક્કાં પ્રસ્થિતઃ સપરિચ્છદઃ ।

ઝીરાપલ્લ્યાં જિનં નત્વાઽઽરોહાર્બુદમૂષમ્ ॥ "

યાત્રા-સ્તોત્રા:

વિક્રમની ૧૪ મી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં વિદ્યમાન, સુલતાન મહમ્મદ તઘલક પર પ્રભાવ પાડનારા જિનપ્રભસૂરિએ ‘જીરિકાપુરપતિ સદૈવતં’ પ્રારંભવાળું ૧૫ પદ્યમય છંદાપદ્ધતિ-પાશ્વર્ધ-સ્તવન રચ્યું હતું-તેનો ઉલ્લેખ અમે ‘જિનપ્રભસૂરિ અને સુલતાન મહમ્મદ’ પુસ્તક(પૃ. ૧૩)માં કર્યો છે.

વિ. સં. ૧૩૮૭ માં સમતિશતસ્થાન વગેરે ગ્રંથો રચનાર તપાગઢનાયક સોમતિલકસૂરિએ શત્રુજય મહાતીર્થમાં વંદન કરેલાં જિન-ગિઓની સંખ્યા સૂચવી છે, તેમાં ચિદલ-તલાવડી સમીપે અલક્ષ-દેવકુલિકામાં અજિતનાથ-ભવનમાં અને છંદાપદ્ધતિ-પાશ્વર્ધ-ભવનમાં ૧૪ જિનોને વંદન કર્યું હતું-

“ વર્ષે લ-વેદ-દેવેન્દુ ૧૩૪૦ મિતે માઘસ્ય પચ્ચમી ।

યા સિતાઽઽસીત્ તત્ર મન્ત્રી નિમિત્તૈઃ પ્રાસ્થિતોત્તમૈઃ ॥

તતો નાગદ્વે નત્વા નવલખ્ણ જિનાધિપમ્ ।

જીરાપલ્લ્યાં યયૌ સહ્જો ગૃહીતાગ્નિગ્રહવ્રજઃ ॥

નનામ કામનાકોટિપૂરકં દુઃલદૂરકમ્ ।

મહિમાસુન્દરં સ શ્રીપાર્શ્વે ભોગપુરન્દરમ્ ॥

પ્રભાવસૌરમાકૃષ્ટાઃ સ્તુતિશ્ચંકારિણોઽભિતઃ ।

યસ્યાયાન્યનઘાઃ સલ્ષા મૃદ્ધૌઘાઃ સ્વસ્તરોરિવ ॥

તસ્ય સ્નાત્રં શ્રિયઃ પાત્રં પૂજાં કોટિપ્રસૂનજામ્ ।

ધૂપં વષ્ણમણકર્પૂરરૂપં નિર્માય ધીસલઃ ॥

આમુક્તમૌક્તિકં દ્વેષતન્તુર્ગર્ભડુક્લકમ્ ।

વિતાનં મળ્યેઽવજ્ઞાદ્ દ્રુમ્મલક્ષેણ કારિતમ્ ॥ ”

સુકૃતસાગર (તરંગ ૩, શ્લો. ૧૩૬, ૧૪૧; ત. ૮, શ્લો. ૭, ૪૪ થી ૪૮.)

તેમ વિ. સં. ૧૫૨૧ માં પં. શુભશીલગણિએ રચેલા પંચશતી-
પ્રબંધ કથાકોશના અંતિમ ઉલ્લેખથી જણાય છે.^૧

વિક્રમની ૧૫ મી સદીમાં.

જયસિંહસૂરિ, જીરાવલી-મંડન પાર્શ્વનાથ-સ્તોત્રમાં—

“ પ્રણમદમરમૌલિસ્મેરકોટીરકોટી—

પ્રસૂમરકિરણૌઘોન્નિદ્રપાદારવિન્દમ્ ।

વિધુરવિવિધબાધામ્ભોધિતીરામં

જીરાવલિનિલયમહં તં સ્તૌમિ વામાતનૂજમ્ ॥ ૧ ॥

ચકાસ્તિ કુશલાવલીલનવેદમ જીરાવલી—

મહીવલયમળ્લનસ્ત્રિજગતીવિપસ્ત્વળ્લનઃ ।

ય એષ મુવનપ્રમુઃ સ જયસિંહસૂરિસ્તુતો

દદાતુ પરમં પદં સપદિ પાર્શ્વનાથો જિનઃ ॥ ૧૬ ॥”

[જૈનસ્તોત્રસંગ્રહ, વડોદરા—પ્રાચ્યવિદ્યામંદિરમાં હ. લિ. ફોટો]

અંચલગચ્છ(ત્રિધિપક્ષ)ના નાયક મહેન્દ્રસૂરિ—

“પ્રમું જીરિકાપલ્લિ-વલી-વસન્તં લસદ્દેહભાસેન્દ્રનીલં હસન્તમ્ ।

મનઃકલ્પિતાનલ્પદાનૈકદક્ષં જિનં પાર્શ્વમીડે કલૌ કલ્પવૃક્ષમ્ ॥ ૧ ॥

એવં દેવાધિદેવં પ્રતિદિનમપિ યો જીરિકાપલ્લિરાજં

પાર્શ્વં સ્તૌતિ ત્રિસન્ધ્યં ત્રિદશવિટપિનં મક્તિમાજામવન્ધ્યમ્ ।

૧. “ ચિત્તલાવલીસમીપે અલક્ષદેવકુલિકાયામ્ અજિતનાથમવને
જીરાવલીપાર્શ્વ-મવને ચ ૧૪ જિનાન્ વન્દતે સ્મ । ”

—કથાકોશ(૭૧૯)—જૈનજ્ઞાનમંદિર હ. લિ. પ્રતિ, પૃષ્ઠ ૧૭૧.)

વિશ્વા વિશ્વાદ્મુતાસ્તા નવનિધિરુચિરા ઋદ્ધયઃ સિદ્ધયો વા
તસ્યોત્સર્પન્તિ પુંસઃ સપદિ જગતિ યાઃ શ્રીમદ્દેન્દ્રસાવાર્હાઃ ૪૫ ”

અંચલગચ્છ(વિધિપક્ષ)ના નાયક મેરુતુંગસૂરિ(સૂરિપદ
સંવત્ ૧૪૨૬, ગચ્છનાયકપદ સં. ૧૪૪૫, સ્વર્ગવાસ સંવત્ ૧૪૭૧)—

“ ॐ નમો દેવદેવાય ×××

इति श्रीजीरिकापल्ली—स्वामी पार्श्वजिनः स्तुतः ।

શ્રીમેરુતુક્કસૂરેઃ સ્તાત્ સર્વસિદ્ધિપ્રદાયકઃ ॥ ૧૧ ॥ ”

કવિરાજ *જયશેખરસૂરિ, જીરાપદલીયપાર્શ્વનાથ—વીનતી—

“ જગન્નાથ જીરાઉલઉ હું જુહારઉ,
મણુ પાસુ પૂજી સવે કાજ સારઉ;
જી ચાર્પિ પંચાસરઇ આસ પૂરઇ,
સવે રોગ સુખીસરે સામિ ચૂરઇ. ૧

થિરુ થાંભણુઇ અંતરીખે અવંતી,
મહાસિદ્ધિ સેરીસચે સંભવંતી;
મલા દીવિ અભજાહરે કઉણુ ગંઠઇ ?,
નવખંડ નવપણવ સઉદ્ધ—કંઠઇ. ૨

જિ કે દેવ જીરાઉલા—નામિ લાગઇ,
જઇ ખીજાં તણુઇ તે ન માગઇ;
સવે દોહિલ્યાં તીહ તઉ દૂરિ નાસઇ,
વસઇ સંપદ પસિઉ પાય પાસઇ. ૬

*આ કવિનો પરિચય અગ્રે ત્રિભુવન—દીપક પ્રબંધની પ્રસ્તાવનામાં કરાયો છે.

ઘણું ભાઉ જીરાઉલિધં બર્મવાનઉ,
જિહાં થાહરિઉ તાહરઉ દેવ ! થાનઉ;
કરી એ ગલી વેગલા પાપ-પાસ,
ધસી માહરી પૂરિ તું આસ પાસ !. ૭ ”

મોઢ જ્ઞાતિમાં થયેલા ઠક્કર રત્નસિંહ આવકનો પુત્ર સાદહાક
જૈનધર્મી આવકોમાં સુખ્ય હતો, જેની
ખંભાતના મોઢ પત્નીનું નામ યુટી હતું. તેમને ૧ મેઘ,
રામ અને પર્વત ૨ વા(૧)ધ, ૩ રામ અને ૪ પર્વત
નામના ધર્મિષ્ઠ ૪ પુત્રો હતા. મેઘાને નર્મદ
અને રામને વત્સરાજ નામનો પુત્ર હતો.

તેમાંના રામ અને પર્વતે સ્તંભતીર્થ(ખંભાત) નગરમાં
નિવાસ કરતાં પોતાના સફ્ફગુણોવડે સત્કીર્તિ મેળવી હતી. જિનદેવ
અને ગુરુની ભક્તિ કરતાં શ્રેષ્ઠ ઉત્સવો વડે જૈનપ્રવચનની
પ્રભાવના કરી હતી. વિ. સં. ૧૪૬૮ થી શરૂ થયેલો ૩ વર્ષનો
પ્રલયકાલ જેવો મહાભયંકર દુર્ભિક્ષ-દુષ્કાળ લાખો લોકોનો ક્ષય
કરવા તત્પર થયો, ત્યારે આ બે સફ્ફગૃહસ્થોએ દયા અને શુભ
ભાવનાથી પોતાના વિશિષ્ટ વૈભવથી ઉત્કૃષ્ટ, મધ્યમ અને અધમ
એમ ત્રણ પ્રકારનાં ૩ સત્રાગારો (લોજન-દાનશાલા) પ્રતિદિન
પ્રવર્તાવ્યાં હતાં.

તેમણે શત્રુજય, ગિરનાર, આણ અને જીરાપદ્ધિપાર્શ્વ
વગેરે અનેક તીર્થોમાં પોતાનું ઘણું ધન વાવીને અને બીજાં
શ્રેષ્ઠ સુકૃતોવડે પોતાના આત્માને પવિત્ર કર્યો હતો.

એમાંનો પર્વત, જે એક ગૃહસ્થ છતાં શ્રમણ યોગી જેવો
ધર્મક્રિયા-કાર્યોમાં જ તત્પર રહેતો હતો; તેણે તપાગણ-નાયક

સોમસુંદરસૂરિના સદુપદેશથી વિ. સં. ૧૪૭૨ માં સ્તંભપુર (ખંભાત)માં ૧૧ અંગો(જૈનસિદ્ધાન્ત-પુસ્તકો) લખાવ્યાં હતાં. જેમાંની જ્ઞાતાસૂત્ર વગેરે પૌથીઓ પાટણમાં મો. મોદીના જૈનભંડારમાં વિદ્યમાન છે, તેની અંતિમ ૨૨ શ્લોકોવાળી વિસ્તૃત પ્રશસ્તિદ્વારા આ વૃત્તાન્ત જાણવામાં આવે છે.^૧

વિ. સં. ૧૪૭૮ માં પૃથ્વીચંદ્રચરિત્ર(વાગ્વિલાસ) વગેરે રચના કરનાર કવિ માણિક્યસુંદરસૂરિ, નેમીશ્વરચરિત્ર કાગ-ખંધના પ્રારંભમાં—

૧ “ x x અથ ચ રામાહ: પર્વતથ પ્રથિતગુણગણૌ તેષુ વાસં મૃજન્તૌ
 પ્રૌઢશ્રીસ્તમ્ભતીર્યાહ્યવરનગરે પ્રોઠ્ઠસત્કીર્તિભાજૌ ।
 ૨ -મરથેણીષુ મુખ્યૌ જિન-ગુરુચરણામ્ભોજમૃદ્ધાયમાનૌ
 માનાતીતોત્સવૌષૈઃ પ્રવચનમભિતો ભાસયન્તાવભૂતામ્ ॥ ૭ ॥
 અષ્ટાષ્ટ્યારદિવર્ષાન્નિતયમનુ મહામીષણે સંપ્રવૃત્તે
 દુર્ભિક્ષે લોકલશ્વણકૃતિ નિતરાં કલ્પકાલોપમાને ।
 સન્નાગારત્રયં યૌ પ્રતિદિનમધમોત્કૃષ્ટ-મધ્યપ્રભેદાત્
 મોદાત્ પ્રાવર્તયેતાં નિજવિભવભરૈઃ સદયા-વાસનાભ્યામ્ ॥ ૮ ॥
 ધ્રોમચ્છ્રુજ્યાદ્રૌ પ્રવરતરગિરૌ રૈવતે ચાર્બુદે ચ
 શ્રીજીરાપલ્લિપાર્શ્વપ્રમૃતિષુ નિશ્ચિલેષ્વન્યતીર્થેષુ ભાવાત્ ।
 વાપં વાપં પ્રકામં પ્રચુરતરધનં સ્વીયમાત્મીય આત્મા
 ચક્રે યામ્યાં પવિત્ર: પ્રવિતતસુકૃતૈશ્ચાપરૈરપ્યુદરૈઃ ॥ ૯ ॥
 તત્રાપ્યભૂત પર્વતનામધેય: સમસ્તલોકોત્તમભાગધેય: । x x ૧૦
 શ્રીમન્તપાગળ-નમોડજ્ઞાન-માનુકલ્પશ્રીસોમસુંદરગુરુપ્રવરોપદેશમ્ ।
 પીયૂષપૂષ્પકમનીયસુધામયૂક્ષપ્રભ્યં નિનાય વિષયં નિજકર્ણયોઃ ॥ ૧૬ ॥
 x x પદાદશાક્ષાનિ તતઃ શુભાય પ્રાલીલિહત્ સ્તમ્ભપુરે પ્રધાને ।
 વર્વેશ્વિનીપુત્ર-મહર્ષિ-વિદ્યાસક્તયે સ્વલક્ષ્મ્યા શ્રુતમક્ષિતોડયમ્ ॥૨૧ ॥”

“નમઉં નિરંજનવિમલ સલાવિહિં,લાવિહિં મહિમ-નિવાસ રે;
દેવજીરાપદિલ-વલિલય-નવધન,વિધન હરધ પ્રભુ પાસ રે. ૪
—આત્માનંદ જનમશતાબ્દી-રમારકુમંથ
(સાક્ષર મો. દ. દેશાધ-સંપાદિત પૃ. ૪૬).

૧વિ. સં. ૧૪૮૫ માં પીપલગચ્છના હીરાણંદસૂરિ, વિદ્યા-
વિલાસ-ચરિત્ર-પવાડો(પાટણ જૈનભં. કથા. વૉ. ૨)ના પ્રારંભમાં—

“ પહિલઉં પથ્થુમિય પદમજિણેસર સિતુંજય-અવતાર,
હથિણાઉરિ શ્રીશાંતિજિણેસર ઉજલિ(જંતિ) નેમિકુમાર;
જીરાઉલિપુરિ પાસજિણેસર સાચઉરિ વર્ધમાન,
કાસમીરપુરિ સરસતી સામિણિ! દિઉ મઝ નિતુ વરદાન. ૧ ”

વિક્રમની ૧૫મી સદીના ઉત્તરાર્ધને વિભૂષિત કરનાર
તપાગચ્છ-નાયક સુપ્રસિદ્ધ મુનિસુંદરસૂરિએ રચેલા ‘જયશ્રી’થી
અંકિત જિનસ્તોત્ર-રત્નકોશ(પ્ર. ૭)માં જીરાપદ્મી-પાર્શ્વના
સં. સ્તોત્રના પ્રારંભમાં—

“ જયશ્રિયં સર્વરિપૂન્ જિગીષતાં
સ્તુતા યદાહ્યાડપિ તનોતિ મન્ત્રવત્ ।
સ્તવીમિ તં પાર્શ્વજિનં શિવશ્રિયે
શ્રીજીરિકાપલ્લિ-વતંસમિષ્ટદમ્ ॥ ૧ ॥ ”

તથા અંતમાં ઉલ્લેખો છે કે—

“ સ્તુતિભજં તે સુમનોમતામિમાં
દધાતિ યઃ સ્વે ગુણ-ગુમ્ફિતાં હૃદિ ।

૧ “ સંવત ચઉદ પચ્ચાસીઈ એ વિરચિઉ ચરી રસાલ એ ”

स जीरिकापल्ली-विभो ! विमुच्यते

कुर्मभिः पार्श्व ! सुखैकभाजनम् ॥ ३१ ॥

जीरापल्ली-विभूषणं जिनमिति श्रीपार्श्वनाथं मुदा

शकालीमुनिमुन्दर-स्तवगणैर्नूतकमं यः स्तुते ।

सर्वाभीष्टसुखोच्चैरविरतं स्फूर्जत्प्रमोदाद्वयो

मोहद्वेषजयश्रिया स लभते श्रेयोऽचिराच्छाश्वतम् ॥ ३३ ॥ ”

—जैनस्तोत्रसंग्रह (भा. २, य. वि. श्रं.)

विहमनी १५मी सद्दीना अंतभां तपागच्छना कवि
भुवनसुंदरसूरीना सं. स्तोत्रोभां—

(१)

× × जीराउलीनगर-मण्डनतारहारं

तं संस्तुवे त्रिजगदभ्युदयावतारम् ॥ १ ॥

(२)

× × स्तुवे जीरापल्ली-युवति-गुरुमल्लीयमुकुटं × १

× × श्रीजीराउलिनामधेयनगरी-शृङ्गारहार ! प्रभो !

भूयास्त्वं भुवनस्य वाञ्छितविधौ चिन्तामणिः सर्वदा ॥

(३)

× × जीराउलीमण्डनपार्श्वनाथं स्तोष्ये प्रभुं तं किमपि स्वभक्त्या १

श्रीजीरापल्लीदेव ! × × × ३४

જીરાવલા-તીર્થમાં મંડપ વિગેરે.

વિક્રમની ૧૫મી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં, માંડવગઢ(માળવા)ના પાતશાહ આલમશાહના રાજ્યમાં સોન-સંઘવી ગિરા શ્રીમાલ વંશમાં થઈ ગયેલા રાજ-આદેહા, પાહૂ માન્ય અધિકારીઓમાં ઝંઝણશાહના ૬ સુપુત્રો—૧ ચાહડ, ૨ બાહડ, ૩ દેહડ, ૪ પદસિંહ, ૫ અદ્દરાજ અને ૬ પાહૂ મુખ્ય હતા.

એમાંના સંઘવી ચાહડે જીરાવલા અને અર્જુનગિરિ તીર્થની યાત્રા કરતાં ત્યાં ઘણો દ્રવ્ય-વ્યય કર્યો હતો, ઉત્તમ રીતે સંઘવું પાલન કરતાં વંશને ઉન્નત કર્યો હતો. તથા પાંચમા શ્રીમાન આદેહા સંઘપાલે મંગલનગર સુતીર્થમાં યાત્રા કરી હતી. મનુષ્યોને નિરંતર દાન આપતાં તે પૃથ્વીમાં પ્રખ્યાત થયો હતો, તેણે જીરાવલા મહાતીર્થમાં ઉંચા તોરણવાળો, મોટા થાંભલાવાળો ચંદરવાના વસ્ત્રોથી વિભૂષિત મંડપ કરાવ્યો હતો. ૬ ફા દાની સંઘવી પાહૂએ જિનભદ્ર વગેરે ગુરુઓની સાથે જીરાવલા, અર્જુન નામનાં તીર્થમાં યાત્રા કરી હતી.^૧

કાવ્યમંડન, અલંકારમંડન, ચંપૂમંડન, સંગીતમંડન, મંડનકાદંબરીદર્પણ, શૃંગારમંડન, સારસ્વતમંડન, ઉપસર્ગ-મંડન, ચંદ્રવિજય પ્રબંધ વગેરે રચનાર કવિ અને રાજ-માન્ય મંત્રી જિનભક્ત સંઘપતિ મંડન, પૂર્વોક્ત બાહડનો પુત્ર હતો; જેના પરિચય સંબંધમાં મહેશ્વર કવિએ ૭ સર્ગો-વાળું કાવ્યમનોહર કાવ્ય રચ્યું હતું. વિ. સં. ૧૫૦૪ માં

૧ “જીરાવલ્યમિષાનકે પુરવરે શ્રીચાહદઃ સદ્ગુણો

યાત્રાં સંવિદધે તથાઽર્જુનગિરૌ તીર્થે વ્યયં તાદશમ્ ।

લખાયેલી કવિ મંડનની કૃતિયો પાટણના જૈનગ્રંથ-સંકલનમાં જોઈ શકાય છે.

તથા સંઘપાલ દેહડના સુપુત્ર સં. ધનરાજે વિ. સં. ૧૪૬૦માં મંડપદુર્ગ(માંડવગઢ)માં રચેલ શૃંગાર, નીતિ, વૈરાગ્ય-ધનદ શતકત્રય પ્રસિદ્ધ થઈ ગયેલ છે.

જીરાવલા-પાર્શ્વનાથ-ચૈત્યમાં દેવકુલિકાઓ.

વિ. સં. ૧૪૮૩ વર્ષમાં પ્રથમ વૈશાખ શુ. ૧૩ શુક્રવારે અંચલગચ્છના મેરુતુંગસૂરિના પદ્ધર જયકીર્તિસૂરિ સુશુરના ઉપદેશથી પત્તન(પાટણ)નિવાસી ઓસવાલજ્ઞાતિના મીઠકીયા કુટુંબે જીરાવલા-પાર્શ્વનાથના ચૈત્યમાં ૩ દેવકુલિકાઓ કરાવી હતી [પ. નાહર-જૈનલેખસંગ્રહ ખં. ૧, લે. ૯૭૩].

વિ. સં. ૧૪૮૩ વર્ષે ભાદ્રવા વદિ ૭ શુક્રવારે તપાગચ્છના ભુવનસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી કલવર્ગનગરના ઓસવાલ જ્ઞાતિના

મર્વત્રાગતસહ્ષપાલનપરો વંશે પ્રયાતોન્નતિ-

વિન્તૈર્વાજિમિરંશુકૈર્બહુવિધૈઃ સંપૂરયન્ તં પૃથક્ ॥ ”

શ્રીમજ્જલાલ્યે નગરે સુયાત્રાં સુતીર્થ આલ્હામિધસહ્ષપાલઃ ।

દાનં દદાનઃ સતતં જનેભ્યો વિન્તૌષપૂર્ણઃ પ્રથિતઃ પૃથિવ્યામ્ ॥

જીરાપહ્લીમહાતીર્થે મણ્ડપં તુ ચકાર સઃ ।

ઉત્તોરણં મહાસ્તમ્મં ચિતાનાંશુકભૂષિતમ્ ॥

શ્રીપાદસહ્ષાધિપતિચકાર યાત્રાં સ્વકીયૈર્ગુણિઃ સમં સઃ ।

વાનાય તુથો જિનમદ્રમુલ્યૈર્જીરાદિપલ્લ્યર્બુદનામતીર્થે ॥ ”

—કાવ્યમનોહર સર્ગ ૭, શ્લો. ૨૩, ૩૧-૩૩

[શ્રીહિમચંદ્રાચાર્ય-અન્યાવલી-મંડનગ્રંથ-સંગ્રહ]

ગૃહસ્થોએ(કટારિયાગોત્રવાળા કોઠારીએ) જીરાઉલા-ભુવનમાં
૩ દેવકુલિકાઓ કરાવી હતી[પૂ. નાહર-જૈનલેખસંગ્રહ
ખં. ૧, લે. ૬૭૪-૬૭૬].

વિક્રમની ૧૫મી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં થઇ ગયેલા ઓસવાળ
શ્રીમાન્ સં. કોચરે શ્રીસંઘ સાથે જીરાઉલે
સંકોચરની સંઘ જાત્રા કરી હતી.^૧ જેમના વંશજોનાં
સાથે યાત્રા સુકૃત કર્તવ્યોનો ઇતિહાસ વિ. સં. ૧૫૮૩
ના શિલાલેખમાં જેસલમેર(મારવાડ)ના
કિલ્લામાં અષ્ટાપદ પ્રાસાદ-પ્રશસ્તિરૂપે વિદ્યમાન છે, જે અમે
જેસલમેર જૈનભંડારના સૂચિપત્ર(ગા. ઓ. સિ. નં. ૨૧,
પૃ. ૭૦-૭૧)માં પરિશિષ્ટ(૫) તરીકે દર્શાવ્યો છે.

શ્રીમાલવંશમાં આભૂષણરૂપ, સ્તંભનપુરમાં નિવાસ કરતા,
સંઘપતિ વરસિંહના પુત્ર ધર્મિષ્ઠ ધનરાજે
સંઘવી ધનરાજ વિ. સં. ૧૪૮૬(૬)માં ચૈત્ર વ. ૧૦ શનિવારે
રામચંદ્રસૂરિ ગુરુ સાથે તથા કુટુંબ અને
સંઘ સાથે યાત્રા કરતાં જીરપલ્લિનાથ અને અર્જુદતીર્થને
નમસ્કાર કર્યા છે.^૨

૧. “શ્રીગિરેશવંશે શ્રીસંખવાલગોત્રે ચં.આંખા-પુત્ર સં. કોચર દ્વા.
જિણુષ્ઠ કોરંટઇ નગરિ અનઇ સંખવાલીગામઇ ઉત્તંગતોરણુ જૈનપ્રાસાદ
કરાવ્યા. આખુ જીરાઉલઇ શ્રીસંધિસું યાત્રા કીધી. જિણુષ્ઠ આપણુષ્ઠ
ઉદારગુણુષ્ઠ આપણા ધરનઉ સર્વ ધન લોકનં દૈધ કોરંટઇ કર્ણ-નામના
લીધી. ”
—જેસલમેરમાં. ગ્રંથ-સૂચી (પૃ. ૭૦).

૨ “ રસ-વસુ-પૂર્વમિતાન્દે ×× શ્રીજીરપલ્લિનાથમર્જુદતીર્થ તથા નમસ્કરુતે ॥ ”
—અર્જુદ-પ્રાચીનજૈનલેખસંગ્રહ. લે. ૩૦૩.

દાનશુભપૂર્ણ, દેવ-શુભ-ભક્ત, દેવકુલપાટક(દેવવાડા)માં
 વિધિચૈત્ય આદિનાથ-ભુવનના દક્ષિણ
 મેલાદેવીની યાત્રા પાર્શ્વમાં કરાવેલા શ્રેષ્ઠ અષ્ટાપદ-પ્રાસાદમાં
 સમલિકાવિહાર, ગભાધિરૂઢ ભરત અને
 મરુદેવીની મૂર્તિ, તથા અનેક બિંબો અને શુભ-મૂર્તિ સાથે ૧૭૦
 જિન-બિંબો કરાવનારી, ૩૬ શ્રેષ્ઠ પ્રભાવનાપૂર્વક ઉત્તરાધ્યનનાં
 ૩૬ અધ્યયનો વંચાવનારી-વ્યાખ્યાન કરાવનારી, સંઘપતિ-પદવી
 ધરાવનાર સં. રણુમદ્ભ, સં. રણુધીર પ્રમુખ પરિવારવાળી, સાહ
 સહણ(મોકલરાણાના પ્રધાન)ની માતા મેલાદેવી(મેવાડના મંત્રી
 રામદેવની બાર્યા) સુઆવિકાએ ચતુર્વિધ સંઘને શત્રુજય, જીરા-
 પદલી, ફલવર્ધિ તીર્થોની યાત્રા કરાવી હતી.^૧ તેણીએ વિ.સં. ૧૪૮૬
 વે. શુ. ૫ મે લખાવેલી અને ખ. ગ. જિનવર્ધનસૂરિ-શિષ્ય પં.
 જ્ઞાનહંસગણિને પઠન-પાઠનાદિ માટે અર્પણ કરેલી સંદેહ-
 દોલાવલી-વૃત્તિના અંતમાં એવો ઉલ્લેખ છે. મેલાદેવીના વિશેષ
 પરિચય સાથે લોંગડી-જૈનભંડારની પુસ્તિકાનું એ અવતરણ
 દેવકુલપાટક(ય. વિ. અં. પૃ. ૨૩)માં પ્રકટ થઈ ગયું છે.

વિ. સં. ૧૪૯૧માં રાણા શ્રીકુંભકર્ણના રાજ્યમાં ઉપકેશ-
 જ્ઞાતિના શાહ(પ્રધાન)સહણા શાહ સારંગે
 જીરાઉલાના સમ ધર્મચિંતામણિ(પાર્શ્વનાથ)ની પૂજા-
 નિમિત્તે દેઉલવાડા(મેવાડ)ની માંડવી ઉપર
 ૧૪ ટંકા લાગે કર્યો હતો. તે સંબંધના શિલાલેખમાં તે આસ
 કોઈ ન લોપે તે માટે રાણા હમીર, ખેતા, લાખા, મોકલ

૧. “શ્રીચતુર્વિધસંઘસ્ય કારિતશ્રીશત્રુંજય-જીરાપહ્લી-ફલવર્ધિતીર્થયાત્રયા
 સાધુશ્રીસહજમાત્રા મેલાદેવીસુઆવિકયા...”

અને રાણા કુંભકર્ણની આણ તથા સંઘની આણ હીધા પછી જીરાઉલા અને શત્રુજયના સમ આપ્યા છે.^૧

ખરતરગણ—નાયક જિનકુશલસૂરિના પ્રશિષ્ય પં. વિનય-
પ્રભના શિષ્ય સાધુ ક્ષેમકીર્તિ પ્રસિદ્ધ વાચ-
ક્ષેમકીર્તિ નાચાર્ય વિક્રમની ૧૫ મી સદીમાં થઈ ગયા,
જેમણે વાણી-દીપિકાથી ઠેકાણે ઠેકાણે
મિથ્યાત્વ-અંધકાર દૂર કર્યો હતો. જેમણે ૧૧૦ વિદ્વાન્ શિષ્યો
તૈયાર કરાવ્યા હતા. જીરાપહી-પાર્શ્વની ઉપાસનાથી આચાર,
વિચાર, વિધિ, વિહાર અને વિનેયજન વિષયમાં તેમની સાતિ-
શયતા થઈ હતી.^૨ જેઓએ પોતાનો અંતકાલ બાણી મહિના
પહેલાં અનશન સ્વીકારી સિદ્ધશૈલને પ્રણામ કરવા પ્રયાણ કર્યું
હતું. તેમના પ્રશિષ્યના શિષ્ય પાઠક ક્ષેમરાજે વિ. સં. ૧૫૪૭
માં હિંસારકોટ-વાસી શ્રીમાલવંશી, પદુપર્પટગોત્રી શ્રાવકરત્ન
દોદના આગ્રહથી રચેલી સ્વોપચ પ્રા. નવી ઉપદેશસત્તિકાની
વિસ્તૃત ટીકાની પ્રશસ્તિમાં એ જણાવ્યું છે.

૧ “ સંવત્ ૧૪૯૧ વર્ષે કાર્તિક શુદ્ધ ૨ સોમે રાણાશ્રીકુમ્મકર્ણવિજય-
રાજ્યે X X એ પ્રાસુ જિ કો લોપઈ તેહરહિં રાણાશ્રીહમીર રાણાશ્રીચેતા રાણા-
શ્રીલાષા રાણામોકલ રાણાકુંભકર્ણની આણ છઈ । શ્રીસંઘની આણ ।
જીરાઉલા શ્રીશત્રુજયના સમ । ”

—વિશેષ માટે જુઓ સ્વ. શ્રીવિજયધર્મસૂરિ-સંપાદિત દેવકુલપાટક
(ય. વિ. અં. પૃ. ૩૩).

૨. “ જીરાપહી-પાદ્મવોપાસનતો यस્ય સાતિશયતાડ્ડસીત ।
આચારે ચ વિચારે વિઘૌ વિહારે વિનેયજને ॥ ”

—ઉપદેશસત્તિકા-પ્રશસ્તિ (જૈનધર્મપ્ર. સભા, ભાવ.).

વિક્રમની ૧૫ મી સદી(સં. ૧૪૬૯)માં પં. મેઘ(મેહો)—
 “ ઘણી વાત અરબદની બલી, અઠિહ બસિઉ હિવ જીરાઉલી;
 પ્રગટ પાસ કરઉ અતિ ભલઉ, સકલ સામિ શ્રીજીરાઉલઉ. ૫૬
 સદા સંઘ આવઈ અતિઘણા, પ્રત્યા પૂરઈ સવિહુ તણા;
 બાજઈ લીડ રોગ સવિ ગમઈ, જીરાઉલઉ પાસ ઇણિ સમઈ. ૬૦
 —પ્રાચીનતીર્થમાલા-સંગ્રહ (ચ. વિ. ગ્રં. પૃ. ૫૩)

વિક્રમની ૧૬ મી સદીમાં.

ખ. ગ. જિનસાગરસૂરિના અનુયાયી ધર્મચંદ્રગણિ-શિષ્યે,
 ખ. ગ. મતિનંદને રચેલ ધર્મવિલાસની હ. દિ. પ્રતિના
 પ્રારંભમાં—“ ૐ નમઃ શ્રીજીરાપલ્લીશશ્રીપાર્શ્વનાથાય । ”

વિ. સં. ૧૫૦૭ માં ઉદયધર્મ—

“ X જીરિકાપુરી-પુરન્ધ્રી-મૃગનાભિપુણ્ડક ! X X ૧

X જીરાપલ્લિપુરી-પુરન્દરમ X X ૧૫ ”

વિક્રમની ૧૬ મી સદીના પ્રારંભમાં, સિદ્ધાંતરુચિ—

“X X જીરાપુરીશઃ સુલમાતનોતુ સ્વકીયસિદ્ધાન્તધિયં ધિનોતુ ॥૧૭

इत्थं श्रीजयरजपल्लिनगरी-सीमन्तिनी-शेखरः X X X ૧૧ ”

જીરાપલ્લીપાર્શ્વ-વરપ્રસાદ.

સુપ્રસિદ્ધ જિનવલ્લભસૂરિએ રચેલ ૫ જિન-ચરિત-
 સ્તોત્રની વૃત્તિયો રચનાર સાધુસોમગણીએ વિ. સં. ૧૫૧૬ માં
 પોતાના પરિચયમાં સૂચિત કયું છે કે-જિનલક્ષસૂરિના શિષ્ય
 સિદ્ધાન્તરુચિ મહોપાધ્યાય, કે જેમણે જીરાપલ્લીપાર્શ્વ-
 ઘણુ પાસેથી વર પ્રસાદ મેળવ્યો હતો અને ગ્યાસદીન શાહ

(માળવાના પાતશાહ)ની મહાસલામાં વાદી પર વિજય મેળવ્યો હતો; તેમના એ શિષ્ય હતા.^૧

વિ. સં. ૧૫૨૪માં પ્રતિષ્ઠાસોમ, સોમસૌભાગ્ય કાવ્ય (મંગલ શ્લોક. ૪) માં—

“ શ્રીજીરપલ્લિનગરી-ગુરુમલ્લિવલ્લિ-

પ્રોહાસનોઞ્જતઘનાઘનસંનિમો યઃ ।

કાલે કલૌ પ્રવિલસત્પ્રબલપ્રતાપો

જાગર્તિ પાર્શ્વજિનરાજમહં સ્તુવે તમ્ ॥ ”

વિ. સં. ૧૫૨૫માં તપાગચ્છના લક્ષ્મીસાગરસૂરિના આધિપત્ય સમયમાં.

સંઘવી ગદરાજ, ડૂંગરશાહ અને સંડ નામના શ્રીમંત શ્રાવકોએ ઉત્સવપૂર્વક આ જીરાપલ્લિ-અંમદાવાદના મં. પાર્શ્વ પ્રભુની યાત્રા કરી હતી.^૨ આમાં સંઘવી ગદાશાહ જણાવેલ મંત્રી ગદરાજ(ગદા)શાહ એ અહમ્મદાવાદ-નિવાસી ગૂર્જરજ્ઞાતિના

૧ “ શ્રીસ્વરતરગચ્છેશશ્રીમજ્જિનમદ્રસૂરિશિષ્યાણામ્ ।

જીરાપલ્લીપાર્શ્વેપ્રમુલબ્ધવરપ્રસાદાનામ્ ॥

શ્રીગ્યાસદીનસાહેર્મહાસમાલબ્ધવાદિવિજયાનામ્ ।

શ્રીસિદ્ધાન્તરુચિમહોપાધ્યાયનાં વિનેયેન ॥

સાધુસોમગણીશેનાક્રેશેનાર્થપ્રબોધિની । x

ચાર્વી ચરિત્રપશ્ચકવૃત્તિર્વિહિતા નવૈકતિથિં વર્ષે ॥ ”

—જેસલમેર જૈન ભાં. સૂચી (પ્રસ્તાવના પૃ. ૧૭).

૨. “ સ્વં મન્યમાના ગદરાજ-હુક્કર-ઘીસંડકેમ્યાઃ સફલં જનુસ્તતઃ ।

શ્રીજીરપલ્લિપ્રમુપાર્શ્વેતીર્થકૃદ્યાત્રામકાર્ણુઃ કુશલેન સોત્સવમ્ ॥ ”

—ગુરુગુજરાતનાકર કાવ્ય (૫. વિ. મં. સર્ગ ૩, શ્લોક ૩૬).

વણિકોમાં અગ્રેસર હતા, સુરત્રાણ(સુલતાન)ના મંત્રી હતા, વિદ્યુ, ઉદાર, દાની, નીતિમાન, વિનયી હોઈ જેઓ પુણ્ય કાર્યો દ્વારા જૈનમતમાં પ્રભાવક પુરુષ થઈ ગયા. જેણે સોઝીત્રામાં ૩૦ હજાર દ્રમ-ટકોના વ્યયથી નવું જૈન-મંદિર કરાવ્યું હતું. જે મંદિરની જૈનમૂર્તિયોની પ્રતિષ્ઠા સોમદેવસૂરિએ કરી હતી. જે મંત્રી ગઢરાજે ઘણાં વર્ષો સુધી પ્રત્યેક પાક્ષિક(૧૪)ને દિવસે ઉપવાસ કર્યા હતા અને તેના પારણાના દિવસે ૨૦૦ થી ૩૦૦ શ્રાવકોનું વાત્સલ્ય (સોજનાદિથી સાધર્મિક-વાત્સલ્ય) કર્યું હતું. તેણે ઘણા દ્રવ્યના વ્યયથી ૧૨૦ મણ પીત્તળનું આદીશ્વરનું ણિમ ભરાવ્યું હતું અને તેને આખૂ ગિરિરાજના ભૂષણરૂપ લીમ-વિહાર(જિન-મંદિર)માં પહોંચાડાવ્યું હતું. યાત્રા કરવા માટે ઉત્સુક થયેલા આ ગદાશાહ, મહારાજાનું ફરમાન જલ્દી મેળવી હજારો મનુષ્યોથી, સેંકડો ઘોડાઓ અને ૭૦૦ ગાડાંઓથી શોભતો સંઘ લઈ સુખે પ્રયાણ કરતાં વિચિત્ર વાદ્યોથી આકાશ ગજવતાં આડંબર-પૂર્વક આખૂ પર્વત પર પહોંચ્યા હતા. ભાનુરાજ, લક્ષ્મીરાજ વગેરે રાજાઓએ તે (સંઘવી ગદાશાહ)નો સત્કાર કર્યો હતો.

લાખ રૈટક(રૂપિયા)ના વ્યયથી મોટા સંઘને મિષ્ટાન્ન, પટ વગેરે આપતા તે સંઘનીએ આખૂ ઉપર શ્રીમંતોને વિસ્મય કરનાર મહોત્સવ કરાવ્યો હતો. તે પ્રસંગે વિ. સં. ૧૫૨૫માં સોમજયસૂરિ સાથે પધારેલા લક્ષ્મીસાગરસૂરિએ પૂર્વોક્ત મૂર્તિ તથા લીમ-જિનમંદિરમાં રહેલી બીજી ઘણી મૂર્તિયોની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. તે સમયે સુધાનંદનસૂરિની અનુમતિથી અને આ ગદા સંઘવીના આગ્રહથી ગચ્છનાયકે (લક્ષ્મી-સાગરસૂરિએ) જિનસોમ વાચકને પોતાને હાથે આચાર્ય

પદ્મવી આપી હતી. તથા ત્યાં પાટણથી આવેલા, મોટાં ધર્મકાર્યો કરનાર સ્વાધારણશાહના પુત્ર ડૂંગરશાહે કરેલા જોગવ-પ્રસંગે જિનહંસને વાચકપદ આપ્યું હતું. અને આજુ-નિવાસી સંડ શ્રાવકે ઘણા ધનથી પ્રોઠ મહોત્સવ કર્યો, તે પ્રસંગે પં. સુમતિસુંદરને ઉપાધ્યાયપદ આપ્યું હતું.” —એમનો પરિચય વિ. સં. ૧૫૪૧માં સોમચારિત્રગણિયે રચેલા ગુરુગુણરતનાકર કાવ્ય (ચ. વિ. અં. સર્ગ ૩, શ્લો. ૧૨-૧૪, ૨૬ થી ૩૬) દ્વારા ઉપલબ્ધ થાય છે.

“ જ્યાં વિભૂતિવડે અદ્ભુત પુરુષો ઉત્પન્ન થયા છે, જ્યાં પ્રાણ પ્રજાવડે શ્રેષ્ઠ ઉત્સવો કરાતા હતા, સીરોહીના સં. અને જ્યાં વિમાન જેવાં જિનદેવ-મંદિરો ઊજલ અને કાળ શોભે છે; તે સીરોહી નગરીમાં નિવાસ કરનાર ઊજલ અને કાળ(સં. ડજ્જલ, કાયક)નામના બે સદ્ગૃહસ્થ શ્રાવકો વિક્રમની ૧૬ મી સદીના પૂર્વાર્ધમાં થઇ ગયા, જેઓ લક્ષ(લાખાણ)રાજાના શ્રેષ્ઠ અમાત્યો હતા. તેઓએ સંઘપતિ થઇને અતિ આડંબરથી શત્રુજય વગેરે તીર્થોની યાત્રા કરી-કરાવી હતી. પકવાણ, ગોળ વગેરેના નિયમો અદ્ભુત કરનારા તેઓ હંમેશાં ૨૦૦ લોગસસનો કાઉસગ્ગ, ત્રણે વખત જિન-પૂજન, અને બન્ને વખત (સવાર-સાંજ) પ્રતિક્રમણ વગેરે ક્રિયાઓ કરતા હતા; જેમણે દુર્ગતિ (દુષ્કાળ)-પ્રસંગે સુધર્મી વણિકોનાં પ્રત્યેક ઘરે હર્ષથી ધાન્ય વગેરેનાં દાનો કર્યાં હતાં, તથા આરવાડ વગેરે દેશનાં મનુષ્યોને હંમેશાં પોતાને ઘરે નિવારણ કર્યા વિના ભોજન, આચ્છાદનો

આખ્યાં હતાં. દુર્લભિક્ષથી ખિન્ન થઇને માળવા તરફ પ્રયાણ કરતા લોકોને ભાતાં આખ્યાં હતાં, તે બન્ને કૃપાળુઓએ રંક લોકો તરફ પશુ વાત્સલ્ય દર્શાવ્યું હતું. કલિયુગ હોવા છતાં જેઓ પાંચ પ્રકારના પ્રમાદોથી કલંકિત થયા ન હતા. નીતિથી સંચિત કરેલા ધનવટે જિનેશ્વરોનાં જીર્ણ થયેલાં મંદિરોનો ઉદ્ધાર કરવામાં વિશિષ્ટ પ્રવૃત્તિ કરી હતી. મારવાડ વગેરે દેશોમાં પાંચશેર પાંચશેર ખાંડના પડાની લહાણીઓ કરી હતી.

લક્ષ્મીસાગરસૂરિ-શિષ્ય સોમજયસૂરિનાં વચનામૃતનું પાન કરીને તે બન્ને શ્રાવકોએ ૮૪ દંપતીઓ (યુગલો) અને બીજા ધન્ય મનુષ્યો સાથે, રાજા અને સમાજની સાક્ષીએ સીરોહીમાં શુરુનાં મુખ-કમલથી પ્રણયર્થવ્રત સ્વીકાર્યું હતું. તે પ્રસંગે હજારો રૂપા-નાણાંવડે સજ્જનોને તાંબૂલો આપી આશ્ચર્યકારી મહોત્સવ કર્યો હતો. એ બન્ને ઊજલ અને કાજા નામના મુશ્રાવકોએ પહેલાં સોમદેવસૂરિ સાથે જીરાપલ્લી-પાર્શ્વજિનને વંદન કર્યું હતું અને કર-મોચન વગેરે દ્વારા ૭ દિવસ મહોત્સવ કરાવ્યો હતો. ”-એમ તેમના સમકાલીન સોમચારિત્ર-ગણિએ વિ. સં. ૧૫૪૧ માં રચેલા ગુરુગુણરત્નાકર કાવ્ય (સર્ગ ૩, શ્લો. ૬૧-૭૧. ચ. વિ. ગ્રં.)માં જણાવ્યું છે.

૧. “શ્રીસોમદેવૈઃ સહ સૂરિમિઃ પુરા યૌ જીરપલ્લ્યાં મિનપાર્શ્વવન્દનમ્ ।
અકારિષાતામિહ સપ્ત વાસરાન્ મહેન યાવત્ કર-મોચનાદિના ॥ ”

—ગુરુગુણરત્નાકર કાવ્ય (સર્ગ ૩, શ્લો. ૬૫.)

જીરાઉલા પાર્શ્વનાથ-સ્તવનોમાં

[૧]

*વિ. સં. ૧૪૩૨માં કવિરાજ મેરુનંદને વિક્રમની પંદરમી સદીની ગુજરાતી કવિતાના ઉચ્ચ નમૂનારૂપ રચેલી ચમક અનુ-પ્રાસમય કવિત્વ-છટાથી સુંદર, વસંત-વર્ણનવાળી 'જીરાપક્ષી-પાર્શ્વનાથ-ફાગુ' નામની સરસ મનોહર કૃતિ (વિ. સં. ૧૫૧૬ માં લખાયેલી નાહટાજીની પ્રાચીન પ્રતિ પત્ર ૨૮૮ થી ૨૯૦ માંથી લખેલી), સાહિત્ય-રસિક ઇતિહાસપ્રેમી સાક્ષર શ્રીમેહનલાલ-ભાઈ ઇ. દેશાઈએ સૌહાર્દથી ઉપયોગ માટે આ ફાર્મ છપાતાં અમુકને મોકલાવી છે. તે અહિં દર્શાવતાં આનંદ થાય છે—

“ સમરવિ ત્રિભુવન-સામણિ, કામણિ-સિર-સણુગારુ,
કવિયણુ-વયણિ જ(બ) વરસઈ, સરસ અમિઉ અપારુ;
વિધન-વિણાસણુ સાસણુ, સામિઉ પાસ કુમારુ,
ગાયવિ સિરિજીરાઉલિ-રાઉ, લિઉ ફલ સારુ. ૧

સિરિ અસસેણુ મહીપતિ, દીપતિ કુલ-આધારુ,
જીવતિ સતિ અભિરામા, વામાદેવિ-ભત્તારુ;
પાસ કુમરુ તસુ જાતક, પાતકહરુ જગ-સામિ,
સેવક - દુરિત - ખયંકરુ, સંકરુ લીધઈ નામિ. ૨

* આ કાવ્ય વિક્રમની પંદરમી સદીમાં (પ. ૫૧ માં) જોઈએ, પાછળથી મળવાથી અહિં છપાયેલ છે. આ કવિએ પોતાના દીક્ષાગુરુ ખ. ગ. જિનોદયસુરિનો વીવાહલો, તેમના સ્વર્ગવાસ સં. ૧૪૩૨ સગળગમાં રચ્યો હતો, જે અમ્હારા સાર સાથે જૈન ઓ. ગૂર્જર કાવ્ય-સંચય (આ. સભા) માં પ્રકટ થયેલ છે. આ કવિની 'અનિત-શાંતિ-સ્તોત્ર' વગેરે કૃતિઓ જાણવામાં આવી છે.

રમતલઈ જેણુ ભુજંગમુ, જંગમુ ખોડિ મઝારિ,
જલણિ જલંતઉ રાખિઉ, દાલણિ ફેલુ નવકારિ;
કુમઠ કઠોરુ પયોધરિ, જો ધરિઉ નવકારિ,
મુગતિ-રમણિ-મન-રંજણુ, ભંજણુ ભાવઠ ભારિ. ૩

જીરાઉલીય સતીસય, દીસઇ તસુ અવતારુ,
એકલમલિ જિણુ સાદરિ, આદરિઉ જગ-ભારુ;
ચઉરાસિય નર-નાયક, પાયક ભડ સપરાણુ,
ચોર ચરડ બહુ માનઇ, માનઇ સિરિ જસ આણુ. ૪

જસુ ડરિ કરિ ધરિ, મિ(નિ)ય પ્રિય ત્રિય નિતુ જંપઇ ઈમ,
ફૂડઇ મનિ પાસહ તણી, ધણીય મ લાંઘસિ સીમ;
ધરણિ ભણઇ સુણિ ચોરલા!, મોરલા વચણુ અચાણુ!,
પાસ-પહિય મત ફૂકિસિ, ચૂકિસિ તૂ નિજ પ્રાણુ. ૫

જઇ પ્રભુ-પંથિ વહંતડા, કંતડા! પાડસિ વાટ,
આપણુપઉ દુખિ પાડસિ, પાડસિ અમ્હ બય વાટ;
દેસિ વિદેસિ ગયઉ પ્રિય!, પિઉસ મ પાસહ કોસ,
અમ્હ રહિસિઉ ઇણુ દેસહિ, દેસિ મ પાછઇ દોસુ. ૬

મૂરખ! મ નમન લાંઠસિ, કાઠસિ તઉ ઘડ સાયુ,
આગઇ ઇણુ પ્રભુ-લાંછણિ, લાંછણિઉ તૂ બાયુ;
જીરાઉલાડે ન કોપસિ, રોપસિ તઉ સિરિ-ભાગુ,
અવરુ નયરુ ઘણુ પામિય, સામિય! માન જિ માગુ. ૭

ઇણિ અવસરિ કહિ કેવડુ, એવડુ જસુ પ્રતાપુ,
કલિયુગ-રાજિ જિ ઘોરિય, ગોરિય ભણઇ તિ બાયુ;
જિણિ દિણિ દેવહ જોઇ, ન કોઇ ન પૂછઇ સાર,
તિણિ દિણિ બંભણુ યત્રિ, બત્રિય વણુ અદાર. ૮

ઇણિ મહિમા-ગુણિ રંજિય, અંજિય નયણુ વિસાલ,
મુખિ તંબોલિ સુરંજિય, રંજિય અધર પ્રવાલ;
લડહિય તનિ લડસડતીય, લડતીય લાવ રસાલ,
નેહ-ગહિલ્લિય હિયડુલા, પ્રિયડુલા જંપઇ ખાલ. ૬

જઇ પ્રિય! પ્રેમ અકારિમ, વારિ મ તઉ અમ્હ આબુ,
પાસુ વંદાવિ કહિ વરિ, અવરિ ન ભૂષણિ કાબુ;
ધરણિ-વયણિ રોમંચિય, ચંચિય સવિ ભરતાર,
સોવન અનઇ સુગંધહિ, બંધહિ કહિ કિમ વાર? ૧૦

તકિખણુ પંચિ વિગાહણુ, વાહણુ વેગહિ જૂત,
પાસ જિણેસર સુંદર, મંદિરિ-ગારિ પહૂત;
દરિસણિ સામિઉ દીકઉ, મીકઉ અમિય-સમાણુ,
પૂજ-મહિમ અતિ ઓપિય, રોપિય પુણ્ય-પ્રમાણુ. ૧૧

આવિય મેરિછ અખંડિત, મંડિત નિજ નિજ વેસિ,
ચઉદિસિ તણિય સુયાલિય, બાલિય મંડપ-દેસિ;
જસુ મુખ-કમલુ નિરુપમ, રૂપ મ દિઉ સસિ-બિંબિ,
સરલ તરલ જસુ વીણિય, લીણિય રમઇ નિતાંબિ. ૧૨xxx

તિણિ અભિમાનહિ રતિપતિ, રતિ-પતિ માસ વસંત,
પો(ખો)લ બણી અવતારિઉ, બારિઉ કુસુમ હસંત;
ગિરિનરિ ગિરિવરિપુરિપુરિ, વનિ વનિ પરિમલ સાર,
દીસઇ વિહસય જણુ સઇ, વણુસઇ ભાર અઠાર. ૧૮

દક્ષિણ વાઉ મહીતલિ, સીતલ લહકિઉ જમ,
વિરહિ-નીસાસડે કાલઉ, બાલઉ બહિકિઉ તામ;
સકલ કમલ-વનિ મહકિય, ટહકિય કોયલ બાણુ,
પંથિય મનિ દુખ ધરતિય, વસતિય મનમય-આણુ. ૧૯

વાજઈ વણિ અલિ કરિય, ભેરિય પ્રથમારંભિ;
પાન-તણુઈ મિસિ ઊડિય, ગૂડિય કદલિય-થંભિ;
ખડુકૂલી નમઈ જીભુઉરિય, મઉરિય અંબ રસાલ,
સહજિ સુભાગહિ રુચડલા, સૂચડલા ખેલય ડાલ. ૨૦

મધુકર ન દિહિ જંપક, ચંપક અતિ અભિરામ,
વનસિરિ દીપ ઊતારતિ, આરતિયા સિરિ કામ;
વેઉલ પાડલ કરુણિય, અરુણિય દાડિમ કૂલિ,
લીજઈ એકઅ વાટડી, વાટડી છાડઈ ભૂલિ. ૨૧

પરિમલ દસ દિસિ વાસઈ, વાસઈ સારસ હંસ.
ખેલઈ નારિ સરીસઈ, રીસઈ સઈ અવતંસ;
પંથિ જિ વહઈ અકારણ, દારણ તાહ જંબીર,
હરપુ કરઈ તીહ કેતક, જેતક સાધઈ વીર. ૨૨

પંથિક પંથિય સોણિય, સોણિય કુસુમ પલાસ,
દેષ(ખ)વિ તરુણ પ્રવાસુય, હાસુય છંડય આસુ;
વણુસઈમાહિ પસાયણિ, રાયણિ અનુ કણુયાર,
અવર મનોહર ગરુયર, તરુયર ફલિય અપાર. ૨૩

તિણિ ખણિ ત્રિભુવન કંપઈ, ચંપઈ રતિપતિ સીમ,
મોર મધુર સરિ આલવઈ, જાલવઈ વિરહિણી કીમ?;
વિરહિણિ એક ભણુઈ ‘સહિ! કહિ કિમ આવઈ નાહુ?’,
મઝ તનિ સીતલિ અંદન, અંદ ન ફેડઈ દાહુ?’. ૨૪

એકિ ભણુઈ ‘કુલ-દેવતિ, સેવતિ તૂ જગસામિ,
પ્રિય પરદેસિ પહૂતઉ, ગૂતઉ કવણુ વિરામિ?’,
ઈણિ પરિજગ જગડંતઉ, કંતઉ રતિ વર નારિ,
સહિઉ વસંતિહિ ધાઈઉ, આઈ પાસહુ ખારિ. ૨૫

દોખઉ ભત્રણિ ખેલિય, લેલિય મનિ નવકારિ,
 પાસ-ભગતિ અધિકૃરિય, ફેરિય મનહ મઝારિ;
 અવસર નહી અમીણુઉ, હીણુઉ ચિંતય મારુ,
 બુદ્ધિ વિભાસિય નાઠઉ, ધાઠઉ રતિ-ભરતાર. ૨૬

પ્રભુ પગિ લાગિ મનાવધ, આવધ માસ વસંતુ,
 જય જય રવુજગિ વાજિઉ, ગાજિઉ જિણુ જયવંતુ;
 ભત્રિય હરધિ અંકૂરિય, પૂરિય સવિ મનિ આસ,
 પ્રભુ-દરિસણિ વલિ કામિઉ, પામિઉ નિજ નિજ વાસ. ૨૭

સિરિજીરાઉલિ-નાયક, દાયક બુદ્ધિ અપારુ,
 ઇણિપરિ પુરિ પુરિ ગાજધ, છાજધ તૂ અવતારુ;
 થંભણુપુર સેરીસધ, દીસધ મહિમા સારુ,
 ફેલવદિય કરહેડઉ, ફેડઉ હુરિત-વિકારુ. ૨૮

રાખિઉ જિણિ સંખેસરિ, અવસરિ સારંગપાણિ,
 જરાસંધુ બલિ શીતઉ, જીતઉ ભસુ પ્રમાણિ;
 પંચાસરઉ ચિંતામણિ, નવપણવ નવખંડુ,
 પાસજિણિંદુ જયઉ જગિ, સોહગિ દાનિ અખંડુ. ૨૯

ચઉદ્દખતીસઈ સંવતિ, સંમતિ લે ગુરુ-પાસિ,
 જીરાઉલિ-પતિ ગાઈઉ, છાઈઉ જગ જસ વાસિ;
 પાસહ ફાગુ સુ નંદઉ, ચંદઉ જા અભિરામુ,
 સો(સા)હઈ મેરુ સુ નંદઉ, નંદઉ મુનિજનવા(ના)મુ. [૩૦]

ઈતિ શ્રી જીરાવલી-પાર્શ્વનાથ-કાવ્ય સમાપ્તઃ ।”

—પૃ. ૩૬ ની ટિપ્પનીમાં દર્શાવેલાં ૬ થી ૧૧ ત્રણ પદો પશ્ચ
 એ જ વિ. સં. ૧૫૧૬ માં લખાયેલી પ્રતિ(પત્ર ૨૭૩-૪)માં
 રહેલ પાર્શ્વનાથ-ચરિત્રરૂપ વિઙ્ગસિમાંનાં છે. એ જ પ્રતિ

(૫૩ ૨૬૪)માં લખેલી ૧૧ પદ્યોવાળી બીજી જીરાપદ્ધી-
પાર્શ્વનાથ-વીનતી છે, જેનાં છેલ્લાં ચરણો સરખા હોવા છતાં
અંતમાં જીરાઉલા પાર્શ્વનાથનો વિવિધ પ્રભાવ સૂચવે છે-

[૨]

“ મહાનંદ-કલ્યાણ-વહ્ની-વસંતો,
પ્રતાપે અનંતો પ્રભાવે લસંતો;
સવે દુકળ ભે પાસ-નામેણ ચૂરઈ,

જગન્નાથ જીરાઉલઉ આસ પૂરઈ.	૧
” ” પાસ સોહઈ.	૨
” ” બંધ છોડઈ.	૩
” ” લોક તારઈ.	૪
” ” શ્રી અપારો.	૫
” ” ગુણિહિ ગાજઈ.	૬
” ” પાસ દીઠઉ.	૭
” ” જે ય વંદઈ.	૮
” ” રોગ ટાલઈ.	૯
” ” ભાસ ચિત્તે.	૧૦
” ” રંગિ ગાયઉ.	૧૧

— આ કવિતાનો આઘંત ભાગ બીજી પોથીમાં આ પ્રમાણે છે —

“અહો! પાસનાહો જિણો સખપભાવો, સદાચારચારિત્તમુંદર-સભાવો;
પુરી-સાર-વાણી-સી-લલ્લજમ્મો, નમો આસસેણુંગભે સુદ્ધજમ્મો. ૧
બહુરૂપિ તેજિઈં રવિ જેમ દીપઈ, કલિકાલની કેલિ ભે રંગિ જીપઈ;
ઈંમ વિજય આરોગ્ય-દાતા રધ્યાઉ, જગન્નાથ જીરાઉલુ રંગિ ગાઉ. ૧૨”

વિક્રમની ૧૬ મી સદીના પૂર્વાર્ધમાં તપાગચ્છના કવિ
સોમજયસૂરિ-શિષ્ય(?) પ્રાચીન ગુજરાતી છટાદાર સ્તવનમાં—

[૩]

આદિમાં—“ જીરાઉલિ રાઉલિ ક્ય નિવાસ !,
વાસવ-સંસેવિય(અ) પવર પાસ !;
પાસપ્પહુ ! મહ તું (તૂં) પૂરિ આસ,
આસેસણવંસ-વિહિયપ્પયાસ !. ૧

અંતમાં—“ તુહ મહિમા મહિમાહે અસંખ,
સહુ જાણુઈ આંણુઈ કૂણુ સંખ ?;
સિરિપાસ જિણેસર સામિ-સાલ !,
મણુ-વંછિઅ-પૂરણુ-કપ્પસાલ !. ૪૫

સિરિસોમસુંદરસૂરિ-સુજસજાય !,
ગુણુ-લચ્છીસયર-પણુય-પાય !;
ભત્તિખર-નિખર સોમદેવ !,
સિરિમુધાનંદનસૂરિ વિહિ[અ]-સેવ !. ૪૭ (૬)

સોમજય સમુજ્જલ કિત્તિ-પૂરિ,
ભવિઅણુ-અંત-તિમિર-સૂર !;
ઇઅ ભત્તિઈ જીત્તિય ગુણિઅ પાસ !
જીરાઉલિ-જિણુ ! મગ પૂરિ આસ. ૪૮

અરતશગચ્છના શાંતિસમુદ્રે, સ્તોત્રમાં—

“ સેરીસે જાલઉરિ જીરવજ્ઞી કરહેડઈ x x
પણુ-સગ-નવકેણુમંડણુઉ પાસુ નમઉ સવિ કાલિ. ૪”

—(પાટણ સંઘવીજાની પ્રતિમાં)

વિક્રમની પંદરમી સદીમાં થયેલા જણાતા રતનાકરગણના હેમચંદ્રસૂરિના શિષ્ય જિનતિલકસૂરિએ રચેલા તીર્થમાલા-સ્તોત્ર ચૈત્યપરિપાટિ (ગા. ૨૨)માં—

“જીરાઉલિ લેટઉ પાસનાહ ” સ્મરણ કર્યું છે (આત્મા-નંદ પ્રકાશ વીર સં. ૨૪૪૨ શ્રાવણનો અંક પૃ. ૧૪).

ખીબા કવિઓના સ્તોત્રોમાં—

“ જીરાપલ્લિપુરોત્તમાક્કતિલકઃ શ્રીપાર્શ્વ-કલ્પદ્રુમઃ X X X
X X X શ્રીજીરાપલ્લિપાર્શ્વ-સ્મૃતિરતિમહિમા સ્થેયસી યસ્ય ચિત્તો ॥૨”

કવિ લક્ષ્મી-વિશેષ (? તિલક ? સાગર) શ્રીજીરાઉલા-પાર્શ્વનાથ-સ્તવનમાં—

“ X X જીરાપલ્લીપદમવિપદં વારિદ્દછાયદેહં X ૧

X X જીરાપલ્લ્યાઃ પથિ વિચરતાં સોદરન્ત્યેવ તેડપિ X ૪

X X X જીરાપલ્લ્યાઃ પરપરિભવો નૈવ મૂતો ન ભવી M ૫

ધીરા જીરાઉલિવરપુરીસારશૃંગારમૂતં X X X ૧૩

સ્તોત્રકારોએ ભિન્ન ભિન્ન સ્થાનોમાં રહેલા પાર્શ્વનાથનું સ્મરણ કરતાં જીરાપલ્લિપુરના પાર્શ્વનાથને પહેલાં સંભાર્યા છે—

“ જીરાપલ્લિપુરે ફલર્ધિનગરે વાળારસી-સ્વામિનિ

શ્રીસંલેશ્વરનામકેષુ મથુરા-સેરીસકે સ્તમ્ભને ।

શ્રીમદ્દાહલ્લિ-મિપટતયોર્નાગદ્રહે શ્રીપરે

માલજે કરહેટકે જિનપતિં શ્રીપાર્શ્વનાથં સ્તુવે ॥૩॥ ”

—પ્રાચીન પ્રતિ (ફોટોકોપી પ્રાચ્યવિદ્યામંદિર, વડોદરા)માં.

વિ. સં. ૧૫૧૭ માં લોજ-પ્રબંધ વગેરે રચનાર રત્ન-મંદિરગણિએ રચેલી ઉપદેશતરંગિણી (ય. વિ. અં. પૃ. ૬) માં પુરુષ-પ્રવર્તિત તીર્થોના ઉલ્લેખ કરતાં જીરાવલીનું નામ પહેલાં દર્શાવ્યું છે.

વિક્રમની ૧૬ મી સદીના પૂર્વાર્ધમાં સુભતિસુંદર આચાર્યની મધુર વાણી સાંભળીને શ્રદ્ધાળુ સફળહસ્થ પર સંઘવીમાં વેલ્લાક જિન-યાત્રા કરવા ઇચ્છા થતાં ગુણુરાજ સુલતાન તરફનું ફરમાન મેળવી સંઘ લઈ માંડવગઢ(માળવા)થી રતલામ આવ્યા, ત્યાં બીજા સંઘો મળ્યા. એવી રીતે પર આવન સંઘવીઓએ સંઘો સાથે ઇંડરમાં યાત્રા-પૂજા, ગુરુ-વંદન કર્યા પછી વિચાર્યું કે-‘ બીજા દેવોથી ન હરી શકાય તેવી મોટી મોટી આર્તિ-પીડા હરનાર, તથા ઇષ્ટ સુખ કરનાર શ્રીપાર્શ્વનાથ, હાલમાં જીરપલ્લિપુરમાં છે, તો એની યાત્રા પહેલાં કરીએ ’ એવો વિચાર કરી તે સંઘવીઓએ ત્યાં જઈ પાર્શ્વજિનને નમન કર્યું હતું. વિચિત્ર મહોત્સવો કર્યા હતા. ત્યાં સંઘવી ગુણુરાજે સેંકડો રૂપીઆવડે ઈંદ્રમાલા પહેરી હતી. ^૧ ”-વિ. સં. ૧૫૪૧

૧ “ પરદેવાહાર્યમહામહાર્તિહર્તા તથેષ્ટસુલકર્તા ।

શ્રીમાત્સસેનિરધુના પ્રમુરાસ્તે જીરપલ્લિપુરે ॥

તત્ પ્રથમમસ્ય યાત્રા ક્રિયતે મત્વેતિ સત્ત્વપતયસ્તે ।

ગત્વાડ્ડશુ તત્ર નેમુસ્તં વામેયં ગુણમેયમ્ ॥

રચયન્તિ સ્મ વિચિત્રાનત્ર મહાંસ્તે મુદેન્દ્રમાલાં ચ ।

ગુણરાજસદ્ધરાજઃ સ્વાદ્યશતૈઃ પર્યવાદ્ બહુભિઃ ॥ ”

—ગુરુગુણુરત્નાકર કાવ્ય (સર્ગ ૨, શ્લો. ૮૫ થી ૮૭ ય. વિ. અં.)

માં સમકાલીન કવિ સોમચારિત્રગણિએ ગુરુશુભરતનાકર કાવ્યમાં એ સૂચિત કરેલું છે.

સારંગપુરમાં અધિવાસ કરનાર જેસિંગ શાહ વિનયી,
વિવેકી અને દાનવીર થઈ ગયા. જે સંઘમાં
૮૮ સંઘવીમાં આગેવાન હતા, તેમ સમસ્ત ખાન, ખોબા,
જેસિંગ અને મીર, ઉમરાવ વગેરેના બહુ માનીતા હતા.
રત્ન શાહ જેણે નિર્ધન વગેરે મનુષ્યોના ઉદ્ધાર માટે
નિરંતર દાનશાલા-લોજનશાલા કરી હતી.

તેણે જ્યારે જીરાપહી(જીરાવલા) અને આબૂ તીર્થની
યાત્રા કરવાની ઇચ્છા અને તૈયારી કરી હતી, તે જ અવસરે
આગર(માળવા)ના સંઘવી રત્ન વગેરે ૮૮ સંઘવીઓ સંઘો
સાથે તૈયાર થયા હતા. તેમાં એ સંઘપતિ જયસિંહ અને રત્ન
સૂર્ય ચંદ્ર જેવા અગ્રેસર હતા. ઈડરના મહારાજા ભાનુરાજથી
સંતકૃત થયા હતા. તે સર્વે ઈડરગઢથી યાત્રા કરતા. અનુક્રમે
જીરિકાપલ્લિપુરમાં પહોંચી ગયા હતા. ત્યાં પ્રભાવક પાર્શ્વનાથ
પ્રભુનાં દર્શન કરી તેઓએ વિવિધ પ્રકારે ભેટ, પૂજા, ભક્તિ,
વિશ્વાસ કરી હતી. કોશ-પ્રમાણુ ધ્વજ-દાનપૂર્વક આડંબરથી
સ્નાત્ર-મહોત્સવ કરાવ્યો હતો. લીધેલા અભિગ્રહો છોડ્યા હતા.
૩ દિવસ સુધી બન્ને સંઘવીઓએ મોટી લોજનશાલા ખુલી
કરી હતી. સંઘવી જયસિંહે દુર્જય દેવાયત નામના કોળી
પાસેથી બંદીઓ છોડાવ્યા હતા. ત્યારપછી તે સંઘો આબૂ
તીર્થની યાત્રા માટે ગયા હતા-એનું સવિસ્તર વર્ણન સમ-
કાલીન કવિ સોમચારિત્રગણિએ વિ. સં. ૧૫૪૧ માં ગુરુશુભ-
રત્નાકર કાવ્ય(સર્ગ ૪)માં કર્યું છે.

પ્રાગ્વાટ(પોરવાડ)વંશમાં નંદુરખાર-નિવાસી સંઘપતિ
લીમનો પુત્ર ડૂંગર સુશ્રાવક થઈ ગયો,
ગુણુરાજની યાત્રા જેના વંશજ ગુણવાન્ ગુણુરાજે પદ-પ્રતિ-
ષ્ઠાદિ સુકૃતો કરાવ્યાં હતાં. તેણે શત્રુજય,
રૈવત, જીરાપલ્લી, અર્જુન વગેરે તીર્થોની યાત્રાઓમાં દ્રવ્ય-
વ્યય કરી પોતાનો જન્મ સફલ કર્યો હતો.^૧ જેને લાખમાઈ
પત્નીથી કાલુ નામનો વિનયી સુપુત્ર હતો; તેને જસમાઈ,
લલિતાદે, વીરાઈ નામની પત્નીઓ હતી. તે કાલુશાહે જિન-
ભવન, જિનમૂર્તિ, જિનાગમ તથા ચતુર્વિધ જૈનસંઘ એ ૭
ક્ષેત્રોમાં અને દીન જનોના ઉદ્ધારમાં સ્વોપાર્જિત દ્રવ્યનો વ્યય
કર્યો હતો. વાચક મહીસમુદ્રગણિના સદુપદેશથી વિક્રમની ૧૬ મી
સદીના ઉત્તરાર્ધમાં ચિત્કોશ-જ્ઞાનભંડારમાં સ્થાપન કરવા માટે
તેણે વૃત્તિ સાથે સિદ્ધાંતસૂત્રો લખાવ્યાં હતાં. તેમાંની લીંબડી
ભંડારની આચારાંગ-નિર્યુક્તિ તથા વડોદરાના જૈનજ્ઞાન-
મંદિરમાં રહેલી વિ. સં. ૧૫૫૧ માં લખાયેલી પિંડનિર્યુક્તિ
પુસ્તિકાના અંતમાં એ ઉલ્લેખ છે.

[૪]

મંત્રો પેથ, પાર્શ્વનાથ-વિવાહલઉ(કવિત્ત)માં—

(માઈ ! એ નયરહ સીહ-દુઆરિ—એ દાલ)

“સરસતિ સામિણિ ! કરઉ પસાઉ, મઝ મનિ એઉ ભિમાહલુ એ;
ધવલ-ખંધિં ખહુ લાગઉ ઢાઉ, ગાયસો જિણુ જીરાઉલુ એ. ૧
મૂલ ચરિત્ર પ્રભુ કેરઉ પાસ, ભાવિહિં ભવિયણુ ! સાંભલઉ એ;
સાંભલતાં હુઈ પુણ્ય-પ્રકાસ, ટલઈ ભવંતર દેવના એ. ૨”

૧ “ શ્રીશત્રુજય-રૈવત-જીરાપલ્લ્યર્જુનદાદિયાત્રાણુ ।

વિત્તવ્યયસફલીકૃતજન્મા તદ્વધુઃ લક્ષ્મણૈ ॥ ૨ ॥ ”

અંતમાં—(હાલ જિલ્લાલઈ)

“ જીભ સહસ મુખિ હોઈ, કોડિ વરસ કવિ જોઈ;
તુ લવલેસ ન બાણીઈ, મૂરખ કિસઈ વખાણીઈ ?
મંત્રિ પેથ ધંમ જોલઈ, અવર તા કાંઈ તુમ્હ તોલઈ. ૩ x x

હું તુ પૂરિ પ્રવાહિઉ, તું સરણાગતિ-સાહિઉ;
કરિ કરિ દેવ ! પસાઉ, જગિ જીરાઉલિ-રાઉ. ૬ x

x કીધઈ કવિત વિશાલ, રૂઝડું અનઈ રસાલ. ૮

x પઢઈ ગણઈ તાંહાં સિદ્ધે, આવઈ અવિચલ રિદ્ધે. ૯

—પાટણ જૈનભંડાર-ગ્રંથ-સૂચી (ભા. ૨)

[૫]

૧ વિ. સં. ૧૫૫૪ માં કોરંટગચ્છના કવિ નન્નસૂરિ,
જીરાઉલા-ગીતમાં—

“ શ્રીજીરાઉલિપુરવર-મંડણ,
જગ-શુક રે, જગ-શુક પાસ જિણેસરૂ એ;
દેવ-દેહાસર વંછિત સુષ(ખ)-કર,
અઢલિક રે અઢલિક મલ અલવેસરૂ એ.

અઢલિક અલવેસર અગંજિત અતુલ ગલ ત્રેવીસમઉ,
તેત્રીસ સુરવર કોડિમાહિ અવર કોઈ ન જોહ સમઉ;
શ્રીસંઘ આવઈ ચિહુંદિસિના મનિહિં આણી ભાઉલઉ,
કલિકાલમાહિઈ પ્રગટ પ્રતપઈ પાસનાહ જીરાઉલઉ. ૧

૧ “પણિપરિ અરબુદ-ચેત-પ્રવાહિ નિ કીજઈ આણુંદ-પૂરિ;
પનર ચઉપનઈ ભણઈ મન-રંગિઈ કોરંટગચ્છ નનસૂરિ.”

૫૮ દરસણુ નિતુ સેવા સારઈ,
અહનિસિ રે અહનિસિ જપઈ યોગીસરૂ એ;
મૃગમદ અગર કપૂર ભિખેવઈ,
તૂઠઈ રે તૂઠઈ તેહનઈ દિઈ વરૂ એ.

વર દીઈ તૂઠઈ ભગત જનનઈ, તુમેહ પસાઈ નહીં મણા,
ધણુ રચણુ કંચણુ રાજ રાણિમ લોગ લહીઈ અતિ ઘણા;
સિરિ ધરઈ આણા રાય રાણા, સેસની પરિ તુમેહ તણી,
શ્રીપાસ જીરાઉલ્લહિ જિલ્લવર ધ્યાઈ મનિ ૫૮ દરસણી. ૨ ૫૮૦

ચોર ચરડ નવિ લાગઈ મારગઈ,
વધરી રે વધરી વિરૂઈ નવિ કરઈ એ;
સીહ ભુયંગમ નાવઈ પાસઈ,
હતર રે હતર સાયર તે તરઈ એ.

તે તરઈ સાયર ભૂત ડાઈણિ, પ્રેત વિતર નવિ છલઈ;
અહ-તણીય પીડા રોગ વિસમા, વિધન બંધન ભય ટલઈ.
ભવ ભીડ ભાવઈ દુકખ દાલિહ, દુરિય દોહિગ બઈ સહી;
ધંક ચિત્તિ જીરાઉલ્લહિ જપતાં, ચોર ચરડ લાગઈ નહીં ૩ ચોર૦

સંઘ-મંગલકર લોગ-પુરંદર,
મહીયલિ રે મહીયલિ મહિમા અતિ ભલઈ એ;
વામા-નંદન જગદાનંદન,

આસસેણુ રે આસસેણુ રાયાંકુલ-તિલઈ એ.

આસસેણુરાયા-કુલ-વિભૂષણુ, સકલ મૂરતિ બાણીઈ;
અવદાત તુમેહચા એક જીભીઈ, કેતલા વખાણીઈ ?
શ્રીપાસદાદા સહત જયવંત, જીરાઉલ્લહિ પરમેસરૂ;
ભણુઈ નવસૂરિ ચોરઈ સ્વામી, સયલ સંઘ મંગલકરૂ. ૪ સંઘ.

—(વડોદરા-આર્યવિદ્યામંદિરની વિ. સં. ૧૫૭૪ માં લખાયેલી પ્રતિમાં)

સીરોહી-રાજ્યમાં સીરોહીથી ૯ માઇલ દૂર, મેડાગામથી ૪ માઇલ આબૂની નાની ત્રિકોણ પહાડી જગ્યામાં હુમ્મીર-ગઢ નામનું પ્રાચીન સ્થાન હાલમાં ખંડેર જેવી સ્થિતિમાં ઊભું છે. ચોતરફ જંગલ હોઇ વિષમ માર્ગમાં છે. જ્યાં ૪ જૈનમંદિરો, ૧ જૈન ધર્મશાળા અને ખંડિતપ્રાય કિલ્લો છે. પર્વત-ટોકરીની ઢાળવાળી જગ્યા પર રહેલાં ૩ જૈન મંદિરોમાં એક સૌથી મોટું મકરાણા પાષાણનું સુંદર નકશી-કારણીવાળું અને અધિક પ્રાચીન જણાય છે. ચોથું મંદિર રસ્તા ઉપર નાતું અને પ્રાચીન છે, તેમાં ઉપર્યુક્ત ત્રણે મંદિરોની પ્રાયઃ ખંડિત સર્વ પ્રતિમાઓ પાછળથી સ્થાપી જણાય છે; જેમાં સં. ૧૨૧૯ નો પ્રતિષ્ઠિત ચોવીશી-પદ્મ અને સં. ૧૩૪૬ માં વર્ધમાનસૂરિએ પ્રતિષ્ઠિત કરેલ શાંતિનાથદેવ (કાઉસગીયા) વગેરે પ્રતિમાઓ જણાય છે.

મુખ્ય મંદિરના ગૂઢ મંડપમાં બનેલાં બે બાબૂનાં બે આલાં (તાકાં) પર વિ. સં. ૧૫૫૨ પોષ વ. ૭ સોમના સં. શિલાલેખમાં જણાવ્યું છે કે—એ સમયમાં બૃહત્પાપક્ષના ધર્મરત્નસૂરિના ઉપદેશથી સ્તંભતીર્થ(ખંભાત)વાસી ઉપકેશવૃદ્ધશાખા (વીસા ઓસવાળ)બાઇ શિવાએ પોતાની ક્ષમના શ્રેય માટે જીરાપહીશ-પ્રાસાદમાં બે આલકો (તાકાં-ગોખલા-દેહરી) કરાવ્યાં હતાં.

મૂળ મંદિરની ચોતરફ રહેલી દેહરીઓમાંથી પહેલી દેહરીના સં. લેખ પરથી જણાય છે કે—વિ. સં. ૧૫૫૬ વર્ષે વૈ. શુ. ૧૩ રવિવારે, આગાટ(પોરવાડ) જ્ઞાતિના સં. રત્નપાલની

ભાર્યા કુરમાઈએ પોતાના પતિના શ્રેય માટે વૃદ્ધતપાપક્ષના ઉદયસાગરસૂરિના ઉપદેશથી જીરાવલા પાર્શ્વનાથના પ્રાસાદમાં દેવકુલિકા કરાવી પાર્શ્વનાથને પોતાનો નિત્ય પ્રણામ જણાવ્યો છે. ચતીન્દ્રવિહાર-દિગ્દર્શન(ભા. ૧, પૃ. ૧૨૦ થી ૧૨૩)માં આ પરિચય-લેખો દર્શાવ્યા છે.

વિ. સં. ૧૫૫૬ માં રચાયેલા વિક્રમાદિત્ય-પંચદંડાતપત્ર-ચરિત્ર(પાટણ જૈનભં. ડિ. કે. વૉ. ૨)ના પ્રારંભમાં—

“ જયુ પાસ જીરાવિલુ, જગ-મંડણ જગ-ચંદ;
ભસ પસાઇ પામીઇ, નિત નિત પરમાનંદ. ”

યાત્રા.

અણહિલવાડ પાટણ પાસેના સંડેરમાં જિન-મંદિર વગેરે રચાવનાર તથા વિ. સં. ૧૩૫૩-૫૪ માં શાહ પર્વત, ભગવતીસૂત્ર વગેરે લખાવનાર અને તેનાં ડૂંગર વ્યાખ્યાનાદિ કરાવનાર પોરવાડ પેથડશાહ થઇ ગયા;^૧ જેમના વંશજોએ કરાવેલાં અનેક સુકૃતોનો ઇતિહાસ મશસ્તિદ્વારા જણાય છે, તેમાંથી વિ. સં. ૧૫૫૬ માં વાચકપદ-સ્થાપનાનો મહોત્સવ કરનાર પર્વત અને ડૂંગર નામના ભાઈ-ઓએ વિ. સં. ૧૫૬૦ માં જીરાપદ્મીપાર્શ્વ, અર્બુદાચલ વગેરે તીર્થોમાં ઉલ્લાસપૂર્વક યાત્રાઓ કરી હતી; ગંધાર ખંદરમાં યોગ્ય સામગ્રી સાથે કુદ્દપ-પુસ્તિકાઓ સર્વ શાલાઓમાં આપી હતી; અને તે નગરના સમસ્ત વણિકોને રૂપા-નાણાં સાથે સાકરની

૧ “પાટણ-જૈનભંડાર. ડિ. કેટલોગ” (ગા.ઓ. સિ. વૉ. ૧, પૃ. ૨૪૭-૨૪૮)

લહાણી આપી, સંઘ-સત્કારપૂર્વક વાચના કરાવી હતી. ચતુર્થ મતમાં આદરવાળા તે બંનેએ આગમગ્રંથના વિવેકરત્ન ગુરુનાં વચનથી ઉપર્યુક્ત સુકૃત કર્યાં હતાં.^૧ ”

વિ. સંવત્ ૧૫૬૮ માં કવિ લાવણ્યસમય વિમલપ્રબંધ (રાસ ખંડ ૩, ગા. ૧૧૮)માં—

‘ જીરાઉલ્લાનઉ મહિમા ઘણઉ x x x

તેમના રચેલા ખિમત્તવિ-રાસમાં—

“ જીરાઉલ્લઉ જિણ થંબણઉ, ગુડી-મંડણ પાસ;
સુર સેવક જે તસુ તણા, પૂરધ જહા-મન-આસ.” ૧૬
(પૃ. ૨)

[૬]

જીરાઉલા પાર્શ્વનાથ-સ્તવનમાં—

જીરાઉલ્લિ-મંડન જિણ પાસ, તું ત્રિભુવન છઈ લીલ-વિલાસ;
કરું વીનતી છોડિ ભવ-પાસ, હું છું દેવ ! તુઘાકે દાસ. ૧
તપગછ-નાયક અવિચલ ચંદ, શ્રીલક્ષ્મીસાગર સૂરિંદ;
શ્રીસોમદેવસૂરિ સોહઈ સાર, શ્રીસોમજયસૂરી ગણધાર. ૩૫
સ્તમયરત્ન જય પંડિત-રાય, તે સહશુરના પામી પ્રાય;
તું સ્તવીઉ મઈ ત્રિભુવન-ધણી, પૂરિન ઈચ્છાં હિવઈ સેન તણી. ૩૬

૧ “ સર્વ-તિથિમિત ૧૫૬૦ સમાયાં યાત્રાં તૌ ચક્રતુઃ સુતીર્યેષુ ।

જીરાપહ્લી-પાર્શ્વદાચલાયેષુ સોહાસમ્ ॥ ”

—વિશેષ માટે જુઓ—મુનિ પુણ્યવિજયજીનો લેખ—‘ એક ઐતિહાસિક જૈનપ્રશસ્તિ ’ (પુરાતત્ત્વ પુ. ૧, અં. ૧).

ઋદ્ધિ રાણીમ નવિ માગુ રાજ, કતિગ-વિદ્યા મંત્ર ન કાજ;
એક જ આવાગમણુ નિવારિ, દૂતર ભવ-સાગર ઊતારિ. ૩૭
હું આવઉ શરણુઈ તથા તણુઈ, રાણુ(ખુ) મનિ ઊલટ આપણુઈ;
મુનિ લાવણુયસમઈ ઈમ ભણુઈ, તુલ્કા તૂઠઈ નવ નિધિ અંગણુઈ. ૩૮”

[૭]

જીરાઉલિ-છાહુલી.

“ દેસિ વિદેસિ જાણીય એ, પ્રગટુ જીરાઉલિ ગામિ;
ઊમા હઉલઈ અંગુલઈ અલ જઈ એ જાઈ,
મેલાવડઈ મેવુલઈ માલહતીએ, મલપતિ ગજગતિ ગાઈ;
પ્રભાવતિ-વર-ગુણુ વીનતી એ—આકણી.
જિણુવર વયણુ ઊઆરણુએ, જામણુડઈ જામહીડી જાઈ. ૨
જાત્રિગ ધજ-મિસિ ધીરવએ, ધીરુ કિર ઊભડી જાહ. ૩
જિમાહઉં

ચોરડ ચરવા પર એ, દૂરહુ પાધર-રાઉ. ૪
કોડઉ કોસુ જુકો પીઈ, તાસુ કોપીયઈ કૃતંતુ. ૫
જીરાઉલિ જિનુ ભગતઉએ, જયવંતુ જગિ ભડિવાઉ. ૬
લોગ પુરંદર નિરખતાં એ, દૂધ તાં દૂરિ પુલાઈ. ૭
જિણુવર જલદર જિનમણિ, સુકૃત-સર સુભર ભરાઈ. ૮
ધન પ્રભ(લુ)-લુઆણિ જે વાવરઈ, વરઈ તે નવનિધિ નારિ;
કલિજુગિ ઊગીઉ કલપતરૌ, વંછિય પૂરણુદાર. ૯

—જીરાઉલિ-છાહુલી. (પ્ર. શ્રી કાંતિવિજયજી શાસ્ત્ર-સંગ્રહની એક પ્રાચીન પ્રતમાં.)

વિ. સં. ૧૫૬૯ માં લખાયેલ જીરાવલા-પાર્શ્વનાથ-સ્તવનની પ્રતિ પાટણના જૈન ભંડાર(ફ્રે. આ.)માં છે.

શાંતિસૂરિએ રચેલી અર્જુનદાયલ-ચૈત્યપરિપાટી (પદ્ય ૧૭)ના પ્રારંભમાં—‘ જીરૂપલિ પાસ જીહારી ’ મંગલાચરણ છે.

૧વિ. સં. ૧૫૮૨ માં વાચક સહજસુંદરે, રત્નસારકુમાર-ચોપાઈ(પાટણ જૈન ભં. કં. વો. ૨)ના પ્રારંભમાં—

“ સ્મરસતી હંસ-ગમન-પય પ્રણુમી, અવિરલ વાણી-પ્રકાસ રે;
સેતુજ-મંડણ શ્રીરિસહેસર, શ્રીજીરાઉલ પાસ રે. ”

ઉપકેશગચ્છના કુલ્લસૂરિના શિષ્ય કવિયજ્ઞે કુલધ્વજ-રાસ (પાટણ જૈન ભં. પ્રતિ લે. સં. ૧૬૦૫)માં—

“ પાસજિણેસર-પય નમી, જીરાઉલિ અવતાર;
મહિયલિ મહિમા જોહનઉ, દીસઈ અતિહિ ઉદાર. ”

કવિ કુશલસંયમ, હરિળલ-રાસના પ્રારંભમાં—

“ પહિલઉં પણુચું પાસ જિણ, જીરાઉલનું રાય;
મન-વંછિત આપઈ સદા, સેવઈ સુરપતિ પાય. ”

—પાટણ જૈનભંડાર-અંથ-સૂચી (ભા. ૨)

તપાગચ્છ-નાયક હેમવિમલસૂરિના સમયમાં શ્રુતમાણિક્ય-શિષ્ય, પ્રભાત-પ્રણુ-પ્રણામમાં—

“ જીરાઉલિપુરિ પાસ નમતાં નિશ્ચઈ,
ભવિયણુહ પૂરઈ મનની આસ. પ્રહિ ભીડી પ્રણુ પ્રણુમીઈ. ૫ ”

૧ “ સંવત પનરબિયાસી વચ્છરિ એ, રચ્છઈ મઈ રાસ રે;
વાચક સહજસુંદર ઇમ બોલઈ, આણી બુદ્ધિ-પ્રકાસ રે. ”

[૮]

“કરું સેવના દેવના પાય પામી, ટલઈ વાર લામી નમું સીસ નામી;
કહું સત્ય હું જનમ લાધઉં અમહારુ, જગન્નાથ જીરાઉલુ જૈ જીહારુ. ૧

ઇસિઉં છંદિ આનંદિસિઉં દીસ-રાતિઇં,
પઢઇં એકભાવિઈં ભુજંગપ્રયાતિઇં,
મદ્દા દુઃખ સંસારનાં પાપ છૂટઉં,
ઇસિઉં સત્ય જાણી કહઇં જયોતિ-ખૂટ [ઉ]. ૧૧”

[૯]

પાર્શ્વનાથ-વિવાહલલિ (કવિત)—

આદિ—“ કુસલ--કમલ--વણ--વિમલ--દિવાયર !
અર્ધસય ગુણસય ગુરુ રચણાયર !
સાયર સમરવિ સામિ ગાર્ધસુ
જીરાઉલિ-સિણુગારણ પાસ જિણેસર
તિહુયણ--હુરિય--નિવારણ નામ. ૧

અંત—ધ્ય સિરિજીરાઉલિ-સિણુગારો,
બહુરૂપિહિં જગતઉં જગિ સારો; બહુભવ-રણુતારો;
વિજયંથુણિઉં પ્રભુ પાસ જિણિંદો, નંદઉં કલિહિ કલપતરુકંદો,
વંછિય-ફલ-દાતારો. ૩૨ ”

[૧૦]

“સુહાવણા સામલ ધીર દેવ ! મઈં આજી લાધી તુજી પાય-સેવ;
પ્રભ-તણા પીહર પાર્શ્વનાથ ! હઉં વીનવઉં જોડિઉં બેઉ હાથ. ૧

સામી ! સલ્લુ તુહુ વંદિ-છોડૂ, તમ ચોરનઉ ચૂરિઉ ચિત્ત મોડ;
 તઉ ભગતા આંથવતા વિચાલે, પ્રતાપિયઉ બાણિયમ્ ઇણિ કાલે. ૨
 ગિરિ-સ્થલી ઉવસ તમ વસામ, જીરાવલિ-શ્રી તમ ઉલ્લસાવી;
 તઉ વાહરુ ધાંધક ચોર-કેરઓ, નિવારિજે મૂ ભવ-ચક્ર-ફેરઓ. ૩
 તમ દેવ ! તૂંમ હુમ ભોગ ભોગ, દૂરંતરમ નાસમ રોગ સોગ;
 આપૂતરી આવમ રિદ્ધિ વૃદ્ધિ, સવે ફલમ લીલમ બુદ્ધિ સિદ્ધી. ૪
 સ્વદેસ દેસંતર સંઘ આવમ, પ્રભાવના નિતુ નવી કરાવમ;
 શ્રીઅસસેન-ખિતિપાલ-પુત્ત !, ઇસા તુમ્હારા ગરુયા ચરિત્ર. ૫
 ભે ઓલગમ તૂં પ્રભુ ! આંગિ ફૂલ, તેહમ તણઉ કંચણ કરામ;
 મૂલુ સિરિસ્વયં સેસ બાણિ જિ રોપમ, તે પાપ સંતાપ સગમ(વ)લોપમ. ૬
 ડાહઉ ઘણઉ બોલિવિ હઉ ન બાણઉ, કિસઉ કિસઉ મહિમા વઠખાણઉ ?
 લાગી રહઉ છઉ ચરણે તુમ્હારે, સંસારની ભાવદિ મૂ નિવારે. ૭
 તઉ ઓલગૂની સવિ આસ પૂરમ, સા કા વિ દેજે મુજ્જુ બુદ્ધિ બચી;
 તઉ ફૂટ ખેટાઇત સૂર ચૂરમ, માથમ વહઉ તૂ જિમ આણું સાચી.” ૮

વિક્રમની ૧૬ મી સદીમાં તપાગચ્છમાં થયેલા વિશાલ-
 રાજસૂરિ-શિષ્ય મુધાભૂષણના શિષ્ય જિનસૂરે પ્રિયંકરનૃપ-
 કથા(દે. લા. પૃ. ૬૩)માં જીરાઉલાનું સ્મરણ ઉપદેશાત્મક
 પદ્યમાં આઘ અક્ષરો દ્વારા કર્યું છે—

“ જીભમ સાચું બોલિજે, રોગ રોસ કરિ દૂરિ;
 ઉત્તમસું સંગતિ કરો, લાભમ મુખ જિમ ભૂરિ. ”

વિક્રમની ૧૭ મી સદીમાં.

વિ. સં. ૧૬૩૬ માં રચાયેલા પ્રતિષ્ઠાકવ્ય(સુવિહિત-
 તપાગચ્છ-સામાચારી-પ્રા. વિ. વડોદરા)ના પ્રારંભમાં—

“ શ્રીપાર્શ્વેશો વિમાશાલી લક્ષ્મી-રાજ્ય-જયપ્રદઃ ।

જગદ્ગુરુર્જયત્યેકઃ જીરાપલ્લિવિમૂષ્ણમ્ ॥ ”

*સં. ૧૬૪૬ માં જીરાઉલાગચ્છના હેમરત્નસૂરિ-શિષ્ય કલ્યાણરત્ને મેવાડના રાણા પ્રતાપસિંહના રાજ્યમાં યોગિનીપુરમાં લખેલી એક પ્રતિ ઘોઘા લં. માં છે.

—જૈન સાહિત્યનો ઇતિહાસ (મો. દ. દેશાઈ પૃ. ૫૬૦)

વિ. સં. ૧૬૬૭(૮)માં કવિ શાંતિકુશલ—

‘ જીરાઉલિ હો તું ભગે દેવ ! ’

—ગોડીપાર્શ્વનાથ-નામમાલા સ્તવન ગા. ૩

વિક્રમની ૧૭મી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં પં. રત્નકુશલ—
‘શ્રીજીરાઉલિ નવખંડ પાસ વખાણીઈ રે, નામઈ લીલ વિલાસ;
સંકટ વિકટ ઉપદ્રવ સવિ દૂરિઈ ટલઈ રે, મંગલ-કમલા વાસ.’

પાર્શ્વનાથસંખ્યા-સ્તવન.

—[પ્રાચીનતીર્થમાલા-સંગ્રહ ભા. ૧, પૃ. ૧૬૬, ૧૯૮]

તપાગચ્છમાં થયેલા કવિ હેમવિજયગણિના ‘વિજયપ્રશસ્તિ’ મહાકાવ્યને છેલ્લા પાંચ સર્ગોથી પૂર્ણ કરનાર ગુણવિજયગણિએ એ કાવ્યની ૧૦૬બાર શ્લોક-પ્રમાણુ વિસ્તૃત ટીકાનો ઇલાહુર્ગ (ઇંડર)માં આરંભ કરી, યો(બે)ધપુરહુર્ગ અને શ્રીમાલમાં કેટલીક રચ્યા પછી શ્રીરોહિણી(સીરોહી)માં વિ. સં. ૧૬૮૮માં પૂર્ણ કરી હતી. એ ટીકા, શ્રેયઃસ્ફૂર્તિવાળી જીરાપલ્લી-પાર્શ્વનાથની મૂર્તિની સમક્ષ પૂર્ણ થઈ હતી-એમ કવિએ તેના અંતમાં

* આ ઉલ્લેખ પૃ. ૪૮ ના અંતમાં વાંચવો.

જણાવ્યું છે.^૧ સ્તીરોહીનાં ૧૬ જિનાલયોમાં એક જીરાવલા-
પાર્શ્વનાથના મંદિર તરીકે ઓળખાય છે. પં. કાંતિવિજયે રચેલા
સ્તીરોહી-ચૈત્ય-પરિપાટી સ્તવનમાં પણ એનું સૂચન છે—

‘ પાસ આસ પૂરે ભવિ-જનકી, જીરાવલો જગમાંઈ ’

જૈન શ્રવે. તપાગચ્છના પ્રાતઃકાલના પ્રતિક્રમણમાં પ્રતિદિન
સ્મરણ કરાતા ‘ સંકલ-તીર્થ-વન્દન ’ માં—

‘ અંતરીક વરકાણો પાસ, જીરાઉલો ને થંભણ પાસ ’

ખરતરગચ્છમાં થયેલા કવિ સમયસુંદર, તીર્થમાલા-સ્તવનમાં—

‘ અંતરિક અઝાહરો અમીઝરો રે, જીરાઉલો જગનાથ;
તીરથ તે નમું રે. ’

વિક્રમની ૧૮ મી સદીમાં.

વિ. સં. ૧૭૨૧ માં પં. મેઘવિજય, પાર્શ્વનાથ-નામ-
માલામાં—[ગા. ૧૪ પ્રા. તી. સં. લા. ૧, ૧૫૦]—

‘ જીરાઉલિ જયકરૂ એ ’

વિ. સં. ૧૭૪૬ માં શીલવિજય, તીર્થમાલામાં—
[ગા. ૫૧-૫૨ પ્રા. તી. સં. ૧, પૃ. ૧૦૫]—

“ ગિરિ(આળૂ) લેટી પાજિ ઉતર્યા, ગામ હણાદ્રામાંહિ સંચર્યા;
પુન્યિ પેળ્યા પારસનાથ, સુર નર સેવિ જોડી હાથ.
જીરાઉલિ દાદો દીપતો, તેજિ ત્રિભુવન રવિ જીપતો. ”

૧ “ શ્રેયઃસ્ફૂર્તેર્યસ્ય મૂર્તેઃ પુરસ્તાદેષા ટીકા પૂરિતા દૂરિતાઽઽપત્તઃ ।

મૂયાત્ સોઽયં સદ્ગુણશ્રેણિસિદ્ધયૈ જીરાવહ્લીપાર્શ્વનાથઃ પ્રસિદ્ધયૈ ॥”

—ય. વિ. ૩.

વિક્રમની ૧૮ મી સદીના પૂર્વાર્ધમાં, પં. કુંદ્યાણુસાગર,
પાર્શ્વનાથ-ચૈત્યપરિપાટિમાં—[ગા. આચીનતીર્થમાલાસંગ્રહ
ભા. ૧, ૭૦]—

‘ જીરાઉલિ જગમેં જાગતો ’

વિ. સં. ૧૭૫૫ માં કવિ જ્ઞાન(સહજ)વિમલ, તીર્થમા-
લામાં—(ઠાળ ૬, ગા. ૫૧. આચીનતીર્થમાલા-સંગ્રહ ભા. ૧
પૃ. ૧૩૮ ચ. વિ. અં.)—

“ શ્રીજીરાઉલિ પાસ પ્રસિદ્ધ, વિવિધ ચૈત્ય-યાત્રા તિહાં કીધ;
દેહરાં તિહાં ઉત્તંગ ઈગ્યાર, લેટી કીધ સફલ અવતાર. ”

વિક્રમની ૧૯ મી સદીમાં.

વિ. સં. ૧૮૫૧ માં આપાઠ શુદ્ધિ ૧૫, રૂ. ૩૦, ૧૧૧ ખર્ચી
જીરાવલ-પાર્શ્વનાથજી(ચૈત્ય)નો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યાનો ઉલ્લેખ
[પૂ. નાહર-જૈનલેખસંગ્રહમાં ખં. ૧, લે. ૬૭૬] મળે છે.

વિ. સં. ૧૮૬૨ માં જેસલમેરના શ્રીમાન્ બાફણાનો
સંધ જીરાવલામાં.

વિ. સં. ૧૮૬૧ માં આપાઠ શુ. ૫ જેસલમેર નગરમાં
મહારાવલ ગજસિંઘજી રાણાવતજી રૂપજી બાપજીના રાજ્યમાં
જૂહાપરતરગચ્છના ભ. જિનમહેન્દ્રસૂરિનો ઉપદેશ થતાં બાફણા
ગોત્રવાળા ઝોસવાળ રાજમાન્ય શ્રીમાન્ શેઠ ગુમાનચંદજીએ
પાંચ પુત્રો અને અન્ય પૌત્રાદિ કુટુંબ-પરિવાર સાથે મોટા
આડંબરપૂર્વક રાજવંશી ઠાઠથી સિદ્ધાચલજીનો સંધ કાઢ્યો

હતો. જેમાં ૨૩ લાખ રૂપીઆનો ખર્ચ થયો હતો. તે સમયે તેમણે બીજાં અનેક સત્કર્તવ્યો કર્યાં હતાં. પંચતીર્થી, બાંબણવાડ, આબૂ, જીરાવલા, તારંગા, સંખેસર, પંચાસર, ગિરનારજી વગેરે અનેક તીર્થોની પણ યાત્રા કરી હતી. તે સંબંધી વિ. સં. ૧૮૬૬ જેઠ શુ. ૨ નો મારવાડી-ભાષામાં વિસ્તૃત શિલાલેખ જેસલમેર પાસેના અમરસાગરમાં તેમના કરાવેલા જિન-મંદિરમાં વિદ્યમાન છે; તેમાંથી જાણવા લાયક વિસ્તૃત ઇતિહાસ મળી આવે છે.^૧

૧ શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકાર તરફથી જેસલમેરના કિલ્લાના જૈન-ભંડારનું નિરીક્ષણ કરવા સ્વ. ચીમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ સન્ ૧૯૧૬માં ગયા, ત્યારે તેમણે ત્યાંના ઉપર્યુક્ત શિલાલેખની પણ નકલ લીધી હતી, જેના આધારે સાક્ષર જિનવિજયજીએ ‘જૈનસાહિત્ય સંશોધક’ (ત્રિમાસિકના પ્રથમ ખંડના પૃ. ૧૦૮-૧૧૧)માં ‘જેસલમેર-કે પટવોંકે સંઘકા વર્ણન’ લેખ પ્રકાશિત કર્યો હતો. જેસલમેર-ભાંડાગારીયત્ર્ય-સૂચીના સંપાદન-સમયે તે લેખ ન મળતાં પરિશિષ્ટમાં બીજા શિલાલેખો સાથે તે લેખને અમ્હે ત્યાં પ્રકાશિત કરાવી શક્યા ન હતા. ત્યાર પછી તે ૬૬ પંક્તિનો ઐ. મહરવાળો એ લેખ સ્વ. બાબૂ પૂરણચંદજી નાહરના જૈનલેખસંગ્રહ (તૃતીય ખંડ જેસલમેર-પૃ. ૧૪૩ થી ૧૫૦)માં થોડી અશુદ્ધિ સાથે વિ. સં. ૧૯૮૫માં પ્રકાશિત થઇ ગયેલ છે. વિ. સં. ૧૯૮૩ના માર્ગશીર્ષમાં ભાવનગરી ફોટોગ્રાફર શા. અગનલાલ હરજીવનદાસ સાથે અમ્હે જેસલમેર, લોદ્રવા, અમરસાગરનાં એ શિલાલેખ-દર્શન સાથે મનોહર જિન-મંદિરોનાં દર્શન કરી અપૂર્વ આનંદ પ્રાપ્ત કર્યો હતો.

[૨]

ચૌહાણો સાથે શ્વે. જૈનોનો ઇતિહાસ.

વિક્રમની ૧૨ મી સદીમાં હર્ષપુરીયગૃહમાં પ્રભાવક સમર્થ
 ગુણ-નિધિ જૈનાચાર્યો ધર્મ ગયા. તેમાં
 શાકંભરીશ્વરે જયસિંહસૂરિ મુખ્ય હતા, જેઓ શાકંભરી
 પૃથ્વીરાજ (૧) મંડલ(સાંભર-પ્રદેશ)માં સુપ્રસિદ્ધ હતા.
 તેમના મુશિખ્ય રાજમાન્ય અભયદેવસૂરિએ
 ઉપશમની પ્રધાનતાથી મુગ(? મ)રાઓતું પણ મન હત્યું હતું.
 એમનો કેટલોક પરિચય મેં ‘ સિદ્ધરાજ અને જૈનો ’ નામની
 વિસ્તૃત લેખ-માલા ‘ જૈન ’ પત્ર(સન્ ૧૯૨૬-૨૭)માં આપ્યો છે અને
 તેમના સંબંધમાં પ્રમાણભૂત પ્રશસ્તિયો ‘ પત્તનસ્યપ્રાચ્યજૈન-
 માળ્દાગારીય-ગ્રન્થસૂચી ’ (ગા. ઓ. સિ. નં. ૭૬, પૃ. ૩૧૧,
 ૩૧૪)માં દર્શાવી છે. નિઃસ્પૃહ નિર્ઝન્ય એ સંત મહાત્માએ
 જૈન-શાસનની ઉન્નતિનાં અનેક સત્કર્તવ્યો કર્યા-કરાવ્યાં હતાં.
 તેમાં (૧) ગોપગિરિ(ગવાલિયર)ના શિખર પરના મહાવીર-
 જિનના મંદિરનું દ્વાર, કેાઇ રાજ-શાસનના કારણે રાજ્યા-
 ધિકારીઓએ લાંબા વખતથી બંધ કર્યું-અટકાવ્યું હતું, તે
 ત્યાં જઇને ભુવનપાલ રાજાને કહીને-અતિશય પ્રયત્ને તેમણે
 ખુલ્લું કરાવ્યું હતું. (૨) વરણગના પુત્ર સંતૂય સચિવને કહીને
 ભરુચગૃહ(ભરુચ)માં સમલિકાવિહાર પર સોનાના કળશો
 ચડાવરાવ્યા હતા. (૩) જયસિંહ રાજા(સિદ્ધરાજ)ને કહીને
 તેના સકળ દેશ(ગુજરાત વગેરે)માં પબ્બેસણ વગેરે તિથિયોમાં
 અમારિ-અહિંસા કરાવી હતી. આ જ પૂજ્ય મહાત્માના

સંદેશ-લેખથી સાંભર-શાકંભરીના રાજા પૃથ્વીરાજે રણુ-
થંભોરના જિન-મંદિર પર સોનાના કળશે ચડાવ્યા હતા.^૧

વિ. સં. ૧૨૧૧માં અજમેરમાં સ્વર્ગવાસી થયેલા ખરતર-
ગચ્છના સુપ્રસિદ્ધ જિનદત્તસૂરિએ નાગ-
અર્જુરિજ પુર(નાગોર)થી અજમેર તરફ વિહાર
કરતાં અર્જુરિજને આમંત્રી આશીર્વાદ
આપ્યો હતો અને શ્રાવકો દ્વારા વિજ્ઞપ્તિ કરાવી જૈનમંદિરાદિ
ધર્મસ્થાનો અને શ્રાવકોના નિવાસ માટે યોગ્ય ભૂમિ મેળવવામાં
અનુકૂળતા કરી આપી હતી; જેથી શત્રુબંધ, ગિરનાર અને
ક્તાંભનતીર્થનાં સ્મારક ૩ જૈનમંદિરો થઇ શક્યાં હતાં-આ
સંબંધમાં વિ. સં. ૧૨૬૫માં પં. સુભતિગણિએ ગણધરસાધ-
શતક-બૃહદ્વૃત્તિમાં ઉલ્લેખ કર્યો છે, જે અમ્હે અપભ્રંશકાવ્ય-
ત્રયી(ગા. ઓ. સિ. ૩૭)ની ભૂમિકા(પૃ. ૪૬)માં દર્શાવેલ છે.

વિ. સં. ૧૧૯૮ માં અર્જુરિજના રાજ્ય-સમયમાં લખાયેલ
આવશ્યક-નિર્યુક્તિ(તાડપત્ર પુસ્તિકા)નો ઉલ્લેખ અમ્હે
પાટણુ ગ્રંથ-સૂચી(ભા. ૧, પૃ. ૧૩૦)માં દર્શાવ્યો છે.

૧. વિ. સં. ૧૧૯૧માં વિજયસિંહસૂરિ—

“ यस्य सन्देशकेनापि पृथ्वीराजेन भुज्जा ।

रणस्तम्भपुरे न्यस्तः स्वर्णकुम्भो जिनालये ॥ ”

—ધર્મોપદેશમાલા-વિવૃતિ-પ્રશસ્તિ શ્લો. ૯ (પાટણુ-કં. પૃ. ૩૧૨)

વિ. સં. ૧૧૯૩માં શ્રીચંદ્રસૂરિ—

“ पुद्गईरापण सयंमरी-नरिन्देण जस्स लेहेण ।

रणस्त्रંભउर-जिणहरे चडाविया कणयकलसा ॥ ”

—પ્રા. મુનિસુવ્રતચરિત્ર-પ્રશસ્તિ ગા. ૧૦૪ (પાટણુ-કંટલોગ

ગા. ઓ. સિ. ૭૬, પૃ. ૩૧૬)

ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાલ સાથેના રણ-સંગ્રામમાં પરાસ્ત થતાં આ જ શાકંભરીશ્વર આજ-અણેરાજે વિજય-લક્ષ્મી જેવી પોતાની જદહણ કન્યાને કુમારપાલ સાથે પરણાવી સંધિ કરી હતી. (વિશેષ માટે જુઓ શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યજી સં. દ્વયાશ્રમ મહાકાવ્ય સર્ગ ૧૬ થી ૧૯). પ્રૌઢપ્રતાપ મહારાજા કુમારપાલ, આ યશસ્વી વિજયથી 'નિજભુજવિક્રમરણુગણુવિનિર્જિત-શાકંભરીભૂપાલ' બિરુદદ્વારા પ્રખ્યાત થયેલ છે.

ધર્મધોષ(ધર્મ)સૂરિ અને ૩ શાકંભરીશ્વરો
(૧ અજયરાજ, ૨ અણેરાજ અને ૩ વિગ્રહરાજ.)

વિક્રમની બારમી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં ધર્મધોષસૂરિ નામના એક સમર્થ પ્રભાવક રાજમાન્ય ઉચ્ચકોટિના વિદ્વાન આચાર્ય થઈ ગયા, જેમને ધર્મસૂરિ નામથી પણ વિદ્વાનોએ ઓળખાવ્યા છે. પાટણના જૈનભંડારોમાં તેમના સંબંધમાં સં. પ્રા. અપભ્રંશ ભાષામાં કેટલીક પ્રશસ્તિ-સ્તુતિ-સ્તોત્રાદિ કૃતિઓ મળી આવી છે, જે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ બહુ મહત્વની હોઈ પાટણના ડિ. કેટલોગમાં અમ્હે સવિસ્તર દર્શાવી છે. આ આચાર્ય, રાજગચ્છના શીલભદ્રસૂરિના શિષ્ય હતા, અને તેમના પરિવારમાં શ્રેષ્ઠ વિદ્વાનો, કવિઓ, અંધકારો અને વ્યાખ્યાતા આચાર્યો થયા જણાય છે. જેમાંના કેટલાકના અંગે પણ ત્યાં સૂચવ્યા છે. વિ. સં. ૧૧૮૬માં માગશર ૫ સોમે આ આચાર્ય પાસે ધર્મધોષ નામના શ્રદ્ધાળુ શ્રાવકે ગૃહિ-ધર્મ(શ્રાવક-ધર્મ) સ્વીકાર્યો હતો, તેના પરિશ્રદ્ધ-પ્રમાણને સૂચવતો તે જ સમયમાં પ્રાકૃતભાષામાં રચાયેલો અને લખાયેલો એક અંથ વિદ્યમાન છે (જુઓ પાટણ કેટ. વૉ. ૧, પૃ. ૩૬૨).

ફલવર્ધિ-પાર્શ્વનાથ અને જીરાવલા-પાર્શ્વનાથનો પ્રાદુર્ભાવ તથા પ્રતિષ્ઠા-પ્રસંગનો સમય વિ. સં. ૧૧૮૧-૯૧ વાસ્તવિક હોય તો તે કલ્પ-પ્રબંધમાં મુખ્ય કાર્યકર્તા તરીકે સૂચવાયેલ શ્રીમાન્ શ્રાવક આ જ હોવો જોઈએ.

રવિપ્રભસૂરિ નામના એક સમકાલીન કવિએ (ભક્ત શિષ્યે) આ આચાર્યની પ્રશસ્તિરૂપ પ્રશસ્ત સ્તુતિ ૩૩ કાંચે દ્વારા રચી છે, જે અમ્હે ત્યાં(પૃ. ૩૬૬ થી ૩૭૦) દર્શાવેલ છે. એ ઉપરથી વિદ્વાનો જાણી શકે તેમ છે કે-એ ધર્મસૂરિની વાણીનો લાભ શાકંભરીના સદ્ગુણી રાજાઓએ સારી રીતે લીધો હતો, અને એમની અમૃત-રસમય વાણીનું પાન કરી હર્ષિત થયેલા શાકંભરીન્દ્રોએ એ આચાર્યની અદ્વિતીય ગુણી તરીકે વારંવાર સ્તુતિ કરી હતી.^૧

“ શ્રોતા અજયેન્દ્ર(અજયમેર વસાવનાર ?)ની સમક્ષ વિદ્વાનોની સલામાં આ ધર્મસૂરિદ્વારા થતી સાંખ્યશાસ્ત્રની મધુર વ્યાખ્યાઓમાં સૂક્તિઓ ઉચ્ચરાતી હતી, ત્યારે તે રાજા હર્ષથી માથું ધુણાવતો હતો. અજય રાજાની પર્ષદામાં વચસ્વી આ ધર્મસૂરિની ગલ-ગોદાવરીની લહરીઓ ચેતરકે ઉછળવા લાગી, ત્યારે તેમાં મગ્ન થયેલો દ્વિગંજરોનો અગ્રેસર [વિદ્વાન્ વાદી] ગુણુચંદ્ર ‘હું કોણ છું ? ’ ‘ આ સ્થાન કયું છે ? ’

૧ “ × × ક્રીડન્ત્યો હૃદયાક્ષણે ગુણવતાં શાકસ્મરીભૂમુજાં
જીયાસુઃ સુચિરં ગિરો મગવતઃ શ્રીધર્મસૂરિપ્રભોઃ ॥ ૬ ॥ ”

× × પીત્વા શાકસ્મરીન્દ્રૈરમૃતરસમુચાં વાચસુચૈરુદચ્ચદ-
રોમાચૈરીદગન્યઃ કચિદપિ ન ગુણીલ્યન્વહં તુષ્ટવે યઃ ॥ ૨૩ ॥

‘અહિં’ શું પ્રસ્તુત છે ? ’ એમાંનું કંઈ પણ વિચારી-સમજી શકયો ન હોતો.

એ સૂરિએ અણ્ણેરાજ રાજાની સલામાં, વિદ્વાનોની સમક્ષ દ્વિગંબર વાદી પર અસાધારણ જય-લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરી હતી.^૨ આગમિક વસ્તુવિચાર-સારના વિવરણકાર યશોભદ્રસૂરિએ પણ એને અનુસરતી પ્રથસ્તિ ઉચ્ચારી છે (વિશેષ માટે જુઓ- ‘પાટણગ્રંથ-સૂચી ભા. ૧, પૃ. ૩૬૫-૬).

વિગ્રહરાજે આ ધર્મસૂરિની વિદ્વતાની અને ચારિત્રની ઘણી પ્રશંસા કરી હતી કે-‘ પૃથ્વીમાં આવેા વિચક્ષણ ધીજે કોણ છે ? ’ ધર્મસૂરિ સ્તુત્ય કેમ ન ગણાય ? કે જેમના ઉપદેશથી વિગ્રહરાજે પોતાના નગરમાં જહ્વી જૈનવિહાર (જિન-મંદિર) કરાવ્યું હતું, અને જેમના વચનથી મોટા બિંબની પ્રતિષ્ઠા-વિધિ કરી હતી, તથા પોતાની ભૂમિમાં એકાદશી

૧ “ મોતા યસ્યાજયેન્દ્રઃ સદસિ તિલકિતે કોવિદાનાં ષટાભિઃ

સાક્ષ્ય-વ્યાખ્યાસુ સૂક્તીર્મધુમધુરસાઃ સ્વૈરમાસાચ સઘઃ ।

ઘૂર્ણન્મૌલિપ્રવેલ્લત્પ્રવિકચકુસુમોત્તંસલોલિજાલ-

વ્યાજાજ્ઞીલાતપત્રં સ્વયમધૃત સમસ્તસ્ય કો ધર્મસૂરેઃ ? ॥ ૨૫ ॥

નન્દ્યાદાચન્દ્રમિન્દ્રઃ સ જગતિ ગુણિનાં ધર્મસૂરિર્વિચત્સ્વી

યસ્યોચદગદ્ય-ગોદાલહરિષુ પરિતઃ શ્રાવયન્તીષુ મગ્નઃ ।

કોઽહં ? કિં સ્થાનમેતત્ ? , પ્રકૃતમિહ કિમિત્યાદિ નામસ્ત કિચિદ્

દિગ્વાસઃશેઝરોઽસાવજયનરપતેઃ પર્ષદિ શ્રીગુણેન્દુઃ ॥ ૨૬ ॥

૨ “ અર્ણોરાજમહીપતેરધિસમં પશ્યલ્યશેષં જગ-

ત્યસ્તિત્વાસ્તિલશાસ્ત્રબિન્મલયજૈગલ્પિતં દિક્પટમ્ ।

આયાન્ત્યા જયસમ્પદા પ્રકટિતઃ સૌમામ્ય-માગ્યોદયો

યસ્થાનન્યસમઃ ચિરં સ જયતિ શ્રીધર્મસૂરિપ્રભુઃ ॥ ૨૭ ॥ ”

તિથિએ વધ નિવાર્યો હતો. “ હાથ ઉઘો કરીને હું કહું છું કે-‘ધર્મસૂરિનાં વચનોનું આ અનુપમ આદેયત્વ છે કે, એમના વચનથી વિગ્રહરાજે સ્વયં (પોતે-બોતે) એ ઉપર્યુક્ત જૈનમંદિર રાજ-વિહાર ઉપર ઠંડ, કલશ ચડાવવાના અને પ્રતિષ્ઠાના દિવસે અરિસીહ અને માલવ-મહીન્દ્ર(રાજ) સાથે ધ્વજાઓ લગાડી હતી. ”

વિ. સં. ૧૨૧૨ માં ચૈત્ર શુ. ૧૩ શુક્રવારે, અજયમેર હર્ગમાં મહારાજા વિગ્રહરાજના વિજયવંત રાજ્યમાં લખાયેલી ઉપદેશપદ-ટીકા(વિ. સં. ૧૦૫૫ માં વર્ધમાનસૂરિએ રચેલી)ની તાડપત્રીય પોથી જેસલમેર કિલ્લાના જૈનભંડારમાં વિદ્યમાન છે.

[જૂઓ-જેસલમેર ભાં. ગ્રંથ-મૂળી ગા. ઓ. સિ. પૃ. ૭]

પર્યુષણાકદ્વ-ટિપ્પન રચનાર પૃથ્વીચંદ્રસૂરિ આ ધર્મધોષસૂરિના પ્રશિષ્ય હતા, તેમણે તેના અંતમાં

૧ “ एकोऽस्मिन् भुवनत्रये विजयते श्रीधर्मसुरिर्गिरां

व्युत्पत्तिर्न शमस्य यस्य च शतं स विग्रहह्मापतिः ।

ईदृक् कोऽस्ति विचक्षणः क्षितितलेऽत्रेत्यूचिवाजापरं

वक्त्रेण स्तवनोच्छलद्भुजलताऽलङ्कारनादैरपि ॥ ૨૯ ॥

स्तुत्यः कस्मिन् न धर्मसूरिसुगुर्वस्योपदेशात् पुरे

स्वस्मिन् कारयति स विग्रहनृपो जैनं विहारं द्रुतम् ।

यस्मिस्तस्य गिरा चकार च गुरुबिम्ब-प्रतिष्ठा[विधि]

भूयोऽप्यस्य गिरा निवारितबजामेकादशीं स्वક્ષિતૌ ॥ ૨૯ ॥

ऊर्ध्वाकृत्य भुजं वदाम्यनुपमं श्रीधर्मसूरेर्गिरा-

मादेयत्वमसौ यदस्य वचसा श्रीविग्रहेशः स्वयम् ।

यस्मिन् राज-विहार-दण्ड-कलશારોપ-પ્રતિષ્ઠાદિને

સાર્થે શ્રીઅરિસીહ-માલવમહીન્દ્રાભ્યાં જજે લગ્નવાન્ ॥૩૦॥”

પણુ ધર્મઘોષસૂરિને વાઢીઓના મહના હરનાર તરીકે, વટ્ટતર્ક (દર્શનશાસ્ત્ર)રૂપી કમળોને ખીલવવામાં સૂર્ય જેવા તથા શાકંભરીના રાજાઓને બોધ કરનારા તરીકે ઓળખાવ્યા છે.^૧

વિ. સં. ૧૩૭૮ વર્ષમાં જેઠ શુ. ૬ સોમવારે, આખૂ ઉપર વિમલ-વસહી જૈનમંદિરના ઉદ્ધાર-પ્રસંગે અનેક જૈનમૂર્તિયોની પ્રતિષ્ઠા કરનાર, ત્યાંના પ્રતિમા-લેખ, શિલાલેખ આદિમાં સૂચવાયેલ જ્ઞાનચંદ્રસૂરિ શુરુ એ આ સુપ્રસિદ્ધ ધર્મસૂરિની પદ્મ-પરંપરા (ધર્મઘોષગણ)માં થયેલા આનંદસૂરિ-શિષ્ય અમરપ્રભ-સૂરિ (જેમના ઉપદેશથી ઉકેશવંશી સૂરાણા હરિપાલ વગેરેએ વિ. સં. ૧૩૩૫માં અને વિ. સં. ૧૩૪૪માં કંઠપસૂત્ર તથા કાલકાચાર્ય-કથાની પુસ્તિકાઓ લખાવી હતી. જેની પ્રશસ્તિમાં પણુ દુર્વાહી-ઓના ગર્વ હરનાર, વિશ્વહરાજ-પ્રતિબોધક તરીકે ધર્મસૂરિનું સ્મરણ છે. વિશેષ માટે જૂઓ-પાટણઅંધ-સૂચી ગા. ઓ. સિ. ૧, પૃ. ૩૬-૩૭; ૩૭૬)ના પદ્મધર હતા. ધર્મસૂરિનો સંક્ષિપ્ત પરિચય ત્યાં એક પદ્યમાં આપેલો છે—

“વાદિચન્દ્રગુણચન્દ્રવિજેતા ભૂપતિત્રયવિબોધવિધાતા ।

ધર્મસૂરિરિતિ નામ પુરાડ્ડસીત્ત્ વિશ્વવિશ્વવિદિતો મુનિરાજઃ॥”

—આખૂ-વિમલ-વસહી-પ્રશસ્તિશિલાલેખ સ્તો. ૩૬.

ભાવાર્થ:—વાઢીઓમાં ચંદ્ર જેવા ગુણચંદ્ર પર વિજય

૧ “અમવદ્ વાદિમદહરઃ વદતર્કાન્મોજબોધનદિનેશઃ ।

શ્રીધર્મઘોષસૂરિર્બોધિતશાકમ્મરીભૂપઃ ॥”

—વિશેષ માટે જૂઓ-પાટણ જૈનમં. કટકોગ (પા. ૧, પૃ. ૩૭
ગા. ઓ. સિ. નં. ૭૬)

મેળવનાર, ત્રણ રાબાઓને વિશિષ્ટ યોધ કરનાર, સમસ્ત વિશ્વમાં વિખ્યાત ‘ધર્મસૂરિ’ એ નામના મુનિરાજ પહેલાં થઈ ગયા.

આ શિલાલેખનો અંગ્રેજીમાં પરિચય કરાવતાં પ્રો. ફીલ્ડોર્ન એપીગ્રાફીઆ ઇન્ડિકા (વૉ. ૧૦, પૃ. ૧૪૮)માં અને તેનાં ભાષાંતર અને નકલ કરનારાઓએ વાદિચંદ્ર અને ગુણચંદ્ર એ બે વ્યક્તિઓના વિજેતા-એવો અર્થ સૂચવ્યો છે, તે પ્રામાણિક જણાતો નથી. વાસ્તવિક રીતે વાદિ-ચંદ્ર એ ‘ગુણચંદ્ર’નું વિશેષણ જણાય છે. વાદિચંદ્ર નામની કોઈ વ્યક્તિ ઉપર આ ધર્મસૂરિએ વિજય મેળવ્યાનું હજી સુધી જાણવામાં આવ્યું નથી. ‘વસુ-વેદ-[ર]સાગ્રજાદે’ જ્ઞાનસૂર્યોદય નાટક રચનાર વાદિચંદ્ર, એ પછીની સદીમાં થયા જણાય છે.

પ્રો. ફીલ્ડોર્ન ત્રણ રાબાઓમાંથી શાકંભરીના રાબા વિગ્રહરાજનું નામ અન્યાન્ય સાધનોથી સૂચવી શક્યા હતા,

૧ રાજગચ્છમંડન શીલભદ્રસૂરિના પદ પર પ્રતિષ્ઠિત થયેલા અને મહાવાદી દિગંબર ગુણચંદ્ર પરના વિજયથી પ્રતિષ્ઠા પામેલા ધર્મધોષ-સૂરિએ વિ. સં. ૧૧૮૧ માં ફલવર્ધિ-પાર્શ્વનાથ-ચૈત્ય શિખરની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી, પાછળથી સુલતાન સાહબદીણે (શહાબ-ઉદ્-દીને) તે મૂલ્ય બિંબનો ભંગ કર્યો હતો-એવું સૂચન જિનપ્રભસૂરિએ ફલવર્ધિપાર્શ્વ-કલ્પમાં કર્યું છે—

“ પગારસસપ્સુ રિકાસીરસમહિપ્સુ વિક્રમાહચ્વર્ગિસેસુ ધમ્મધોસ-સૂરીર્હિ પાસનાહવેર્હસિહરે વરુવિહસંઘસમક્લં પદ્મ કઝા । કાલંતરેણ કલિકાલમાહપ્પેણં કેલિપ્પિઆ વંતરા હવંતિ, અચિરચિત્તા ય ત્તિ પમાયપરવ્વસેસુ અહિદ્ધાયગેસુ સુરત્તાણસાહવદીણેણ મગ્ગં મૂલવિંબં । x x ”

પરંતુ જે જે રાજાઓનાં નામો તેઓ જાણી શક્યા ન હતા, તે રવિપ્રભસૂરિએ રચેલી આ *ધર્મસૂરિ-સ્તુતિ દ્વારા અહિં સ્પષ્ટ જણાવવામાં આવ્યાં છે. તે ૧ અજયરાજ અને ૨ અર્જુનરાજ સમજવા લેઈએ.

વિક્રમની ૧૨ મી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં શાકંભરી-સપાદલક્ષ (સવાયલક્ષ) દેશની શ્રી-વૃદ્ધિમાં ધર્કટ-મહામાત્ય ધનદેવ વંશના શ્રેષ્ઠ શ્રેષ્ઠી ધનદેવ નામના મહામાત્ય સ્વેતાંબર શ્રાવકનો ઉચ્ચ હિરસો હતો-એવું એ. પ્રમાણથી જણાય છે. શાકંભરીના બાળરાજાઓ જેમના ખોળામાં ખેલ્યા હતા, જેમના બુદ્ધિ-પ્રયોગોથી શાકં-ભરીશ્વરે અસાધારણ અબ્યુજ્જતિ પ્રાપ્ત કરી શક્યા હતા; જેમના આરાધન માટે પ્રતિદિન આવતા મહાસામંતોના મંડલના ઘોડાઓની ઠઠ, જેમના ઘર-આંગણા આગળ જામતી હતી, અને જેમના વિરોધીઓનાં ઘરો તરફ લક્ષ્મી સ્ખલના પામતી જોવાતી હતી.* -તેમના પૌત્ર કવિ યશસ્વદે ગૂર્જરેશ્વર

* વિ. સં. ૧૬૮૨ માં પાટણમાં જૈન-ભંડારોના નિરીક્ષણ-પ્રસંગે આ એ. પ્રશસ્તિ તરફ અમ્હારૂં લક્ષ્ય ખેંચાતાં અમ્હે પૂરી ઉતારી લીધી હતી, અને તેને પત્તનસ્થપ્રાચ્યજૈનમાળાગારીયગ્રન્થસૂત્રી (ગા. એ. સિ. નં. ૭૬) દ્વારા પ્રકાશમાં મૂકાવી હતી.

૧ સૂત્ર ૦-“ અયે ! શ્રીસપાદલક્ષ-લક્ષ્મીવિલાસવલમીમૂલસ્તમ્ભાયમાનદોઃકન્દલેડ્ઢપાલી-શ્યાલજાકમ્મરીભૂપાલકરાજુલીકિશલયિતકૃષ્ણકુન્તલે, વરિષ્ઠશ્રેષ્ઠિસીમ્નિ ધનદેવનામ્નિ પરાં बहुमानसम्पदमुद्बहन्त्यमी सभासदः । तत् तत्पौत्रसूत्रितप्रत्यग्रप्रबन्धाभिनयेन चमत्કरोम्येतच्चेतांसीति ॥

તૈસ્તૈર્બુદ્ધિસુધારસવ્યતિકરે: શાકમ્મરી-મૂખુજો

येनास्यां भुवि चैतसोऽप्यविषयामभ्युजति लम्बिताः ।

સિદ્ધરાજની અધ્યક્ષતામાં વિ. સં. ૧૧૮૧માં બનેલી વાદ-ઘટનાને 'મુદ્રિતકુમુદચંદ્ર' નામના પ્રકરણ-રૂપક દ્વારા પ્રરૂપી છે. શ્વે. વાદી દેવસૂરિ દ્વારા અભિમાની દિ. વાદી કુમુદચંદ્ર વાદમાં પરાસ્ત થઈ મુદ્રિત થયાનું તેમાં વિસ્તારથી વર્ણન છે.^૧ એ કવિએ ૨ મહાકાવ્યો અને ૪ નાટકો રચ્યાનું તેના ઉપલબ્ધ થતા રાજમતી-પ્રબોધ નાટકના ઉલ્લેખથી જાણવા મળે છે.^૨

સ શ્રીઘર્જકટવંશ-વારિધિ-સુધારોચિર્જગદ્વિશ્રુતો

યસ્ય શ્રીઘનદેવ इत्यभिधया स्यातः पिताऽभूत् पितुः ॥

यस्याराधनबुद्धयुपागतमहासामन्तचक्रोलसद्-

बाह्लीकाश्चमुखान्तरालविगलललाजलैः पङ्क्तिः ।

वेष्टमद्वારवसुन्धरा प्रतिदिनं तावद् बभूवादभुतं

तत्कर्णेजपमन्दिरेषु कमला दृ(३ ? ६)ष्टા સ્થલન્તી પુનઃ ॥ ”

—મુદ્રિતકુમુદચંદ્ર પ્રકરણરૂપક (ય. વિ. મં.)

૧. આ ઘટનાને સૂચવતાં બન્ને વાદીઓનાં પ્રયાણ વગેરેને સૂચવતાં પ્રાચીન રંગીન ચિત્રો જેસલમેર-મંડારની વિ. સં. ૧૨૭૪ ની તાડપત્ર-પોથી ઉપર લાકડાની પટ્ટીઓ પર આજેખાયેલાં છે, એનો ઉલ્લેખ અમ્હે જે. ભાં. સૂચી(પૃ. ૩૨)માં કર્યો છે. વિ. સં. ૧૬૮૩ માં અમ્હારે જેસલમેર જવાનું થયું, ત્યારે મ. હ. ફોટોગ્રાફર પાસે પોથીઓના ફોટા સાથે તેના ફોટા લેવરાવ્યા હતા, પરંતુ તેમની પાસે ચિત્રોના ફોટા માટેનું ખાસ સાધન સાથે ન હોવાથી ફોટાઓ બરાબર રૂપરૂ આવી શક્યા ન હતા.

૨ ” મહાકાવ્યદ્વન્દ્વોજ્જ્વલમયુગ્મશૃંગયુતિમતી

ક્ષરત્કાવ્ય-ક્ષીરામૃતમરચતુર્નાટક-કુચા ।

સમુન્મીલદ્વાવક્યામૃતલલિતલાઝૂલત્રતિકા

યદીયા દસે ગૌરહૃદ ! કૃતિનઃ કસ્ય ન મુદમ્ ? ॥ ”

પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ (૨).

વિ. સં. ૧૨૪૮માં ચાહુયાણ(ચૌહાણ) કુળના પ્રદીપ પૃથ્વી-રાજ નરેન્દ્ર (૨), સહાબદીણ(સહાબ્-ઉદ્-દીન) દ્વારા મૃત્યુ પામ્યાનું સૂચન જિનપ્રભસૂરિએ વિ. સં. ૧૩૮૬ માં દિલ્લીમાં પૂર્ણ કરેલા તીર્થ-કદ્દપ(કન્નાણ્યનયર-કદ્દપ)માં કર્યું છે.^૧

સહાબદીને(શહાબ્-ઉદ્-દીને) ઉપદ્રવો કરતાં મૂલસ્થાન (મૂલતાન)માં રાજધાની જમાવી. એ અવસરમાં સુપ્રસિદ્ધ દિલ્લીશ્વર આ ચૌહાણ વીર પૃથ્વીરાજ પાસે ચંદ્રરાજ વગેરે હિંદુ રાજાઓએ વિજ્ઞપ્તિ કરતાં તેણે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે- ‘તે તેને મયૂર-બંધથી બાંધી પગે પાડશે.’ એ રીતે પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી સાત સાત વાર યુદ્ધમાં જીતી શહાબ્-ઉદ્-દીનને ઉદારતાથી છોડી મૂકનાર શૂરવીર બહાદૂર પૃથ્વીરાજ અંતમાં દગાથી પકડાયો હતો. હુદૈવથી અકસ્માત્ દિલ્લીને તથા તેની છાવણીને ઘેરી લેતાં, અશ્વપાલને અને વાળવાળાને ફોડી નખાતાં છેવટે તે પકડાયો હતો! અત્યંત ઉગ્ર રોષવાળા શહાબ્-ઉદ્-દીન પાતશાહે તેને લાવીને [જીવતો ને જીવતો] કિલ્લામાં ચણાવી લીધો હતો!!! જે દૃશ્ય જોઈ ન શકાતાં વીરેન્દ્રો લજ્જાથી શરમાઈને જમીન તરફ નજર કરી ગયા હતા,

૧ “નારહસયજ્ઞયાલે(૧૨૪૮)વિક્રમાદિકસંવત્ષરે ચાહુયાણકુલ-પદ્મવે સિરિપુહવિરાયનરિંદે સુરત્તાણસાહવદીણેણ નિહણં નીણ ...”

—તીર્થકદ્દપ(કન્યાનયનીય મહાવીર-પ્રતિમા-કદ્દપ), વિશેષ માટે જુઓ-‘જિનપ્રભસૂરિ અને મુલતાન મહામંદ’

સર્જનો આંસુ-પ્રવાહો દ્વારા શોક દર્શાવી રહ્યા હતા!! ત્યાં રહેલા, રાજાઓમાં તિલક જેવા પૃથ્વીરાજ રાજાએ સ્થિર મનવાળા થઇને શૈવો જેને ‘શિવ’ તરીકે ઓળખે છે, યોદ્ધો જેને ‘સુગત’ કહે છે, અને અર્હન્તના પ્રાણો જેને ‘સર્વજ્ઞ’ તરીકે જણાવે છે; તે અદ્ભુત જ્ઞાનમય પ્રાણનું સ્મરણ કરતાં શાશ્વત શિવ(મૃત્યુ) પ્રાપ્ત કર્યું હતું.”

—વિક્રમની ૧૫મી સદીના તોમર વીરમરાજના માન્ય કવિ નયચંદ્રસૂરિએ(શ્વે. જૈને) ૧૪ સર્ગોવાળા વીરાંક હમ્મીર-મહાકાવ્યમાં એ વર્ણન કર્યું છે.

૧. “વીરેન્દ્રેન્વથ દત્તદૃષ્ટિ ધરાપીઠે હિયા લાક્ સતાં
 સાન્દ્રાશ્રુસુતિસિક્તશોકલતિકાકન્દેષુ વૃન્દેષુ ચ ।
 આનીયૈષ નૃપં તમુપ્પતરરુદ્ધ *દુર્ગાન્તિરેડ્વીચયત્
 કાર્યાકાર્યવિચારણાન્ધ-બધિરા હા હાડધમાઃ સર્વતઃ!! ॥
 શૈવા ચન્દ્રિવમામનન્તિ સુગતં બૌદ્ધા યદાવક્ષતે
 સર્વજ્ઞં યદુદાહરન્તિ નિતમામર્હન્મતે છેકિલાઃ ।
 તદ્ બ્રહ્માદ્ભુતચિન્મયં સ્થિરમનાસ્તત્ર સ્થિતોડસૌ સ્મરન્
 પૃથ્વીરાજનૃપો નૃપાલિતિલકો લેભે શિવં શાશ્વતમ્ ॥”

“કાવ્યં પૂર્વકર્તેન કાવ્યસદૃશં કશ્ચિદ્ વિષાતાડ્યુને-
 ત્યુક્તે તોમરવીરમક્ષિતિપતેઃ સામાજિકૈઃ સંસદિ ।

તદ્ભૂચાપલકેલિદોલિતમનાઃ શક્તાર-વીરાદ્ભુતં
 ચક્રે કાવ્યમિદં હમ્મીરનૃપતેર્નવ્યં મયેન્દુઃ કવિઃ ॥”

મહાકવિ નયચંદ્રસૂરિના હમ્મીરમહાકાવ્યમાં [સર્ગ ૩, શ્લો. ૭૧-૭૨;
 સર્ગ ૧૪, શ્લો. ૪૩ સન્ ૧૮૭૬માં પ્ર. ની. જ. કીર્તને સંપાદિત.
 * સંપાદકે અંગ્રેજીમાં આનો ‘પૃથ્વીરાજને કિલ્લામાં લપ્ત ગયા’
 એવો અર્થ કર્યો જણાય છે, તે વાસ્તવિક નથી.]

ભલોરના ચૌહાણોના રાજ્યમાં.

સુપ્રસિદ્ધ વાદી દેવસૂરિના ગચ્છને ઉલ્લાસિત કરનાર
સૈદ્ધાન્તિકાગ્રેસર જયપ્રભસૂરિના શિષ્ય કવિ
સમરસિંહના રામભદ્રે (રામે) વિક્રમની ૧૩ મી સદીના
રાજ્યમાં મંત્રી મધ્યભાગમાં રચેલા 'પ્રણુદરૌહિણ્ય' નામના
યશોવીર અને પ્રકરણ ૩૫૬-પ્રબંધમાં સૂચન કર્યું છે કે-
અજયપાલ પાર્શ્વચંદ્રના કુલમાં સૂર્ય-ચંદ્ર જેવા યશો-
વીર અને અજયપાલ થઈ ગયા, જેઓ

ચાહમાન (ચૌહાણ) રૂપી વિષ્ણુના વક્ષઃસ્થલને શોભાવનાર
કૌસ્તુભ જેવા હતા, અસાધારણ ગુણ-ગણથી વિભૂષિત એ બન્ને
રાજ-પ્રિય હતા, તે સાથે સર્વ જનોતું સદા હિત કરવામાં
ચિત્તવાળા હતા. જૈન-શાસનની સારી રીતે અભ્યુક્તિ કર-
વામાં અસાધારણ પ્રયત્નશીલ હતા. અનર્ગલ દાન-વૈભવથી
ઉત્પન્ન થયેલી જેમની કીર્તિની સુવાસ દરેક દિશાઓમાં ફેલાયેલી
હતી. એ બન્ને રાજમાન્ય સુશ્રાવકોએ કરાવેલ યુગાદિદેવ
(આદીધર) ના ચૈત્ય (મંદિર) માં પ્રવર્તેલ યાત્રોત્સવના
પ્રસંગ ઉપર અભિનય કરવા (ભજવવા) માટે ઉપર્યુક્ત રસિક
પ્રબંધ રચાયેલ હતા. ભલોર-સોનગિર ગઢ ઉપરના શિલા-
લેખથી જણાય છે કે-ત્યાંના ચાહમાન સમરસિંહ રાજના
આદેશથી વિ. સં. ૧૨૪૨માં ભાં. પાસૂના પુત્ર ભાં. યશોવીર
કુમારપાલ-વિહારનો સમુદ્ધાર કર્યો હતો, તે જ ઉપર્યુક્ત
યશોવીર જણાય છે (વિશેષ માટે જુઓ- ' પ્રણુદરૌહિણ્ય ')
આ. સલા ભાવનગરથી પ્ર.)

વિ. સં. ૧૨૪૫ તથા ૧૨૬૧ માં મંત્રી યશોવીરે આખૂ ઉપર વિમલ-વસહી અને લૂણસીહ-વસ-ઉદયસિંહના મંત્રી હીમાં પોતાના પુણ્ય માટે, પિતાના શ્રેય ઉદય અને માટે અને માતા(ઉદયશ્રી)ના શ્રેય માટે યશોવીર નમિનાથ, સુમતિનાથ અને પદ્મપ્રભ જિંબ મૂલનાયકવાળી મનોહર તોરણવાળી-શિલ્પ કલામય ૩ દેવકુલિકાઓ કરાવી હતી. ત્યાં ૪ પદોમાં પરિચય આપ્યો છે કે-“ મોટા સંડેરક ગચ્છમાં, યશોભદ્રસૂરિ-સંતાનમાં શાંતિસૂરિ ગિરાજમાન છે. તેમના ચરણ-કમલમાં ભમર જેવા ઉદય થયા, જેમણે ધન-સમૂહનું દાન કર્યું હતું, જેમણે લાખો વિપક્ષોના અગ્રણીઓને હણ્યા હતા, અને જેમણે મોટાં રૈવત(ગિરનાર) પ્રમુખ તીર્થોના મોટા યાત્રોત્સવો કર્યા હતા.

રાજાઓના હર્ષ માટે દુઃસાધતા (દુઃખે કરીને સાધી શકાય- ન જીતી શકાય તેવા હોઈ ‘ દુઃસાધ ’ એવી અન્વય-સંજ્ઞા-અવટંક)ને ધારણ કરનારા, વિશદ બુદ્ધિવાળા તે (ધીસચિવ-મંત્રીશ્વર) એ રીતે ત્રણ પ્રકારના વીરો(દાનવીરો, યુદ્ધવીરો, અને ધર્મવીરો)માં ચૂકામણિ જેવા થઈ ગયા.

તેમનો અંગજ-પુત્ર કવીંદ્રોનો બંધુ, મંત્રી યશોવીર એવા નામે પ્રસિદ્ધ છે, સરસ્વતી અને લક્ષ્મી દ્વારા ગુણોથી ઉત્પન્ન થયેલ વિરોધની શાંતિ માટે બાણે જે સમકાલ આશ્રિત થયો છે. સુમતિ, કૃતજ્ઞ, જિનમત-નિપુણ એ મંત્રીએ ઉપર્યુક્ત દેવકુલિકાઓ કરાવી હતી. એવી રીતે આ મંત્રીએ

૧. " સં. ૧૨૪૫ વર્ષે [૨, ૩ સ્વસ્તિશ્રીચિક્રમનૃપાત્ સંવત્ ૧૨૯૧ વર્ષે]

શ્રીચંદેરકમલે મહતિ યશોભદ્રસૂરિસંતાને ।

શ્રીશાંતિસૂરિરાસ્તે તત્પાદસરો(ચરણાંમો)જ્ઞયુગસંગઃ ॥

વિ. સં. ૧૨૮૮ માં માતાના શ્રેય માટે માદણી (મારવાડ) માં જૈનમંદિર-મૂર્તિઓ કરાવ્યાનું પણ જણાય છે.

મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલ અને તેજપાલની યશઃપ્રશસ્તિ રચનાર કવિ જયસિંહસૂરિએ વિ. સં. ૧૨૮૬ લગભગમાં રચેલા હુમ્મીરમહ-મર્દન નાટક (અંક ૫) માં, પ્રતિભા અને પરાક્રમથી હુમ્મીર વીરને પરાસ્ત કરી ગુજરાત સાથે સંધિ કરવાની ફરજ પાડ્યા પછી આખૂ તરફથી મહારાણા વીરધવલ સાથે ધોળકામાં થતા પ્રવેશમહોત્સવ-પ્રસંગે એ મંત્રીશ્વરના મુખથી યશોવીરની શિક્ષા-સલાહની પ્રશંસા ઉચ્ચરાવી છે—

“તેજઃપાલ-આર્ય ! (વડિલબંધુ વસ્તુપાલ !) સર્વ કાર્ય-પ્રસંગોમાં જેમ હું આપને પૂછતો તેવી રીતે આપની શિક્ષાથી ઉદયસિંહ (રાજા) ના સચિવ તરીકે ઉદય રચનાર,

વિતીર્ણધનસંચયઃ ક્ષતવિપક્ષલક્ષાપ્રણીઃ

(કૃતોરુગુરૈવતપ્રમુખતીર્થયાત્રોત્સવઃ ।)

દધત્ ક્ષિતિશૃતાં મુદે વિશદધીઃ સ દુઃસાઘતા-

મમ્મદુદયસંજ્ઞયા ત્રિવિધવીરચૂડામણિઃ ॥

તદંગજન્માસ્તિ કર્વીદ્રબંધુર્મમ્ત્રી યશોવીર इति પ્રસિદ્ધઃ ।

બ્રાહ્મી-રમાખ્યાં યુગપદ્ ગુણોત્પવિરોધશાંત્યર્થમિવાશ્રિતો યઃ ।

૧. [તેન સુમતિના જિનમતનૈપુણ્યાત્ કારિતા સ્વપુણ્યાય ।

શ્રીનમિર્વિબાધિષ્ઠિતમધ્યા સદ્દેવકુલિકેયં ॥ ૪ ॥]”

૨. [.....નિપુણેન શ્રેયસે પિતુરકારિ ।

શ્રીસુમતિનાથવિવેન સંયુતા દે.....]

૩. [.....માતુઃ શ્રેયોર્થ કારિતા કૃતજ્ઞેન ।

શ્રીપદ્યપ્રમર્શિબાલંકૃતસ.....]

ઉદય પામતા યશવાળા, ઉદયના નંદન યશોવીરની સલાહ લેતાં-આપના સુખરૂપી ચંદ્રથી નીકળતા વચનામૃતરસ જેવી તેમની શિક્ષાદ્વારા, વારંવાર રણ-સંભ્રામના પરિશ્રમથી ઉત્પન્ન થતા ઉત્કટ પરિતાપને મેં હંમેશાં દૂર કર્યો હતો.

વસ્તુપાલ-વત્સ ! (બધો !) આપે એ સારું કર્યું. અદ્ભુત મતિના નિધિ પિતાજી અશ્વરાજની જ ગંગા જેવી પવિત્ર શિક્ષાએ આપણા ચિત્તને નિર્મળ કર્યું છે; તો પણ કોઈ પણ પ્રકારે મંત્ર (સલાહ-વિચાર) ઉત્પન્ન થતાં ખરેખર અદ્વિતીય જ્યેષ્ઠ બંધુ મહાદેવ જેવા યશોવીરથી આપણે કર્તવ્ય જાણીએ ? ”

ગૂર્જરેશ્વર-પુરોહિત સુપ્રસિદ્ધ કવિ યોગેશ્વરે મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલની કીર્તિકૌમુદી વિસ્તારતાં આહવાન (ચોડાણ) રાજાના સફળાઈ મંત્રી યશોવીરની ઉચ્ચ કવિત્વશક્તિ, સરસ્વતી, લક્ષ્મીની પ્રસન્નતા અને દાનવીરતાની પ્રશંસા કરી છે—

૧ “ તેજઃપાલઃ—આર્ય ! સર્વકાર્યપ્રપંથેષુ યુષ્મચ્છિક્ષયા યુષ્માનિવ શ્રીમદુદયસિંહસાચિવ્યરચિતોદયમુદયનન્દનમુદયમાનયશસં શ્રીયશોવીરમેવા-
પૃચ્છન્ ભવશસ્ય-સુધાંશુ-વાક્-સુધારસેનેવ તદીયશિક્ષયા ।

અહમન્વહમત્યજં મુદુઃ પરિતાપં કટકક્લમોત્કટમ્ ॥

વસ્તુપાલઃ—વત્સ ! સાધુ વિહિતં ભવતા—

તાતસ્યૈવાદ્ભુતમતિનિવેરશ્વરાજસ્ય શિક્ષા

જેતોડસ્માકં સુરસરિદિવ ક્ષાલયામાસ શુદ્ધા ।

સૂતે મન્ત્રે કથમપિ તથાડપ્યેકતો મહાદેવાદ્

વન્ધોર્જ્યૈષ્ઠાદિવ નનુ યશોવીરતો વિદ્ય કલ્યમ્ ॥ ”

— હુમ્મીરમદમદન (ગા. ઓ. સિ. પૃ. ૫૪)

“ ન માવઃ શ્લાઘ્યતે કેશિચક્ષાભિનન્દ્યોઽમિનન્દ્યતે ।

નિષ્કલઃ ક્ષાલિદાસોઽપિ યશોવીરસ્ય સન્નિધૌ ॥

પ્રકાશ્યતે સદા સાક્ષાદ્ યશોવીરેણ મન્ત્રિણા ।

મુલે દન્તદ્યુતા ગ્રાહી કરે શ્રીઃ સ્વર્ણમુદ્રયા ॥

અર્જિતાસ્તે ગુણાસ્તેન ચાહમાનેન્દ્રમન્ત્રિણા ।

વિવેરબ્ધેશ્ચ નન્દિન્યૌ યૈરનેન નિયન્ત્રિતે ॥

વસ્તુપાલ-યશોવીરૌ સત્યં વાગ્દેવતા-મુતૌ ।

एको दानस्वभावोऽभूदुभयोरन्यथा कथम् ? ॥ ”

—કીર્તિકૌમુદી (સર્ગ ૧, શ્લો. ૨૬ થી ૨૯)

વિક્રમની ૧૩મી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં વિદ્યમાન વાયટગમ્છના

જિનદત્તસૂરિએ જણાવ્યું છે કે—“ચાહુમાન

મહામાત્ય (ચાહુમાન-ચૌહાણ) વંશરૂપી સાગરની

દેવપાલ વૃદ્ધિ કરવામાં ચંદ્ર જેવા શ્રીમાન્

ઉદયસિંહ જાવાલિપુર(જાલોર)ના રાજા

છે. તેનો વિશ્વાસપાત્ર, કૌશલ(ખબના)ની રક્ષા કરવામાં

વિચક્ષણ, પ્રજા-નંદનવનમાં ચંદન જેવો(પ્રાણ) મહામાત્ય

દેવપાલ છે; જે સર્વ ધર્મેનો આધાર છે, જ્ઞાનશાલીઓમાં

અવધિ જેવો છે, સર્વ પુણ્યોના આસ્થાનરૂપ છે, સર્વ સંપ-

દાઓની ખાણ-સમાન છે. તેનો સ્વીકારેલો પુત્ર ધનપાલ,

વાયડ અન્વયમાં ઉત્પન્ન થયેલ છે, જે પવિત્ર, બુદ્ધિમાન્ અને

વિવેકથી ઉલ્લસતા મનવાળો છે. તેના મનના સંતોષ માટે

જિનદત્તસૂરિએ વિવેકવિલાસ નામનો આ નિર્દોષ ગ્રંથ રચ્યો છે. ? ”

—આ સિવાય નાડોલ, સીરોહી વગેરેના ચૌહાણો સાથેના શ્વે. જૈનોનો ઇતિહાસ પણ બહુ ગૌરવભર્યો જણાય છે. તે ઉચિત પ્રસંગે, ઉચિત સ્થાને પ્રકાશમાં લાવવા સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થાય—એમ ઇચ્છીએ છીએ. —લા. ભ. ગાંધી.

૧. “*ચાહુમાન્વય-પાયોધિ-સંવર્ધનવિધૌ વિધુઃ ।
 શ્રીમાનુદયસિદ્ધોઽસ્તિ શ્રીજાબાલિપુરાધિપઃ ॥
 તસ્ય વિશ્વાસસદનં કોશરક્ષા-વિચક્ષણઃ ।
 દેવપાલો મહામાત્યઃ પ્રજ્ઞાનન્દનચન્દનઃ ॥
 આચારઃ સર્વધર્માણામવધિર્જ્ઞાનશાલિનામ્ ।
 આસ્થાનં સર્વપુણ્યાનામાકરઃ સર્વસમ્પદામ્ ॥
 પ્રતિપજ્ઞાત્મજસ્તસ્ય લાયકાન્વયસમ્ભવઃ ।
 ધનપાલઃ શુચિર્ધીમાન્ વિવેકોલ્લાસિમાનસઃ ॥
 તન્મનસ્તોષપોષાય જિનાયૈર્દત્તસૂરિભિઃ ।
 શ્રીવિવેકવિલાસાશ્રયો ગ્રન્થોઽયં નિર્મમેઽનયઃ ॥ ”

—વિવેકવિલાસ (પ્રશસ્તિ શ્લો. ૫ થી ૯)

[*૫. દામોદર ગોવિંદાચાર્યના ભાષાન્તર સાથે સં. ૧૯૫૪માં પરી. બાલાબાઇ રાયચંદ તથા પરી. દેવીદાસ જગનલાલ દ્વારા અમદાવાદમાં પ્ર. ત્યાં છપાયેલા પાઠમાં અને અર્થમાં આહુમા જણાવ્યું છે, તે જ, જ નો ભેદ ન સમજી શકવાથી તથા આહમાન(ચૌહાણ)ને ન જણવાથી છપાયું લાગે છે.]

પરિશિષ્ટ અભિપ્રાયો.

ગુજરાતના વીર મંત્રી તેજપાલનો વિજય

(ગોધ્રા, પાવાગઢ અને ચાંપાનેરના અપ્રકટ ઇતિહાસ સાથે).

લે. પં. લાલચંદ્ર ભગવાનદાસ ગાંધી.

પ્ર. અભયચંદ્ર ભગવાનદાસ ગાંધી:

મૂલ્ય ૦-૮-૦ : હેરીસરોડ, ભાવનગર.

[શ્રીજૈનધર્મચુદય ગ્રંથમાળાના ત્રીજા પુષ્પ તરીકે પ્રકટ થયેલા આ પુસ્તક સંબંધમાં જૈન, જૈનજ્યોતિ, જૈન-યુગ, જૈનધર્મપ્રકાશ, આત્માનંદપ્રકાશ, સમયધર્મ, પ્રભાવંધુ, પુસ્તકાલય, ગુજરાતી, નવગુજરાત, કૌસુદી, સાહિત્યકાર, સુવાસ વગેરે પત્રોના તંત્રી મહાશયોએ અને બીજા પદ્મ કેટલાય સાક્ષર સર્જનોએ સફલાવભર્યા અભિપ્રાયો પ્રકાશિત કર્યા છે. તેમનો તથા આ પુસ્તકને પુસ્તકાલયો અને શાલા-પુસ્તકાલયો માટે મંજૂર કરવા બદલ વડોદરા-રાજ્યના સુયોગ્ય અધિકારીઓનો અમ્હે આ સ્થળે આભાર માનવો ઉચિત સમજીએ છીએ. ઇતિહાસપ્રેમી ઘણા વિદ્વાન સુનિરાભોએ અમ્હેને પત્રો દ્વારા અભિપ્રાયો જણાવ્યા હતા; તેમાંના કેટલાક પરિશિષ્ટ તરીકે આ સ્થળે પ્રકાશિત કરવા ઉચિત વિચારીએ છીએ.]

[૧]

અમદાવાદથી મુનિરાજ શ્રીન્યાયવિજયજી વિ. સં.
૧૯૬૨માં ગૌતમસ્વામિ-કેવલજ્ઞાન-દિવસે જણાવે છે કે—

“ પાવાગઢ અને ચાંપાનેરનો ઇતિહાસ જે અદ્યાવધિ
અંધારામાં જ હતો અને તેમાંય જૈનોનો ત્યાં જે સંબંધ,
જે ગૌરવ અને પ્રભુત્વ હતાં તેથી તો જૈનસમાજ નહિ કિન્તુ
ગુજરાતના સાક્ષરો સુદ્ધાં અપરિચિત હતા. આ પુસ્તકથી ઘણું
જાણવાનું મળે તેમ છે. આપનો આ ઇતિહાસ શોધવામાં
પુષ્કળ પ્રયત્ન છે—એમ પુસ્તકને પાને પાને જોતાં
માલુમ પડે છે. આ પુસ્તક માત્ર જૈનોને જ નહિ
કિન્તુ ગુજરાતી આલમને ઉપયોગનું છે. આપે ગુજ-
રાતના ઇતિહાસનું એક સુવર્ણ પાનું ઉખેળ્યું છે. તેમાંય
તેજપાલની વિજયકથા એ તો સારા ગુજરાતના ગૌરવની મહા-
કથા છે. જૈનોમાં કેટલું બળ, તાકાત અને શક્તિ ભર્યાં છે-
હતાં; માત્ર વાણીશૂરા કે કલમશૂરા જ જૈનો હતા અને છે
એમ જ નહિ, કિન્તુ જૈનો તરવાર અને લાલાં ચલાવવામાં
યશ્વ શૂરવીર છે—હતા એમ આપે બરાબર પૂરવાર કરી આપ્યું છે.

વર્તમાન જૈનસમાજના યુવાનો તેજપાલની આ વિજયકથા
વાંચે અને ભૂતકાલીન જૈનવીરનું પ્રભુત્વ, શક્તિ, તાકાત અને
અમાપ બળ જોઈ સાચા વીરના ઉપાસક બની જૈનધર્મનું
ગૌરવ વધારવા પ્રયત્ન કરે એ જ શુભ લાવના. એકંદર પુસ્તક
સરસ અને રોચક છે. દરેક જૈનને તે વાંચવા યોગ્ય છે. એકલો
ઇતિહાસ ભર્યો છે, છતાંય તેને નિરસ કે વાંચવું ન ગમે તેવું

નથી બનવા દીધું એ જ ખૂબી છે. અન્તમાં આપેલી આપની સાહિત્ય-સેવા વાંચી અતીવ આનંદ.”

[૨]

અમદાવાદથી મુનિરાજ દર્શનવિજયજી તા. ૨૯-૧૦-૩૫ ના પત્રમાં જણાવે છે કે—

—“ પુસ્તક જોતાં જ માલુમ પડે છે કે તેમાં તમે ઘણા ઘણા પ્રયત્ન કરી ગુજરાતના વીર નરની મહાકથા એકત્ર કરી છે. ગુજરાતના વીરોમાં તેજપાલનું સ્થાન અનુપમ-અનોખું જ છે. ઘણું જોવા ઉદ્દેશ અને પરાક્રમી રાજવીને રણાંગણમાં સામી છાતીએ લડી જીવતો કેદ પકડવો-એ કેટલું મુશ્કેલ અને કઠિન કાર્ય હતું ? અરે જેની સામે યુદ્ધમાં જવા કોઈ તૈયાર ન થાય, તેની સામે એક જૈનવીર કમ્ભર કસે અને યુદ્ધમાં વિજય-માળ વરે એ વાંચી કયા જૈનને હર્ષ, આનંદ અને ગૌરવ નહિ થતાં હોય ?

વિશેષમાં સાથે પાવાગઢ અને ચાંપાનેરનો અપ્રગટ ઇતિહાસ પ્રગટ કરી ત્યાં જૈનોનું પ્રભુત્વ, શ્વેતાંબર જૈનોનાં ગગનચુમ્બી ભવ્ય જિનાલયોનો જે પરિચય આપ્યો છે, તે ખરેખર વાંચવા યોગ્ય છે. ભૂતકાળમાં અને ઠેક ઓગણીશમી સદીના પૂર્વાર્ધકાળ સુધીમાં શ્વેતાંબર જૈનો અને જૈનમંદિરોનો જે ઇતિહાસ બહાર પાડ્યો છે-એ માટે તો આપની ઐતિહાસિક દૃષ્ટિને ધન્યવાદ આપવો ઘટે છે.

દરેક જૈન પોતાના પૂર્વજ વિજયી વીરની શૌર્ય-ગાથાને ઉચ્ચારતી મહાકથાને વાંચે અને પાવાગઢના ભૂલાયેલા ગૌરવને તાબુ કરે અને પુનઃ જૈનસમાજને ગૌરવવંતો અને મહત્તાવાળો બનાવવા માટે અદ્વૈત ઉત્સાહથી પ્રયત્નરીલ બને-એ જ શાસન-દેવને પ્રાર્થના. ”

[૩-૪]

મુનિરાજ શ્રીજયંતવિજયજી તથા સ્વ. મુનિ હિમાંશુ-વિજયજી ઉદયપુર(મેવાડ)થી તા. ૩૦-૧૦-૩૫ ના પત્રમાં—

“ આ પુસ્તકને લગભગ સંપૂર્ણ રીતે અમે અવધાન-પૂર્વક વાંચ્યું છે. મધ્યકાળમાં જૈનોએ ખાસ કરીને પોરવાળ જાતિએ તેજસ્વી નરરત્નો ગુજરાતને આપ્યા છે. તેમાં ચંદ્ર, સૂર્યની જેમ દીપતા મહામાત્ય વસ્તુપાલ અને તેજપાલ છે. અમારા ધારવા પ્રમાણે તેજપાલ ઉમરમાં નાના હોવા છતાં તેજઃ અને પરાક્રમમાં લક્ષ્મણની જેમ આગળ પડતા હતા. વણિક-જાતિમાં મહાવીરો ન થાય એવી ભૂલભરેલી-જનતામાં ફેલાએલી કલ્પના, આ પુસ્તકમાં દોરેલા; તેજપાલના ઐતિહાસિક વૃત્તાન્તથી જુદી પડે છે. મધ્ય કાળના ત્રણ સૈંકા જેટલા ગાળામાં આખાય મહાગુજરાતમાં તેજપાલ જેવો યુદ્ધવીર સાહસિક નર શોધ્યો જડતો નથી. x x પંડિતવર્ય આવક લાલચદ્રજી ગાંધીએ પ્રસ્તુત નિબંધ, સંશોધક બુદ્ધિથી તૈયાર કર્યો છે. ઠેકાણે ઠેકાણે મતાંતરો તથા પુરાવા આપી પુસ્તકના લખાણમાં મક્કમતા વધારી છે. પંડિતજી જૈન-સમાજના વિશિષ્ટ વિદ્વાનો પૈકીના એક વિદ્વાન છે. તેઓએ ગા. એ. સી. જેવું ઉત્તમ સાહિત્ય-કેન્દ્ર પ્રાપ્ત કરી

પોતાની વિદ્વતા-શક્તિ અને સંશોધન-કળામાં જળાક્ષુબ્ધિ જેવી પ્રગતિ કરી છે. એથી અમને બહુ આનંદ થાય છે.

આ પુસ્તકમાં વીરધવલ રાજના તેજપાળ મંત્રીએ ‘ગોપ્રા (ધરા)ના ઉદ્ધત રાજા દ્યુધુલ ઉપર ચઢાઈ કરી, તેને યુક્તિ અને શક્તિથી પરાસ્ત કરી, ખાંધી, પાંજરામાં પૂરી સિંહસેનને ત્યાંનો રાજા બનાવ્યો’ એ વિષયનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે. x x

સહરહુ ગ્રંથની પ્રસ્તાવના પણ બહુજ મહત્વની છે. આમાં અંકોટ(હાલનું અકોટા), પાવાગઢ, ચાંપાનેર અને વટપદ્ર વિષે સારો પ્રકાશ પાડ્યો છે. ખાસ કરીને પાવાગઢ અને ચાંપાનેરમાં કંઈ કંઈ સદીમાં કોણે કોણે સ્વ. જૈનમંદિરો બંધાવ્યાં, ત્યાં સ્વેતાંબરોનું કેટલું મોટું તીર્થસ્થાન હતું, તે પંડિત લાલચંદ્રજીએ અનેક પૂરાવા સાથે સિદ્ધ કર્યું છે, તે બહુ મહત્વનું છે. વીસમી સદીમાં (ચાલુ સૈકામાં) દિગંબરોએ ત્યાં પગ-પેસારો કરી પોતાનું તીર્થ કેવી રીતે બનાવ્યું છે—તે પણ પંડિતજીએ નિર્ભયપણે સ્પષ્ટ કર્યું છે. પ્રસ્તાવના ૪૬ પૈજ જેટલી અને ઉપયોગી છે. અમે પં. લાલચંદ્રજીના આ પ્રયત્નની અનુમોદના કરીએ છીએ અને સાચા હૃદયથી ધંધીએ છીએ કે—તેઓ પોતાના ક્ષેત્રમાં આગળ વધી જૈન-સમાજના ચરણે પોતાની કીમતિ સાહિત્ય-કૃતિઓ ધરી પુણ્ય અને યશના ભાગી બને. ”

[૫]

શાસન-દાઝ ધરાવનાર ઉત્તમ બાણકાર તીર્થપ્રેમી એક મુનિરાજે સં. ૧૬૬૨ ભાદ્રપદના પત્રમાં જણાવ્યું હતું કે—

“ પાવાગઢ તીર્થનો નાશ વડોદરાના વાણિયાના હાથે જ થયો છે. માહરા દેખતાં દેખતાં મૂર્તિઓ ગઢ ઉપરથી ઉઠાવી લાવ્યા ને દિગંબરોને મંદિરનું ‘ખોખું’ હાથે ઝાલીને સોંપ્યું છે. એ મંદિર તથા આબુબાબુની જમીન અત્યારે લાખોને ખર્ચે પણ ન મળે એટલી જમીનની માલીફી સોંપી દીધી છે ! નવાં તીર્થો ઉભાં કરવાં—ને જીનાં તીર્થોનો નાશ કરવો એવું કાર્ય આપણા અબાણુ લોકો કરી રહ્યા છે ! દિગંબર લોકોએ એ જ આપણા મંદિરમાં હાંડી-ઝુમરો ને કિંમતી તકતાઓ મૂકીને ઝાકઝમાળ કરી મૂક્યું છે. ને એવા રણીઆમણા પહાડ ઉપર પગ મૂકવા જેટલું આપણા લોકોએ રહેવા લીધું નથી. સાઠ હજાર પાલીતાણે ભરવાના માથે લીધા x x છેવટ સાઠ હજાર ચોંઘ્યા, હવે ખભા મરડે છે. હવે તીર્થોને સંભારી સંભારીને મુઆ પાછળ રોવા જેવું છે. આપે જે પરિશ્રમ લીધો છે, તે કેટલું સાહિત્ય તપાસ્યું હશે ? ત્યારે એ તારવણી કરી હશે—એ તો સુઝ પુરુષો જ બાણુ. ”

[વિશેષ વક્તવ્ય]

[આ સ્થળે જણાવવું બેઠકે કે—‘ તેજપાલના વિજય ’ ના પ્રાસ્તાવિકમાં મેં જણાવેલા ‘ પાવાગઢ-ચાંપાનેર સાથે શ્વે. જૈનોનો ઇતિહાસ ’ નામના પૂર્વોક્ત પ્રકરણે શ્વે. જૈન-સમાજ સિવાય દિગંબર-જૈનસમાજના ઇતિહાસપ્રેમી સાક્ષરોનું પણ ધ્યાન ખેંચ્યું છે. ‘ ભાસ્કર ’ પત્ર (ભાગ ૬, કિરણ ૩, પૃ. ૧૪૭-૧૫૦) માં બીકાનેરનિવાસી શ્રીયુત અગરચંદ્રજી

નાહટાનો ‘કયા પાવાગઢ દિગંબર તીર્થ હૈ ?’ આવો એક લેખ, ઉપર્યુક્ત પ્રકરણના આધારે હિંદી ભાષામાં પ્રકટ થયો છે; તેના અંત(પૃ. ૧૫૦-૧૫૪)માં દિ. શ્રીયુત નાથૂરામ પ્રેમીજીએ ‘ મેરા નિવેદન ’ પ્રકટ કરાવ્યું છે, તે હાલમાં મહારા વાંચવામાં આવ્યું છે. તેમાં મહારાં જણાવેલાં સર્વ પ્રમાણોને માન્ય રાખવા છતાં તેઓ આવા શબ્દોમાં અનુમાન ખેંચતાં પાવાગઢ સાથે દિગંબર-સંબંધ જોડે છે કે—

‘ હમારે તીર્થક્ષેત્ર ’ નામક લેખમેં યહી લિખા ગયા હૈ કિ—
 વહાંકે પ્રતિમા-લેખોંસે અથવા ઔર કિસી પ્રાચીન લેખસે
 પાવાગઢકા સિદ્ધક્ષેત્ર હોના પ્રકટ નહીં હોતા । પરંતુ ઉસકા યહ
 અર્થ નહીં હૈ કિ શ્વેતામ્બર-સમ્પ્રદાયકે સમાન દિગમ્બર-સમ્પ્ર-
 દાયવાલે ઇસે પહલે પૂજ્ય સ્થાન નહીં માનતે થે યા ઉનકે પ્રાચીન
 મન્દિર વહાં ન રહે હોંગે ॥ ”

પ્રાચીન સમયમાં પાવાગઢ પર દિગંબર જૈનમંદિર હોવા સંબંધમાં શ્રીયુત પ્રેમીજી એવી કદપનામય વિચિત્ર દલીલ સિવાય બીજી કોઈ પ્રાચીન પ્રમાણ દર્શાવી શક્યા નથી. એમની દલીલ પ્રમાણે તો કદાચ સર્વ દિગંબર તીર્થસ્થાનો પર શ્વેતાંબર જૈનમંદિરો પણ રહ્યાં હશે ! જે પ્રાચીન દિ. ૧ પ્રતિમા ભીંતમાં ઉકેરેલી જણાવી તેના આધારે ત્યાં દિ. મંદિર હોવાનું કદપે છે, તે પ્રતિમાનો ભેદ તો કોઈ યોગ્ય સમયે પ્રકટ થવા સંભવ છે. બીજો આધાર ન મળતાં ગોધરામાં દિગંબર જૈન-મંદિર હતું, તેનો દાખલો ટાંકે છે; જે દિ. જૈનમંદિરનો ઉલ્લેખ મેં જ ઉપર્યુક્ત ‘તેજપાલનો વિજય’ પુસ્તકના પ્રાસ્તાવિક(પૃ. ૬ થી ૮)માં અને અન્યત્ર કરાવ્યો.

છે. એ મહાપ્રભુનેશ્વર-ચૈત્યમૃદમાં કવિ અમરકીર્તિગણિએ વિ. સં. ૧૨૭૪ માં રચેલા ‘છકમ્બુવએસો’ નામના ગ્રંથને સંશોધિત કરી ગાયકવાડ ઓ. સિરીઝદ્વારા પ્રકાશિત કરાવવા મહારો વર્ષોથી પ્રયત્ન ચાલુ છે. તે ઉલ્લેખના આધારે ‘જૈન-સિદ્ધાન્ત ભાસ્કર’ ભા. ૨, અંક ૩ ભમાં પ્રો. હીરાલાલજીએ ‘અમરકીર્તિગણિ ઔર ઉનકા પટ્કર્મોપદેશ’ નામનો લેખ લખ્યો જણાય છે. ‘તેજપાળનો વિજય’ પુસ્તક મંગાવી વાંચ્યું જણાવનાર પ્રેમીજીની દૃષ્ટિ કદાચ મહારા તે ઉલ્લેખ ઉપર નહિ પડી હોય ! એથી ઉપર્યુક્ત માસિકનો લેખ વાંચવા બલામણુ કરી લાગે છે.

શ્રીયુત પ્રેમીજીએ સન્ ૧૯૧૨ ના માર્ચ મહિનાના અંતમાં પાવાગઢની યાત્રા કર્યા પછી, તેનું વિવરણ જૈનહિતૈષી(ભાગ ૬, અંક ૧૨)માં હિંદીમાં પ્રકાશિત કરેલું—તેમાં તેમને થયેલા ભાસ પ્રમાણે ‘ઉક્ત સ્થાન(પાવાગઢ) પર પહેલાં શ્વેતાંબર મંદિર રહ્યાં હશે’ એ વાતને ન છૂપાવ્યા બદલ તેમને પાઠકો ધન્યવાદ આપશે (જો કે શ્રીજૈન શ્વે. કો. તરફથી સં. ૧૯૬૫—સન્ ૧૯૦૬ માં પ્રગટ થયેલ ‘જૈન શ્વેતાંબર-ડીરેક્ટરી’ (ગુજરાત) ભાગ ૧ અને ૨ ના પૃ. ૩૮૬ માં તથા પૃ. ૩૬૭ માં “ ત્યાં શ્વેતાંબરી મંદિરો હોવાથી તે તીર્થતરીકે ગણાતું હોવાનો તથા છેવટે ત્યાં જૈન વસ્તી નહીં હોવાથી, વ્યવસ્થા બરાબર નહીં સચવાયાથી, આશાતના બહુ થતી હોવાથી ત્યાંથી મૂળનાયક લીડલાંજન પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાને વડોદરામાં લાવી દાદાપાર્શ્વનાથના દેહરાસરમાં બિરાજમાન કર્યાનો અને ત્યાંના મંદિરની શિલિકે કપડવંજમાં જમે હોવાનો ” સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કરેલો હતો). એ નિવેદનમાં ઉદ્ધૃત કરેલા

અંશમાં પ્રેમીજીએ જણાવ્યું છે કે—“ પર્વત પર બધાં મળીને ૧૦ જીર્ણ મંદિરો છે, તેમાંથી ત્રણનો તો જીર્ણોદ્ધાર થઈ ગયો છે, અને એકની મરમ્મત થઈ ગઈ છે—શિખર બાકી છે. ત્રીજું અથવા ચોથું મંદિર જમણી તરફ ધરાશાયી થઈ રહ્યું છે, તેને મેં અંદર પેસીને જોયું તો માલુમ પડ્યું કે x x ઉત્તર તરફની બહારની ભીંત પર જે ત્રણ મૂર્તિયો છે, તે એતાંબર સંપ્રદાયની છે, તેમની ભુબઓમાં બાબૂબંધ અને હાથો પર કંકણ છે, આસનમાં હાથીનું ચિત્ર છે.

એની આગળ એક વિરાટ મંદિર ધરાશાયી થઈ રહ્યું છે, એમાં નંદીશ્વર દ્વીપની સમાન ચારે તરફ ૫૫ પર જિનાલયો હતાં—એ જગ્યાએ શેઠ ચુનીલાલ હેમચંદ જરીવાળાએ મંદિર બનાવી વીરનિ. સં. ૨૪૩૭ [વિ. સં. ૧૯૬૭—સન્ ૧૯૧૧] માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. આગળ મોટા મંદિરની સામે એક નાનીશી દેહરી છે, જે હાલમાં જ બનેલી છે. એમાં જે ચરણ છે, તેની સ્થાપના સં. ૧૯૬૭ માં થયેલી છે. x x આ મંદિર બહુ વિસ્તારમાં હતું અને પ્રાચીન માલુમ પડે છે, મરમ્મત માત્ર વચ્ચેના ભાગની કરી લીધી છે.

એની પાસે જ એ મંદિર બીજાં હતાં, જેમાંથી એકને તો *મકાન-જેલું બનાવી લીધું છે—હાલમાં તેમાં પર્વતના મંદિરોની

૫૫ પૃ. ૧૦-૧૨ અને ૧૬ ના કથન સાથે વિચારો.

* ધણા ખેદની વાત છે કે—જૂના મનોહર સ્વે. લેનમંદિરને આડી ભીંત ચણી લઈ ઢાંકવા એ રીતે પ્રયત્ન કર્યો હોય—તેમ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી જોનાર સુઝ નિરીક્ષકોને જણાઈ આવે છે.

પૂજા કરનારા પૂજારી રહે છે અને એક બિલ્કુલ નામશેષ છે—દાક્ષાત એમ જ પડેલ છે. મંદિરની પાસે જ તળાવ છે.

અહિંથી કાલિકાની ટુંક પર ચડવાનું થાય છે....એનાં પગ-થીયાંઓમાં જે પથરો લગાડવામાં આવ્યા છે, તે પહાડ પરથી જ સંગ્રહ કરેલા છે. આ જોઇને અમને ખેદ થયો કે આ પગથીયાં-ઓમાં મામૂલી (નજીવા) પથરા સમજીને છ—સાત જૈન-મૂર્તિયો લગાડી દેવાણી છે; આ મૂર્તિયો ઘણું કરીને 'શ્વેતાંબર સંપ્રદાયની છે, કેમકે એમાં લંગોટનું ચિહ્ન દેખાઇ આવે છે.

જે કે આ સમયે પર્વત પર કોઇ શ્વેતાંબર મંદિર નથી અને શ્વેતાંબર સંપ્રદાયના યાત્રીઓ પણ અહિં આવતા નથી, તો પણ માલૂમ પડે છે કે—અહિં પહેલાં શ્વેતાંબર મંદિર જરૂર રહ્યાં હશે અને આ પ્રતિમાઓ તે મંદિરોની જ હશે. માલૂમ નથી કે—પાવાગિરિને શ્વેતાંબર—સંપ્રદાયમાં સિદ્ધ-ક્ષેત્ર માનેલ છે કે નહિ ”

—દિગંબર સાક્ષર શ્રીયુત નાથુરામ પ્રેમીજીનું 'જૈન હિતૈષી 'માંનું ઉપર્યુક્ત વક્તવ્ય, પાવાગઢ—આંપાનેર સાથે શ્વે. જૈનોનો સપ્રમાણ ઇતિહાસ ' તેજપાલનો વિજય 'માં રજુ

૧. 'बम्बई प्रान्तके प्राचीन जैन स्मारक ' (वि. सं. १९८२ धरपी सन् १९२५માં પ્રકટ થયેલ)ના સંગ્રાહક દિ० બ્રહ્મચારી શ્રીતલપ્રસાદજી, 'ઉપર્યુક્ત પુસ્તક (પૃ. ૧૬)માં પંચમહાલજિજ્ઞાનું વર્ણન કરતાં—પાવા-ગઢનો પરિચય કરાવતાં એ મૂર્તિઓને દિ० જૈન પ્રતિમાઓ જણાવે છે:—
“ नगरखाना द्वारके भीतर कालका माताके मंदिर तक २२६ सीढियां हैं (इनमें दि० जैन प्रतिमाएं भी चरुपा है), जिनको महाराज सिंधियाने बनवायी थीं । कालका माताका मंदिर करीब १५० वर्षका है। ”

કરતાં સુધી મહારાજેવામાં આવ્યું ન હતું; ‘ભાસ્કર’માં આવેલ તેમના નિવેદનના અવતરણદ્વારા હાલમાં જ હું એ જોઉં છું.

—મહાર્જી ઉપર્યુક્ત પુસ્તક પ્રકટ થયા પછી થોડા વખતમાં એક તીર્થપ્રેમીએ મહને કાગળમાં એક નકલ લખી મોકલાવી હતી; તેમાં પાવાગઢ પર જૈન દેહરાં રિપેર કરવા સંબંધમાં સન ૧૯૧૩ = વિ. સં. ૧૯૬૯ માં સરકાર વી. મહાલકારી તા. હાલોલ તરફથી જે રીતે પરવાનગી અપાયેલી—તે જણાવાયેલ હતું, તે જણવા યોગ્ય હોઈ દર્શાવું છું—

[રિપેર પરવાનગીની નકલ]

“ મોજે આંપાનેર સેથના તલાટી પટેલને માલુમ થાય જે પંચ-મહાલના મે. કલેક્ટર સા. બા. નો ઇ. હુ. નં. આર તા. ૧-૫-૧૯૧૩ નીચે મે. આસિ. કલે. સા. બા. નો હુકમ ૪૪, તા. ૬-૫-૧૯૧૩ નો આવ્યાથી લખવાનું કે પાવાગઢ ડુંગર ઉપર જૈન કોમનાં જે ૬ દેહરાં જે વખતે મે. કલેક્ટર સા. બા. આવ્યા તે વખતે તમારી તથા સર્કલ ઇન્સ્પેક્ટર વીગેરે રૂબરૂ—તેમની તે જમીન ઉપર અગર ડુંગર ઉપરની બીજ કોઈ પણ જમીન ઉપર કોઈ પણ જાતનો હક નથી તેવી કબુલાત આપવાથી માત્ર રીપેર કરવા પરવાનગી આપવામાં આવી છે. તે કામ તેમને તમારી રૂબરૂ હદ નક્કી થયા પ્રમાણે રીપેર કરવા દેવું અને તે ઉપરાંત કંઈ પણ કામ કરવા દેવાનું નથી.

દુધીયા તળાવ પાસે નંબર ૬ ના દેહરા પાસે જે ચોતરો દબાણ કરી કરવામાં આવ્યો છે, તે કઢાવી નાખવાનો છે. તે પ્રમાણે તે કઢાવવા તજવીજ કરશે.

નવ દેહરાં પૈકી પાંચ નગરખાનાના દરવાજાની પાસે છે. અને તે પાંચ દેહરા પાસે ધર્મશાળા તથા પુનરી માટે રહેવાની કોટડીનાં ખડેર છે. એક દેહરૂં છાશીયા તળાવ પાસે છે જે તૈયાર છે. પણ કમ્પાઉન્ડની દીવાલ દુરસ્ત નથી, બાકીનાં ત્રણ દુધીયા તળાવ પાસે છે, જેમાંનું એક તૈયાર છે, બીજું રીપેર થાય છે અને ત્રીજું દુરસ્ત કરવાનું કામ હજુ હવે હાથ પર લેવાનું છે. જે દેહરાંનો કમ્પાઉન્ડ હવે કરવાનો છે. દેહરા નં. ૯ પાછળનો ભાગ જે કહેવાય છે, તે બંધ કરવાનો નથી, તેમજ દેહરૂં નં. ૮ જે નાનું છે અને ચોતરો જ છે તે કાઢી નાખવાનો છે. ત્યાં પણ કંઈ બંધ કરવાનું નથી. ઉપર બતાવેલાં નવ દેહરામાં જે કામ કરવાનું છે, તેનો નકશો ફોટો ઝીન્કો ઑક્સિસમાં છપાય છે તે આવેથી તમારા તરફ મોકલવામાં આવશે. દરમિયાન મે. કલેક્ટર સા. બા. ની તપાસણી વખતે જે રૂબરૂમાં નીરકરણ થયું છે તે પ્રમાણે રીપેર કામ હાલ કરવા દેશે. તા. ૧૫ મે ૧૯૧૩ રવાના ઈ. આ. સ. ઇ. ચાંપાનેરની (ઇંગ્રેજીમાં સહી) મારફતે પો. તા. ૧૬-૫-૧૩ મહાલકારી હાલોલ”

તે પછી તે સભજને કાગળમાં વધારામાં જણાવ્યું છે કે—

—“ મચકુર દેવળો શ્વેતાંબર જૈનોનાં હોવાનો પુરાવો પુનાના આચર્યેતિહાસિકલ ખાતાથી મળવાથી અને તે પ્રસંગે શ્વેતાંબર જૈનો તરફથી કોઈ જાતની વ્યવસ્થા નહીં હોવાથી સરકારે પોતાની સલામતી ખાતર—દિગંબર જૈનોની—તેઓનો કોઈપણ—જાતનો હક નહીં હોવાની—કબુલત લઈને જ માત્ર રીપેર કરવા પુરતી પરવાનગી આપેલી છે, તે હકીકત આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ શકે છે.

૨. દેવળોમાં દિગંબર દેવ પધરાવવાની પરવાનગી તેમને સરકાર તરફથી મળેલી નથી—તે મૂર્તિઓ તેમજે બીનપરવાનગીએ પધરાવી દીધેલી છે.

૩. જ્યારે જ્ઞેતાંબર જૈનો સંઘબળથી તૈયાર થઈ શકે ત્યારે તેમનો હક આ દેવળો ઉપર સાબીત થવા હરેક રીતે સંભવ છે. છતાં હાલમાં.....
.....પ્રશ્ન બહો થયો છે. તેમાં જ્ઞેતાંબર હકને નુકસાન પહોંચવા તજવીજ ચાલી રહેલી હોવાનું જણાય છે, માટે ચેતશે તે જીતશે.

દિગંબર જૈનોના હક બાબતનું પ્રકરણ હાલમાં ગોધરાના એસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર મારફત ચાલી તપાસ થાય છે. એથી આ મોખો જ્ઞેતાંબરો માટે અગત્યનો છે. જો તેનો લાભ લેવાની જરૂર હશે તો.

દેવળો જ્ઞેતાંબર પંથનાં છે અને દિગંબર જૈનોનો કોઈ પણ હક તે ઉપર નથી—તે બાબત સહેલાઈથી સાબીત થઈ શકે તેમ છે. આ મોખો ગયા પછી ફરીથી મુશ્કેલી પડવા સંભવ રહેશે. x x ”

[—આવી એ સજ્જનની સૂચના હતી, પરંતુ શ્રે. જૈન-સમાજની શેઠ આ. ક. ની પેઢી અથવા જૈન શ્રે. કોન્ફરન્સ જેવી તીર્થપ્રેમી તીર્થ-સંરક્ષક કોઈ શ્રે. સંસ્થાનું આ પ્રત્યે ધ્યાન ખેંચાયું હોય અને તે પૈકી કોઈએ આ સંબંધમાં કંઈ ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરી હોય—એમ જાણવામાં આવ્યું નથી.—સૌને ન્યાયોચિત સંપુલ્કિ પ્રાપ્ત થાઓ—એ જ શુભેચ્છા.

—લા. ભ.]

संवत्-सूची.

विक्रमसंवत्	पृष्ठ.	विक्रमसंवत्	पृष्ठ.
१०५५...	... ६६	१२६५...	... ६२
११००...	... १०, २६	१३२०...	... ४६
११०६...	... ३६, ४२, ४३	१३३५...	... ६७
१११२...	१, ११, १४, २६	१३४०...	४६, ५०
११८१...	६४, ६८, १००	१३४४...	... ६७
११८६...	... ६३	१३४६...	... ८०
११६०...	... ३६, ४२, ४३	१३५३...	... ८१
११६१...	४५, ४६, ६२, ६४	१३५४...	... ८१
११६३...	... ६२	१३६८...	३८, ३६
११६८...	... ६२	१३७२...	... १६
१२११...	... ६२	१३७८...	... ६७
१२१२...	... ६६	१३८७...	... ५०
१२१६...	... ८०	१३८६...	... १०१
१२२६...	... १६	१४०६...	... ४६
१२४२...	... १०३	१४२६...	... ५२
१२४५...	... १०४	१४३२...	६७, ७१
१२४८...	... १०१	१४४०...	... ४७
१२७४...	१००, ११६	१४४५...	... ५२
१२८६...	... १०४, १०५	१४४६...	... ४७
१२८८...	... १०५	१४६८...	१५, ४७, ५३, ५४
१२६१...	... १०४	१४७१...	... ५२

संवत्-सूची.

१२३

विक्रमसंवत्	पृष्ठ.	विक्रमसंवत्	पृष्ठ.
१४७२...	... ५४	१५५६...	... ८०, ८१
१४७६...	... १६	१५५७...	... ८१
१४७७...	... ४७	१५६०...	... ८१, ८२
१४७८...	... ५४	१५६८...	... ८२
१४८३...	... ४७, ५८	१५६९...	... ८४
१४८५...	... ५५	१५७४...	... ८०
१४८६...	... ४६, ५६, ६०	१५८२...	... ८२
१४८६...	... ५६	१५८३...	... ५६
१४९०...	... ५८	१६०२...	... ४८
१४९१...	... ६०, ६१	१६०५...	... ८४
१४९८...	... ११	१६२६...	... १३
१४९९...	... ६२	१६३६...	... ८६
१५०३...	... ३६, ४८	१६४४...	... १२
१५०४...	... ५७	१६४६...	... ८७
१५०७...	... ६२	१६४८...	... १२
१५१७...	... ७५	१६६७(८)	... ८७
१५१९...	६२, ६३, ६७, ७१	१६८८...	... ८७
१५२१...	... ५१	१६९१...	... १६
१५२४...	... ४८, ६३	१७२१...	... ८८
१५२५...	... ६३, ६४	१७२५...	... ४१
१५२७...	... ४८	१७४६...	... ८८
१५४१...	६५, ६६, ७५, ७६	१७५५...	... ८९
१५४७...	... ६१	१७७६...	... ४१
१५५१...	... १७७	१८०६...	... ४५
१५५२...	... ८०	१८२४...	... २०
१५५४...	... ७८	१८५१...	... ८९

विक्रमसंवत्	पृष्ठ.	विक्रमसंवत्	पृष्ठ.
१८५२...	... १	१८३६...	... ७
१८५६...	... २०	१८५४...	... १०८
१८७०...	... २१	१८६२...	... ४५
१८७५...	... २०	१८६३...	... ७, ३३, ३५
१८७७...	... १, २	१८६५...	... ११६
१८८६... १, ७, २३, २४, ३०, ३२		१८६७...	... १२, ११७
१८९०...	... ३, २३	१८६८ (सन् १८१२)	११६
१८९१...	... ८६	१८६९ (सन् १८१३) ११६, १२०	
१८९२...	३, २२, २३, ८६	१८७२ (सन् १८१६) ... ६०	
१८९३...	... २२	१८८१...	... २७
१८९६...	६, ७, ३४, ६०	१८८२...	६१, ६६, ११८
१९०३...	... २०, २२	१८८३...	... ६०, १००
१९०४...	... २०	१८८५...	... ६०
१९०५...	... २२	१८९२...	... ११०, ११३
१९१३...	... २०	१८९७...	... ८
१९३५ (सन् १८७६)	१०२		

ઐતિહાસિક વિશેષનામોની

અનુક્રમણિકા.

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ	વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
અકબર ૧૨	*અભિધાન ત્રિતામણિ ૧૪, ૧૫	
અજમેર ...	૯૨-૯૬	અભિનંદ ૧૦૭
અજયપાલ (મંત્રી) ...	૧૦૩	અભિનંદનદેવ ૧૦-૧૫, ૨૬-૨૮	
અજયમેરુ=અજમેર	* ,, ચરિત્ર ૧૪, ૧૫	
અજયરાજ (અજયેન્દ્ર) ૯૩-૧૦૦		,, શાસન-રખવાલી ૨૮	
અજિતદેવ સૂરિ... ૪૫, ૪૬		અમરકીર્તિ ...	૧૧૬
અજિતનાથ ...	૫૦, ૫૧	અમરપ્રભ સૂરિ ૯૭
*અજિત-શાંતિસ્તોત્ર (સ્તવ) ૬૭		અમરસાગર ૯૦
અઝા(નગ)હરો... ૫૨, ૮૮		અમરસાગર સૂરિ... ૧૬	
અંચલગચ્છ ૪, ૧૩, ૧૬, ૧૭,		*અમારિ ૯૧
૪૧, ૪૩, ૫૧, ૫૨, ૫૮		અમીઝરો ૮૮
અણહિલપુર(વાડ)=પાટણ...		અરબદ=આળુ
અંતરિક (ખ)=અંતરિક્ષ...		અરિસીહ ૯૬
અંતરિક્ષ ...	૫૨, ૮૮	અણ્ણીરાજ ...	૯૨-૯૯
*અપભ્રંશકાવ્યત્રયી ...	૯૨	અર્ધુદગિરિ=આળુ
અભયદેવ સૂરિ ૯૧	,, તીર્થ= ,,	...

* આવાં ચિહ્નથી સૂચવાયેલાં નામો ગ્રંથોનાં છે, જેનો આધાર અહિં આપેલો નોંધારો.

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
અર્ચુદાચલ=	...
*અર્ચુદ-પ્રાચીનજૈનલેખ—	
સંદોહ ...	૪૭, ૫૯
*અલંકારમંડન ૫૭
અલક્ષ-દેવકુલિકા	૫૦, ૫૧
અલ્હરાજ=આલ્હા	...
અવંતી ૫૨
અશ્વસેન ૬૭, ૭૨, ૭૩, ૭૫, ૭૯, ૮૬	
અષ્ટાપદ ...	૫૯, ૬૦
* ,, પૂજા ૨
અસસેણુ=અશ્વસેન	...
અહમ્મદાવાદ ...	૨૨, ૬૩
આગમગચ્છ ૮૨
*આગમપૂજા ૨
*આગમિક વસ્તુવિચારસાર	૯૫
આગર ૭૬
*આચારદિનકર...	... ૧૫
*આચારાંગ-નિર્ધુક્તિ	... ૭૭
આંચલિકમત=અંચલગચ્છ	
આયુદ્ધસાગર સૂરિ ૨૧
*આત્માનંદ-રમારક અંથ...	૫૫
આત્મારામજી જૈન જ્ઞાનમંદિર	૨
આદિજિન-ખિંખ ૧૮, ૪૬, ૪૯, ૬૪	
,, જીવન (ચૈત્ય) ૬૦, ૧૦૩	
આનંદ સૂરિ ૯૭
આનાજી ૩

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
આન=અર્જુનરાજ	...
આબૂ ૪૨, ૪૯, ૫૩, ૫૪, ૫૭,	
૫૯, ૬૨, ૬૪, ૬૫, ૭૬, ૭૭,	
૮૧-૮૦, ૯૭, ૧૦૫	
,, ચેત-પ્રવાડિ (૨) ૭૮, ૮૪	
,, જીમ-વિહાર ...	૬૪
,, લૂણસીહ-વસહી ...	૧૦૪
,, વિમલ-વસહી ૯૭, ૧૦૪	
આંખા ૫૯
આર્ચરક્ષિત સૂરિ	૧૩, ૧૬
આલમ શાહ ૫૭
આલ્હા ૫૭
*આવસ્થક-નિર્ધુક્તિ	... ૯૨
આસસેણુ=અશ્વસેન	...
ઘડર ગઠ ...	૭૫, ૭૬, ૮૭
મલા દુર્ગ=ઘડર...	...
ઉજલ=જિગરનાર...	...
ઉજ્જવલ=ઉજલ	...
*ઉત્તરાધ્યયન ૬૦
ઉદય (મંત્રી) ...	૧૦૪-૧૦૬
ઉદયચંદ્ર સૂરિ ૪૮
ઉદયધર્મ ૬૨
ઉદયપુર ૪૬
* ,, ગજજલ ૨
ઉદયશ્રી ૧૦૪
ઉદયસાગર સૂરિ...	... ૮૧

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
ઉદયસિંહ ...	૧૦૪-૮
ઉપકેશગચ્છ ૮૪
ઉપકેશ જ્ઞાતિ=ઓસવાળ ...	
,, વૃદ્ધશાખા=વીસા ...	
*ઉપદેશતરંગિણી ...	૭૫
*ઉપદેશપદ-ટીકા ...	૯૬
*ઉપદેશસત્તતિ (૧) ...	૩૬, ૪૧
* ,, (૨) ...	૬૧
*ઉપસર્ગમંડન ૫૭
ઊકેશ વંશ=ઓસવાળ ...	
ઊજલ ...	૬૫, ૬૬
ઝષભેશ્વર ૮૪
,, ચૈત્ય ૧૧૬
ઓપિત્રાદિઆઈ.(વૉ. ૧૦) ...	૯૮
*ઔ. જૈન કાવ્ય-સંગ્રહ ...	૧૨
*ઔતિહાસિક જૈન રાસમાળા ...	૨૧
ઓસવાળ ૧૦, ૧૮, ૨૨, ૪૭,	
૪૮, ૫૮-૬૦, ૮૬, ૯૭	
,, (વીસા) ...	૮૦
કક સૂરિ ૮૪
કચ્છ ૧૯
કટારીયા ગોત્ર ૫૯
*કથાકાશ ૫૧
કપડવંજ ૧૧૬
કમલાઈ ૧૧
કરમાઈ ૮૧

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
કરહેટક=કરહેડા
કરહેડા-પાર્શ્વ ...	૭૧, ૭૪
કર્મચંદ્ર મંત્રીશ્વર ૧૨
કલવર્ગાનગર ૫૮
*કલ્પસૂત્ર-પુસ્તિકા ...	૮૧, ૯૭
કલ્યાણ-પાર્શ્વનાથ ...	૬, ૩૩
કલ્યાણુરત્ન ૮૭
કલ્યાણસાગર ૮૯
કવિયજ્ઞ ૮૪
કાળ ...	૬૫, ૬૬
કાનપુરવાળાતું મંદિર ૨૩
કાનાજી ૩
કાંતિવિજય ૮૮
કાર્યક=કાળ
*કાલકાચાર્ય-કથા ૯૭
કાલિકા=કાલી
કાલિદાસ ...	૩૧, ૧૦૭
,, ૩૩
કાલીદેવી ૪, ૧૨-૧૯, ૨૭, ૨૮, ૧૧૮	
કાલુ શાહ ૭૭
*કાવી-તીર્થ-વર્ણન ૨
*કાવ્યમંડન ૫૭
*કાવ્યમનોહર ...	૫૭, ૫૮
કાસ્મીરપુર ૫૫
*કીર્તિકૌમુદી ...	૧૦૬, ૭
કીલહોર્ન ૯૮

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ	વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
*કુપક્ષકૌશિકસહસકિરણ=		ગવાલિયર	૬૧
પ્રવચનપરીક્ષા ...		* ગહુલીઓ ...	૨
કુમારપાલ ...	૬૩	ગાયકવાડ ૧, ૩, ૨૦, ૬૦, ૧૦૬	
કુમારપાલ-વિહાર ...	૧૦૩	ગિરધરદાસ પાટીલ ૨૩, ૩૦	
કુમુદચંદ્ર (દિ. વાદી) ...	૧૦૦	ગિરનાર ૫૩-૫૫, ૭૭, ૬૦,	
કુલકર્ણુ રાણા ...	૬૦, ૬૧	૬૨, ૧૦૪,	
*કુલધ્વજ-રાસ ...	૮૪	ગિરિશ્વલી ...	૮૬
કુશલસંયમ કવિ ...	૮૪	ગુજર દેસ=ગુજરાત ...	
કેરોળ ...	૨૦, ૨૬	ગુજરાત ...	૬, ૨૫, ૬૧
*કેસરિયાળની લાવણી ...	૨	ગુડી=ગોડી ...	
કોચર ...	૫૬	ગુણચંદ્ર (દિ. વાદી) ૬૪-૬૮	
કોરંટ ...	૫૬	ગુણરાજ (૧) ...	૭૫
ગચ્છ ...	૫, ૭૮, ૮૫	,, (૨) ...	૭૭
ખંભાત ૧૦, ૧૧, ૪૭, ૫૨-૫૪,		ગુણવિજય ગણિ ...	૮૭
૮૦, ૬૨		ગુણસાગર સૂરિ ...	૧૧, ૧૪, ૨૬
* ,, ગળજલ ...	૨	ગુમાનચંદ ...	૮૬
ખરતર ગચ્છ (ગણ) ૪, ૧૨, ૬૧,		*ગુરુગુણરત્નાકર કાવ્ય ૬૩, ૬૫,	
૬૩, ૭૩, ૭૬, ૮૮, ૬૨		૬૬, ૭૫, ૭૬	
ખિમત્કવિ-રાસ ...	૮૨	ગૂર્જર માતિ ...	૬૩
ખેતા રાણા ...	૬૦, ૬૧	ગૂર્જરેશ્વર ૬૩, ૬૬, ૧૦૦, ૧૦૬	
ગજસિંધુ ...	૮૬	,, પુરોહિત ...	૧૦૬
*ગણધરસાધ્ સતક-બૃહદ્વૃત્તિ ૬૨		ગોડી-પાર્શ્વનાથ ૪૭, ૮૨	
ગણપતરાવ ...	૨૦, ૨૬	* ,, રતવન ૨, ૮૭	
ગદરાજ=ગદા શાહ ...		ગોપગિરિ=ગવાલિયર ...	
ગદા શાહ ...	૬૩, ૬૪	ગોવિંદરાવ ...	૩, ૨૦, ૨૬
ગધોર ખંદર ...	૮૧	ગ્યાસદીન શાહ ...	૬૨, ૬૩

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
ધોધા ૮૭
ચક્રેશ્વરી ...	૧૩, ૧૪
ચંદ્ર-ગુણાવલી-લેખ ...	૨
ચંદ્ર બરદાસ ૧૦
ચંદ્ર સૂરિ ૧૦૨
ચંદ્રપ્રભ-ખિખ ...	૨૨, ૪૭
ચંદ્રયશા ૪૨
ચંદ્રરાજ ૧૦૧
ચંદ્રવંશી ૧૭
ચંદ્રવિજય-પ્રખંધ ૫૭
ચંપક દુર્ગ=ચાંપાનેર
ચંપાવતી= , ,
ચંપૂમંડન ૫૭
ચારિત્ર-પંચક-વૃત્તિ ૬૩
ચાહ્યાણ=ચૌહાણ
ચાંદા ૨૨
ચાંપલદે ૪૭
ચાંપાને(નય)ર ૯, ૧૨, ૧૩, ૧૭, ૨૦, ૨૫-૨૬, ૧૦૬-૧૨૧	
ચારુપ ૫૨
ચાહડ... ...	૪૭, ૫૭
ચાહમાન(યાણ)=ચૌહાણ
ચાહુમા=ચૌહાણ
ચિત્રોદય ૭૭
ચિત્તામણિ-પાર્શ્વનાથ ૭૧
ચિત્રસેન-પદ્માવતી કથા... ૪૮	

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
ચિત્તલલાવડી ...	૫૦, ૫૧
ચૈત્ય-પરિપાટી ...	૫, ૭૪
ચૌહાણ ૬, ૯, ૧૦, ૪૬, ૯૧- ૧૦૧, ૧૦૩, ૧૦૭, ૧૦૮	
ચક્રચંદ્રવચ્ચેસ ૧૧૬
ચંપૂસર-ગજમલ ૨
જયકીર્તિ સૂરિ ૫૮
જયપ્રભ સૂરિ ૧૦૩
જયરાજપક્ષી=જરાપક્ષી
જયશેખર સૂરિ ૫૨
જયસિંહ (૧ પતાર્ધ રાવળ) ૧૦	
,, (૨)=જેસિંગ
,, (૩) સૂરિ ૧૭, ૧૮, ૫૧	
,, (૪) , , ...	૬૧
,, (૫) , , ...	૧૦૫
,, (૬) રાજા ...	૬૧
જરાસંધ ૭૧
જલ્દહ્યા ૬૩
જસમાધ ૫૧, ૭૭, ૧૦૫,	
જાહિર નગર ૪૮
જલહિર=જાસોર...
જાસોરગઢ(સોનગિર) ૬, ૩૮, ૭૩, ૧૦૩, ૧૦૬, ૧૦૮	
,, સંધ ૧૨
જવાહિરપુર=જાસોર
જિઘ્ણ(ઝિંગોળ)રાવ ૨૦, ૨૬	

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
જિનકુશલ સૂરિ ...	૬૧
જિનચંદ્ર સૂરિ ...	૧૨
* ,, ...	૧૨
જિનતિલક સૂરિ ...	૭૪
જિનદત્ત સૂરિ ...	૬૨
,, (વાયટગમ્હીય)	
... ..	૧૦૭, ૧૦૮
જિનદેવ ...	૫૩
જિનપ્રભ સૂરિ ૩૭, ૫૦, ૬૮, ૧૦૧	
* ,, અને સુલતાન મહમ્મદ	
... ..	૪૬, ૫૦, ૧૦૧
જિનભદ્ર સૂરિ ૫૭, ૫૮, ૬૨, ૬૩	
જિનમહેન્દ્ર સૂરિ ...	૮૬
જિનવર્ધન સૂરિ ...	૬૦
જિનવલ્લભ સૂરિ ...	૬૨
જિનસાગર સૂરિ ...	૬૨
જિનસૂર ...	૮૬
જિનસોમ વાચક ...	૬૪
* જિનસ્તોત્રરત્નકોશ ...	૫૫
જિનહંસ વાચક ...	૬૫
* જિનોદયસૂરિ-વીવાહલો ...	૬૭
જીરાવલ્લી=જીરાવલીગમ્હ ...	
જીરાવલ્લી=જીરાવલી-પાર્શ્વનાથ	
જીરાવલી(લિ)=જીરાવલી ...	
જીરાવલી=જીરાવલી ...	
જીરિકાવલી=જીરાવલી	

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
જીરાવલી-ગમ્હ ૪૭, ૪૮, ૮૭	
* ,, પાર્શ્વનાથ-શામ ૬૭-૭૧	
* ,, ગીત ...	૭૮
* ,, જાહુલી ...	૮૩
* ,, વીનતી (૧-૨) ૭૧, ૭૨	
* ,, સ્તવન-સ્તોત્રો ૨૪, ૨૫,	
... ..	૪૧, ૮૩, ૮૬
જીરાપુર ...	૪૬
જીરાવલ્લી=જીરાવલી(લા) ...	
જીરાવલી પાર્શ્વનાથ ૧-૧૨૧	
જીરાવલી ...	૧-૧૨૧
જીરાવલી=જીરાવલી ...	
જેસલ... ..	૪૭
જેસલમેર ૧૨, ૫૬, ૮૬, ૯૦, ૧૧૦૦	
* જેસલમેરભાં. ગ્રંથ-સૂચી ૫૬, ૬૩,	
... ..	૯૦, ૯૬, ૧૦૧
જેસિંગ શાહ ...	૭૬
* જૈન ઐ. ગૂર્જરકાવ્ય-સંગ્રહ ૬૭	
* જૈનતીર્થોનો ઇતિહાસ ...	૩૭
જૈનધર્મ ...	૧૭, ૧૯
* જૈનપ્રતિમા-લેખસંગ્રહ ૨૨, ૪૭,	
... ..	૪૮
જૈનમંદિર-મૂર્તિયો ૪, ૨૨, ૬૪, ૬૬	
* જૈનલેખસંગ્રહ (ખં. ૧) ૨૨, ૪૮, ૮૯	
* ,, (ખં. ૨) ૨૩, ૪૬, ૪૮, ૫૬	
* ,, (ખં. ૩) ...	૬૦

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
જૈનવિહાર	૯૫
*જૈનશ્વેતાંતર ડીરેક્ટરી ...	૧૧૬
*જૈનસાહિત્ય-સંશોધક ૪૫, ૯૦	
*જૈનસાહિત્યનો ઇતિહાસ...	૮૭
*જૈનસિદ્ધાન્ત-ભારતર (ભા. ૨, અ. ૩) ...	૧૧૬
*જૈનસ્તોત્ર-સંગ્રહ ...	૫૭
*જૈનહિતૈષી (ભા. ૬, અ. ૧૨) ...	૧૧૬
જૈનજ્ઞાનમંદિર (છાણી) ...	૫૧
જૈનાનંદ-પુસ્તકાલય ...	૪૮
જોષપુર દુર્ગ ...	૮૭
જ્યોતિ બૂટ ...	૮૫
ઝંઝણશાહ (૧)... ..	૫૭
ઝંઝણશાહ (૨)... ..	૪૯
ઝૂંગર શાહ ૬૩, ૬૫, ૭૭, ૮૧	
ડોણુ	૧૯
તાપાગચ્છ (ગણ) ૧, ૫, ૧૩, ૧૪, ... ૨૧, ૨૨, ૨૯, ૩૬, ૪૫, ... ૫૦, ૫૩, ૫૫, ૬૩, ૫૮,	૭૩, ૮૨-૮૮
તારંગા	૯૦
*તીર્થકંદપ	
,, -કન્ધાણ્યકંદપ ...	૧૦૧
*તીર્થભાલા (૧) ૫, ૭૪	
* ,, (૨) ...	૮૮

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
* ,, (૩) ...	૮૯
તેજપાલ ૧૦૫-૭, ૧૦૬-૧૨૧	
*તેજપાલનો વિજય ૪, ૧૦, ૧૧, ૧૦૬-૧૨૧	
તોમર	૧૦૨
*ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધ ...	૫૨
*ત્રિષ્ટિશલાકાપુરુષ-ચરિત્ર	૧૪, ૧૫
*ત્રેલોક્યવિજય યંત્ર ૪૨-૪૪	
ચંબણુ=સ્તંભન...	...
દમાણ રાવ ... ૩, ૨૦, ૨૯	
દયાવિજય	૩૩
દાદા-પાર્શ્વનાથ... ૪૧, ૪૮, ૭૯, ૮૮, ૧૧૬	
દામાણરાવ(૨)... ૩, ૨૦, ૨૯	
દાહડપણી	૭૪
દિલ્લી નગર ... ૪૬, ૧૦૧	
,, પતિ(દિલ્લીશ્વર) ૯, ૨૬, ૧૦૧	
દીપવિજય ૧-૩, ૧૨, ૧૪, ૨૩-૩૩	
દીવ	૫૨
દુર્લભદાસ ૩, ૨૩, ૩૦, ૩૪, ૩૫	
દુઃસાધ (અન્ય) ૧૦૪, ૧૦૫	
દેધ	૪૭
દેઉલવાડા	૬૦
દેવકુચપાટક=દેઉલવાડા ...	
* ,,	

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
દેવપાલ(મહામાત્ય) ૧૦૭, ૧૦૮	
દેવરત્ન સૂરિ ૪૮	
દેવસિંહ મંત્રી ... ૧૭, ૧૮	
દેવસૂરિ (વાદી)... ૧૦૦, ૧૦૩	
દેવાયત ૭૬	
દેવીત્રી ગિરિ ૩૭	
દેહડ ૫૭, ૫૮	
દોશ્ય ગામ ૧૯	
દોઢ ૬૧	
*દ્વાત્રય મહાકાવ્ય(સં.)... ૯૩	
ધનદ ૫૮, ૫૯	
* ,, શતકત્રય ૫૮	
ધનદેવ(મહામાત્ય) ૯૯, ૧૦૦	
ધનપાલ ... ૧૦૭, ૧૦૮	
ધનરાજ ૫૯	
ધંધલ=ધાંધલ	
ધરણેન્દ્ર ... ૪૩, ૪૫	
ધર્કટ વંશ ... ૯૯, ૧૦૦	
ધર્મ સૂરિ ... ૯૩-૧૦૦	
* ,, -રુપિતિ "	
ધર્મશીષ સૂરિ=ધર્મસૂરિ ...	
ધર્મચંદ્ર ગણિ ૬૨	
ધર્મચિંતામણિ પાર્શ્વ ... ૬૦	
ધર્મનાથ-પ્રતિમા ... ૨૨	
ધર્મરત્ન સૂરિ ૮૦	
*ધર્મવિલાસ ૬૨	

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
ધર્મસાગર ઉ. ૧૩	
*ધર્મોપદેશમાલા-વિવૃત્તિ ... ૯૨	
ધાંધલ ૩૭, ૩૮, ૪૧, ૪૩, ૪૫, ૪૬, ૯૩	
ધાંધૂ=ધાંધલ	
*ધૂલેવા કે. લાવણી ... ૨	
ધોળાકા ૧૦૫	
નટપદ્રીય ૧૩	
નન(ન) સૂરિ ... ૧૩, ૭૮, ૭૯	
નંદાજી ૨૦	
*નંદીચર-પૂજા... .. ૨	
નંદુરઆર ૭૭	
નામિનાથ-ખિખ ... ૧૦૪	
નયચંદ્ર સૂરિ(નયેંદુ કવિ) ... ૧૦૨	
નરસિંહ ઉ. ૧૩	
નર્મદ... .. ૫૩	
નવખંડા પાર્શ્વનાથ ૪૭, ૪૯, ૫૦, ૫૨, ૭૧	
નવપક્ષય ,, ૫૨, ૭૧	
નવલ... .. ૨૨	
નાગદા ... ૪૯, ૫૦, ૭૪	
નાગદ્રહ=નાગદા... ..	
નાગપુર ૯૨	
નાગહુદ=નાગદા	
નાડોલ ૧૦૮	
નાદી(થી) ૧૩	

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
*નિર્વાણકલિકા	... ૧૫
નેમિકુમાર	... ૫૫
* ,, ચરિત્ર	... ૫૪
પંચતીર્થી	... ૬૦
*પંચસૂતી-પ્રબંધ=કથાકોશ	
પંચાસરા-પાર્શ્વનાથ ૫૨, ૭૧, ૬૦	
પઠાણ	... ૪૬
પતાઇ રાવળ	... ૬, ૧૦, ૨૬
પતન=પાટણ	...
*પતનસ્થપ્રાચ્યજ્ઞાનભાંડા-	
ગારીય-મંથ-સૂત્રી ૬૧-૬૯	
પદ્મપ્રભ-ગ્નિનિખિત ... ૪૭, ૧૦૪	
પદ્મસિંહ	... ૧૬, ૫૭
*પદ્માનંદ મહાકાવ્ય	... ૧૫
પદ્માવતી	... ૪૫
*પરિમલ-પ્રમાણ	... ૬૩
*પર્યુષણકલ્પ-ટીપ્પન	... ૬૬
પર્વત	... ૫૩, ૫૪, ૮૧
પાંચા...	... ૪૭
પાટણ ૬, ૨૧, ૪૮, ૫૪, ૫૮, ૬૫, ૮૧	
,, જ્ઞાનભાંડાર ૫૮, ૭૩, ૮૪	
* ,, ,, મંથસૂત્રી	
૭૮, ૮૧, ૯૨	
પાદલિપ્ત સૂરિ	... ૧૫
પાકર દેશ	... ૧૭
પાર્શ્વચંદ્ર	... ૧૦૩

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
પાર્શ્વનાથ ... ૧૧, ૩૮, ૪૨	
* ,, ચૈત્યપરિપાટી .. ૮૯	
* ,, નામમાલા ૫, ૮૮	
,, મૂર્તિ... ૨૫, ૪૬	
* ,, વીવાહલો ૭૭, ૮૫	
* ,, સ્તવનો ૬૭-૮૯	
પાર્શ્વ યજ્ઞ	... ૪૫
*પાલણપુર-મળજલ	... ૨
પાવકગિરિ=પાવાગઢ	...
પાવકાચલ= ,,	...
પાવાગઢ ૧, ૬-૧૪, ૧૭, ૨૬, ૨૮	
,, પતિ ૬, ૧૦, ૨૬,	
*,, ચાંપાનેર સાથે મ્લે.	
જ્ઞાનોનો ઇતિહાસ ૪, ૧૦,	
૧૦૬-૧૨૧	
,, ની કાલિકા=કાલી દેવી	
,, આવન જિનાલય ૧૦, ૨૬	
,, સંભવગ્નિન-મંદિર... ૧૦	
પાસ=પાર્શ્વનાથ...	...
પાસ ૧૦૩
પાહ ૫૭
*પિંડ-નિર્ધુક્ત...	... ૭૭
પીપલમચ્છ	... ૫૫
પીલુડા ગામ	... ૧૭, ૧૮
પીલુ(લા)જી સવ	... ૨૦, ૨૬
પુસ્પસાગર	... ૪૧

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
* પુરાતત્ત્વ (પુ. ૧, અં. ૧) ૮૨	
પૂના-આર્યોલોજીકલ ... ૧૨૦	
* પૃથ્વીચંદ્ર-ચરિત્ર ... ૫૪	
પૃથ્વીચંદ્ર સૂરિ... ... ૯૬	
પૃથ્વીરાજ (૧) ... ૯૨	
પૃથ્વીરાજ (૨) ૬, ૯, ૧૦, ૨૬, ૧૦૧-૨	
* ,, રાસો... ... ૧૦	
પેથ મંત્રી (૧) ૭૭, ૭૮	
પેથડ શાહ (૨) ... ૮૧	
પેથડ ,, (૩) ... ૪૯	
પોરવાડ ૪૭, ૭૭, ૮૦, ૮૧	
પ્રતાપસિંહ ૮૭	
* પ્રતિષ્ઠાકલ્પ ૮૬	
* પ્રતિષ્ઠાસોમ ૬૩	
* પ્રયુક્તરૌહિણી નાટક ... ૧૦૩	
પ્રભા[સ] ૫૨	
* પ્રવચન-પરીક્ષા ૧૩, ૧૪	
* પ્રવચન-સારોદ્ધાર ... ૧૫	
* પ્રશસ્તિ-સંગ્રહ ... ૧૧	
પ્રાગ્વાટ જ્ઞાતિ (વંશ)=પોરવાડ	
* પ્રાચીનજૈનલેખસંગ્રહ ... ૨૨	
* પ્રાચીનતીર્થમાલા-	
સંગ્રહ... ૬૨, ૮૭, ૮૯	
* પ્રિયંકરનૃપકથા ... ૮૬	
પ્રેમવિજય ૧	

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
ફતેહસિંહ રાવ ૩	
ફલધિ, ફલવદ્ધિ=ફલવધિ ...	
ફલવધિ ... ૬૦, ૭૭	
,, (ફલોધી) પાર્શ્વનાથ ૩૭, ૭૧, ૭૪, ૯૪, ૯૮	
,, કલ્પ-પ્રબંધ ... ૯૫	
ફેરો ઠક્કર ૧૬	
* જાંબઝ પ્રાન્તકે પ્રાચીન જૈનસ્મારક ... ૧૧૮	
ખંભણવાડ ૯૦	
* ખરોડા ગેઝેટિયર ... ૨૦	
ખાફિયા ૮૯	
ખાલચંદ પટેલ ... ૬, ૨૩	
ખાહડ... ... ૫૭	
ખૂટી ૫૩	
ખૂહરખરતરગચ્છ ... ૮૯	
* ખૂહરચ્છાંતિ સ્તોત્ર ... ૨૪	
ખૂહરપાપક્ષ ૮૦	
ખોદ ૧૦૩	
ખલધિ ૪૮	
ખલાણુ ૩૬	
ભક્તિ [વિજય] ... ૭	
* ભગવતીસૂત્ર ૮૧	
ભરત ૬૦	
ભરુચચ્છ=ભરૂચ	
ભરૂચ ૯૧	

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
બાદા શેઠ	૧૦
બાનુરાજ	૬૪, ૭૬
બાલજી	૭૪
*બારકર (જા. ૬, ક્રિ. ૩)	૧૧૪
ભિપટત (? ભીમપત્ની)...	૭૪
ભીડભંજન પાર્શ્વનાથની	
પ્રતિમા...	...૧૧૬
ભીમ ૭૭
ભીમ-વિહાર ૬૪
ભુવનપાલ ૯૧
ભુવનસુંદર સ્મરિ	૫૬, ૫૮
*ભોજ-પ્રખંધ ૭૫
ભોલી... ૧૧
મંગલનગર ૫૭
મંડન... ..	૫૭, ૫૮
* ,, કાઠબરીદર્પણ ૫૭
* ,, મંથ-સંગ્રહ ૫૮
મંડપ દુર્ગ=માંડવગઢ
મંડોવર ૧૨
મતિનંદન ૬૨
મથુરા... ૭૮
મધુવન ૨૩
મરુદેવી ૬૦
મરુ દેશ=મારવાડ
મહમ્મદ તથાલકે... ૫૦
મહાકાલી	૧૭-૧૯

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
*મહાનિશીથ-સૂત્ર	૩, ૨૩
* ,, ,, બોલ ,, ,,	
મહાવીર જિન ૪૭
,, મંદિર ૬૧
મહીસમુદ્ર ગણિ... ૭૭
મહેન્દ્ર સ્મરિ	૫૧, ૫૨
મહેશ્વર કવિ ૫૭
માધ૧૦૭
માણિક્ય ૧૧
,, સુંદર સ્મરિ ૫૪
માંડવગઢ ૪૯, ૫૭, ૫૮, ૭૫	
માતર... ૪૭
માદડી...૧૦૫
માનસિંહ રોડોડ...૧, ૨
મારવાડ ૩૭, ૪૨, ૪૫, ૬૫, ૬૬, ૭૫	
મારવાડી ભાષા ૯૦
માલવ-મહીન્દ્ર ૯૬
માળવા ૪૯, ૫૭, ૬૩, ૬૫,	
૬૬, ૭૫, ૭૬	
માહિન્દ્રી ૧૬
મીઠડીઆ ૫૮
*મુદ્રિતકુમુદચંદ્ર પ્રકરણ ૧૦૦, ૧૨૦	
મુધાનપર ૩૩
મુનિસુંદર સ્મરિ ... ૩૭, ૫૫, ૫૬	
*મુનિસુવત-ચરિત્ર (આ.) ૯૨
મૂલસ્થાન (મૂલતાન)૧૦૧

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
મેડાગામ ...	૮૦
મેઘ (૧) ...	૫૩
,, કવિ (૨) ...	૬૨
મેઘવિજય ...	૮૮
મેઘા શાહ ...	૧૦, ૧૧
મેરુતુંગ સૂરિ ૪૧-૪૫, ૫૨, ૫૮	
મેરુનંદન કવિરાજ હિ. ૬૭, ૭૧	
મેલાદેવી ...	૬૦
મેવાડ ...	૬૦, ૮૭
મોકલ રાણા ...	૬૦, ૬૧
મોહ ...	૫૩
મોદી ...	૫૪
મ્યુનિક્ (ચૂ) ...	૪૮
મ્હેમ્મ ...	૪૬, ૬૯
* યતીન્દ્ર-વિહાર-દિગ્દર્શન ૮૧	
યવન ...	૩૮
યશશ્વંદ્ર કવિ ...	૯૯, ૧૦૦
યશોભદ્ર સૂરિ ...	૯૫, ૧૦૪
* યશોવિજય જૈનપ્રથમાલા ૮૮, ૮૯	
યશોવીર (૧) ...	૧૦૩
,, (૨) ...	૧૦૪-૧૦૭
યુગાદિદેવ=આદિજિન ...	
,, ચૈત્ય ...	૧૦૩
યોગિનીપુર ...	૮૭
યોધપુર=મેધપુર ...	
રણુથભોર ...	૬, ૬૨

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
રણુધીર ...	૬૦
રણુમલ્લ ...	,,
રણુસ્ત(ખ)ભ=રણુથભોર...	
રતલામ ...	૭૫
રત્ન શાહ ...	૭૬
રત્નકુશલ ...	૮૭
રત્નપાલ ...	૮૦
રત્નપુર ...	૪૨
રત્નમંડન ગણિ ...	૪૯
રત્નમંદિર ગણિ ...	૭૫
રત્નવિજય ...	૧
* રત્નસાર કુમાર-ચોપાઇ ...	૮૪
રત્નસિંહ ...	૫૩
રત્નાકર ગમ્મ ...	૭૪
રવિપ્રભ સૂરિ ...	૯૪, ૯૮-૧૦૦
રાહિયા ...	૩
રાજ ગમ્મ ...	૯૩, ૯૮
રાજનગર ...	૨૧
રાજવલ્લભ ...	૪૮
રાજવિહાર ...	૯૬
* રાજમતી-પ્રભોધ ...	૧૦૦
રાડોડ ...	૧, ૨
રામ ...	૪૭, ૫૩
રામચંદ્ર સૂરિ ...	૪૬, ૫૯
રામા (મ)જી ...	૨૧, ૨૯
રામદેવ મંત્રી ...	૬૦

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
રામભદ્ર કવિ ૧૦૩
રાવજી ...	૧૭, ૧૮
રિસહેસર=આદિજિન
રૂઝિમણિ ૨૨
રૂપદેવી ...	૧૭, ૧૯
,, દેવકુલિકા ૧૯
રેવત=ગિરનાર
લક્ષ(ખ)ધીર ...	૧૭-૧૯
લક્ષરાજ ૬૦, ૬૧, ૬૪, ૬૫	
લક્ષ્મી-વિશેષ (તિલક) ...	૭૪
લક્ષ્મીસાગર સ્મરિ... ૬૧, ૬૩,	
... ૬૪, ૬૬, ૭૩-૭૫, ૮૨	
લખનૌ ૪૮
લખમાઈ ૭૭
લલિતાદે ૭૭
લાખાજી=લક્ષરાજ
લાખા રાણા ,, ૬૦, ૬૧	
લાલજી ...	૧૬-૧૯
,, ગોવ ,,
,, ,, દેવી... ... ૧૭	
લાવણ્યસમય કવિ ૮૨, ૮૩	
લીંબડી-જૈનભંડાર ૪, ૬૦, ૭૭	
લોદ્રવા ૬૦
લોલપાટક=લોલાડા
લોલાડા ...	૪૩, ૪૪
* વખતચંદ્રશેઠ-રાણ (પ્રુણ-	

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
પ્રકાશ) ૨૧
વટપદ્ર=વડોદરા
* વટપદ્ર(વડોદરા)ના એ.	
ઉલ્લેખો। ...	૧, ૩, ૨૩
વડોદરા... ૧-૩, ૬-૯, ૧૯-	
૨૫, ૨૯, ૩૩-૩૫, ૪૭, ૭૪	
,, કલ્યાણ પાર્શ્વનાથ ૩૩-૩૫	
,, જૈનજ્ઞાનમંદિર ૨, ૭૭	
,, દાદા-પાર્શ્વનાથ ૪૮, ૧૧૬	
,, દેહરા પોળ ૪૭	
,, ના રાજ્યકર્તાઓ ...	૪
,, ના સુખા ૩૦
* ,, ની ગળજલ ... ૧-૩	
,, પૂલનો ઝાંપો ...	૩૪
,, પ્રાચ્યવિજ્ઞાનમંદિર ૧૬, ૫૧,	
૮૦, ૮૬	
,, મામાની પોળ ... ૬, ૩૫	
,, રાવપુરા ૨૧, ૨૯, ૩૪, ૩૫	
વહિયાર દેશ ...	૪૩, ૪૪
વત્સરાજ ૫૩
વરકાળા પાર્શ્વ ૮૮
વરજીગ ૬૧
વરદા ૨૫
વરસિંહ ૫૯
વર્ષમાન ...	૧૬, ૫૫

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
* વર્ધમાન-પદ્ધસિંહ-ગ્રેષ્ઠિ-	
ચરિત્ર ૧૮, ૧૯	
વર્ધમાન સૂરિ (૩) ૧૫, ૮૦, ૯૬	
વસ્તુપાલ ... ૧૦૫-૧૦૭	
વાદિચંદ્ર ... ૬૮	
વામાદેવી ... ૬૭, ૭૫, ૭૬	
વાયટ ગચ્છ ... ૧૦૭	
વાયડ... ... ૧૦૭, ૧૦૮	
વારાણસી (વાણુરસી) ૭૨, ૭૪	
* વાસ્તુસાર ... ૧૬	
વિક્રમપુર ... ૧૨	
* વિક્રમાદિત્ય-પંચદંડાતપત્ર-	
ચરિત્ર ... ૮૧	
વિમ્બરાજ ... ૬૫-૬૮, ૧૦૦	
* વિજયપ્રશસ્તિ... ... ૮૭	
* વિજયલક્ષ્મીસૂરિ-સ્તુતિમાલા ૨	
વિજયસિંહ સૂરિ... ... ૬૨	
વિજયાનંદસૂરિ-પક્ષ(ગચ્છ) ૧	
* વિદ્યાવિલાસ-પવાડો ... ૫૫	
વિધિપક્ષ=અચલગચ્છ ...	
વિનયપ્રજ્ઞ ... ૬૧	
વિમલગિરિ ... ૧૨	
* વિમલ-પ્રબંધ... ... ૮૨	
વિવેકરત્ન ... ૮૨	
* વિવેકવિલાસ ... ૧૦૮	
વિશાલરાજ સૂરિ... ... ૮૬	

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
વીળપુર ... ૧૧	
વીર... ... ૧૧	
,, ક્ષેત્ર=વડોદરા ...	
,, જિન જિજ્ઞ ... ૩૮	
*,, વંશાવલી ... ૪૫	
વીરધવલ મહારાણા ... ૧૦૫	
વીરભદ્ર સૂરિ ... ૪૭	
વીરમ ... ૧૦૨	
વીરાધ... ... ૭૭	
વૃદ્ધતપાપક્ષ ... ૮૧	
વેણાક... ... ૭૫	
ચતુર્જય ૧૨, ૫૦, ૫૩, ૫૫,	
૬૦, ૬૧, ૬૫, ૭૫, ૭૭,	
૮૪, ૮૬, ૯૨	
શં(સં)ભવજિન... ... ૧૧	
,, મંદિર ... ૧૦	
શહાબુ-હિદ-દીન ... ૬૮, ૧૦૧	
શાકંભરી ૧૦, ૬૧, ૬૨, ૬૭-૧૦૦	
શાકંભરીશ્વર ૬, ૬૧-૧૦૧	
શાંતિ સૂરિ ... ૮૪, ૧૦૪	
શાંતિકુશલ ... ૮૭	
શાંતિદાસ ... ૨૧	
શાંતિનાથ-દેવકુલિકા ૧૮, ૫૫	
,, જિજ્ઞ ૨૨, ૪૭, ૪૮, ૫૫, ૮૦	
શાંતિસમુદ્ર ... ૭૩	
શાંતિસાગર સૂરિ ... ૨૧-૨૩, ૬૨	

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
શાલિભદ્ર સૂરિ ...	૪૭, ૪૮
શિવા... ..	૮૦
શીલભદ્ર સૂરિ ...	૯૩, ૯૮
શીલવિજય ...	૮૮
શુભ ગણધર ...	૪૨
શુભશીલ ગણી ...	૫૧
*શૃંગારમંડન ...	૫૭
શેખ	૩૭
શૈવ	૧૦૩
*શ્રાદ્ધપ્રતિક્રમણસૂત્ર-વૃત્તિ ...	૪૮
શ્રીમાલ નગર ...	૪૧, ૫૯, ૮૭
શ્રીમાલ વંશ ૩૭, ૫૭, ૫૯, ૬૧	
શ્રીમાલી	૨૨
શ્રીરોહિણી=સીરોહી ...	
શ્રુતમાણિક્ય ...	૮૪
શ્રેયાંસનાથ	૪૭
*ષટ્કર્મોપદેશ=છક્રમુવચ્ચેસ	
ષંડેરક=સંડેરક	
અંખવાલ ગોત્ર	૫૯
અંખવાલી ગામ... ..	૫૯
અંખેશ(સ)ર ૫૨, ૭૧, ૭૪, ૯૦	
*અંગીતમંડન	૫૭
અંડ... ..	૬૩, ૬૫
અંડેર... ..	૮૧
અંડેરકગચ્છ	૧૦૪
અંતુય... ..	૯૧

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
*સદેહદોષાવલી-વૃત્તિ ...	૬૦
સપાદલક્ષ	૯૯, ૧૦૦
*સમતિથતરયાન ...	૪૯
સમયરત્ન	૮૨
સમયસુંદર	૮૮
સમરસિંહ	૧૦૩
સમલિકા-વિહાર ૬૦, ૯૧	
સમુદ્રવિજય	૨૫
સયાજીરાવ (ખીજી)=સહાજી	
સરસ્વતી	૫૫, ૮૪
સર્વજ્ઞ... ..	૧૦૩
સહજવિમલ	૮૯
સહજસુંદર	૮૪
સહજ પ્રધાન	૬૦
સહાજીરાવ ૩, ૨૦, ૨૧, ૨૪, ૨૯, ૩૩	
સહાબદીન(જી)=શહાબુ-ઉદ્-દીન	
સાગરગચ્છ ... ૨૧, ૨૨, ૨૯	
સાયઉર	૫૫
સાચા	૪૭
સાંખ્ય શાસ્ત્ર	૮૪, ૯૫
સાચુંદ... ..	૨૨
સાધારણ શાહ	૬૫
સાધુસોમ ગણી	૬૨, ૬૩
સાંભર=શાકભરી	
સારંગ	૬૦
સારંગપાણિ	૭૧

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ	વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
સારંગપુર	૭૬	સુધાબૂષણ	૮૬
*સારસ્વતમંડન... ..	૫૭	સુમતિ ગણિ	૯૨
સાદ્દાક	૫૩	સુમતિનાથ	૪૭
સાહબદીન=સહાબુ-હિન્દીન		„ બિંબ ... ૧૦૪, ૧૦૫	
સાહા=સહાણ	સુમતિસુદર આચાર્ય ... ૬૫, ૭૫	
સાહોલી=સેહિલી	સુરનાથ (સુલતાન) ... ૬૪	
સિત્તંબ્ય=શત્રુંબ્ય	„ પુર	૧૧
સિદ્ધચક્ર	૨૨	* સુવાસ	૧, ૭
સિદ્ધરાજ ... ૧૭, ૬૧, ૧૦૦		* સુદ્ધમાર્થવિચારસાર—ચૂર્ણિ ૧૧	
*સિદ્ધરાજ અને કૌનો ... ૬૧		સુદા	૪૭
સિદ્ધસૈલ=શત્રુંબ્ય	સુરત બંદર ... ૩, ૨૩, ૪૮	
સિદ્ધાચલ= „	* „ ગબ્બલ	૧, ૨
સિદ્ધાંતરુચિ ... ૬૨, ૬૩		સુરાણ	૧૬
સિદ્ધિ [વિંબ] ... ૨૬		સુરાણા	૬૭
સિંધુ... ..	૧૨, ૧૭	સેરીસક (સા) ૫૨, ૭૧, ૭૩, ૭૪	
*સીનોર-ગજુલ ... ૨		સેહિલી ... ૩૭, ૪૩, ૪૫	
સીપોર... ..	૨૨	સોઝીત્રા	૬૪
સીરાહી... ૧૨, ૩૬, ૬૫, ૬૬, ૭૫,		સોનગ(ગિ)રા	૬
૮૦, ૮૭, ૮૮, ૧૦૮		સોના	૧૬
* „ ચૈત્યપરિપાટી ... ૮૮		સોપારકપુરેશ્વર	૧૧
સીહડ... ..	૪૧	સોમકલશ	૪૮
*સુકૃતસાગર ... ૪૬, ૫૦		સોમચારિત્ર ગણિ ૬૫, ૬૬, ૭૬	
સુમત... ..	૧૦૩	સોમજ્ય સૂરિ ... ૬૪, ૬૬, ૭૩,	
સુગરા... ..	૬૧	૭૫, ૮૨	
સુધર્મગચ્છ	૪૮	સોમજી	૧૨
સુધાનંદન સૂરિ... ૬૪, ૭૩		સોમવિલક સૂરિ... ..	૫૦

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
સોમદેવ સૂરિ ...	૬૪, ૬૬, ૭૩, ૭૭, ૮૨
સોમધર્મ ગણિ ૩૬
સોમસુંદર સૂરિ...	૧૧, ૫૪, ૭૩
*સોમસૌભાગ્ય કાવ્ય ...	૬૩
સોમેશ્વર કવિ૧૦૬
સોરઠ-સંધ ૧૨
*સોહમકુલ-રત્ન-પદ્માવલી ૨, ૧૨	
રત્નભતીર્થ=ખંભાત ...	
રત્નભનપુર-પાર્શ્વ ૫૪, ૫૯, ૭૧, ૭૪, ૭૮, ૮૨, ૮૮	
હડીસિંહ ૨૨
હથાક્રા ૮૮
હથિણા ઉર ૫૫
હમીર રાણા ...	૬૦, ૬૧
હમી(મમી)ર (૧)૧૦૨
„ (૨)૧૦૫
હમીર ગઢ ૮૦
*હમીર-મદ-મર્દનનાટક૧૦૫
*હમીર-મહાકાવ્ય૧૦૨
હરકુંવર શેઠાણી ૨૨
હરજી... ...	૨૦, ૨૯

વિશેષનામ	પૃષ્ઠ
હરિપાલ ૯૭
*હરિપાલ-રાસ...	... ૮૪
હર્ષપુરીય ગચ્છ ૯૧
હારેળ ૪૮
હિસારકોટ ૬૧
હીર ૧૧
હીરવર્ધન ૨૧
હીરાણુંદ સૂરિ ૫૫
હેમચંદ્રાચાર્ય(૧) ૧૪, ૧૫, ૫૯, ૬૩	
હેમચંદ્ર સૂરિ (૨) ૭૪
હેમરત્ન સૂરિ ૮૭
હેમવિજય ગણિ ૮૭
હેમવિમલ સૂરિ ૮૪
ક્ષેમકાર્તિ ૬૧
ક્ષેમરાજ „
ક્ષેમવર્ધન ૨૧
*જ્ઞાતાસુત્ર ૫૪
જ્ઞાનચંદ્ર સૂરિ ૯૭
જ્ઞાનવિમલ ૮૯
*જ્ઞાનસૂર્યોદય...	... ૯૮
જ્ઞાનહંસ ગણિ...	... ૬૦

* પાઠ-ભેદ.

પૃષ્ઠ	પાંખિ	ભી.	મા.
૨૧	૩	-ય	-ય નમઃ
"	૪	તસ્ય સ્તવનમ્	શ્રી
"	૫	પુહારી	ખાહરી
"	૬	વેરું પુલ્લ હસીને	વેરે ફૂલ હસિ
"	૭	સ(કુ)લ	સુત
"	૮	-[યા]	યાજી એ દેશી
"	૯	-પતિ	પતી
" , ૨૬	,, ૧૪	જીરાવલી	જિરાવલી
"	૧૩	ગુજર	ગુજર
" , ૨૭	૧૫, ૮	હિતપતિ	હિતપત
"	"	કહું	કહું
"	૧૬	અહિહાણુ	એ'હેહાણુ
"	૧૭	વેવહારીયા	વેહે'વારિયા
"	૧૮	ચોરાશી	ચોરાસિ
"	"	બહુ	બહુ
૨૬	૩	વાસો વસે તિહાં	વાસ વસે બહુ
"	૪	સૂલતાન	સુલતાન
"	"	પ્રથિવરાજ	પ્રથિરાજ

*પૃ. ૩૪ ની ટિપ્પનીમાં જણાવ્યા પ્રમાણેની પાછળથી પ્રાપ્ત થયેલી શ્રીયુત સાક્ષર મોહનલાલભાઈ દ. દેસાઈની મો. પ્રતિનો ભોળા-ભંડારની ભીં. ચોથી સાથેનો પાઠ-ભેદ અહિં દર્શાવ્યો છે.

પૃષ્ઠ	પંચિ	ભી.	મા.
૦૨૬	૪	ચહુઆથુ	ચહુઆથુ
"	૫	વંસમાં	વંસમેં
"	૭	-પતી	-પતિ
"	૯	ચૂનડલી	ચૂનડલી
"	૧૦	હાં રે મારે	મહારે
"	૧૩	માંન	ખાન
"	૧૬	-સલાક	સિલાક
"	૧૯	જયકારી	જયકાર
૧૧, ૨૭, ૩૦, ૩૨	૨૧, ૨, ૨૦, ૪	સહુ	સહુ
૨૭	૨	જીરાવલિ	જીરાવલી
"	૫	કાલિ	કાલી
"	૬	લટકાલિ	લટકાલી
"	૧૨	વાહોજી	વાહલો
"	"	-એ	માહરેં મંદરીઇ
"	૧૫	ભુગલિ	ભુગલી
"	૧૬	બહુ	સહુ
"	"	મારે છે સેવ	મારે સેવ રે
"	૧૭		આંકણિ
"	૧૮	બેહુ	બેહુ
"	૧૬, ૧૯ અંતમાં		રે
"	૨૦	ડાગા	ડાહવા
"	"	બેહુ હાથમેં	હાથમેં બે
"	૨૨	પુન્યમ-ચંદ્રસી	પુનમ ચંદ્રની
"	"	બલિ	બલી
"	૨૩	વલી	વલિ

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	ભા.	મો.
૨૮	૨	અમિય	અમીય
”	૩	જડિત છે બાલે	જડિત ૨છે બાલ
”	૭	જિન-	જન-
”	૯	પાયે	પાય
”	૧૦	ખીરાજે	ખિરાજે
”	૧૪	નારી-	નારિની
”	૧૫, ૨૧, ૨૨	સહ	સહુ
”	૧૯	જિનનાં સહ	જનનાં છે
”	૨૨	વીધન તે	વિધન
”	૧૧, ૧૩, ૧૫, ૧૭, ૨૧, ૨૩		૨ [અંતમાં]
૨૯	૪	ચાંપાનયરથી	ચાંપાનેરથી
”	”	જીરાવલી	જિરાવલિ
”	૫	પકિ-	પાકિ-
”	”	વીરપેત્ર	વિરક્ષેત્ર
”	”	વડોદે	બડોદે
”	”	કહું	કહું
”	”	સાહેબ	સાહિબ
”	૮	જિધૂજી	જિધુજી
”	”	પ્રમાણું તે	પ્રમાણુ ૨.
”	૧૦	પીલુજી	પપીલુજી
”	”	દામાજી	દદમાજી
”	”	ગોવંદરાવ	ગોવિંદરાવ
”	”	સનુર	સનુર
”	”	હબૂર	હબુર
”	૧૩	દરીસણુ દેવ	દરસન દેવા
”	૧૪	સહુને	સહુને

પૃષ્ઠ	પાંક્તિ	લીં.	મી.
૨૯	૧૬		પ્રહાં રાજમંડલ- કથિત બલ્યુવું.
”	૧૭	શુભિમાં	શુભિમાં
”	૧૯, ૨૦	પુન્ય	પૂન્ય
”	૧૯	થાવે	પાવે
”	૨૨	સાગરગચ્છ	સાગરગલ્પ
”	”	-સૂર	-સુર
”	૨૩	સુપન	સુપન
”	”	હજૂર	હજુર
૩૦	૨	સૂળા	સુળા
”	૩	પાટિલ	પાટિલ
”	”	ગીરધર-	ગિરધર-
”	”	સૂધમિ	સુધમિ
” , ૩૨	૪, ૭, ૯, ૧૦, ૧૩, ૯	શ્રાવણી	શ્રાવણિ
”	૫	આગન્યાથી	આગ્નાથી
”	”	ભમ	ભુમ
”	૬	દીધું	દીધાં
૩૦ , ૩૨	૮	નબ્યાસી	નબ્યાસિ
”	”	વદિ	વદ
”	૯	એહ	એ
”	૧૩	સાહેબિયા	સાહિબિયા
”	૧૪	મજૂ	મજુ
”	૧૫	નીધ	નિધિ
”	૧૬	ધરે	ધેર
”	૧૭	મેહલા	મેહુલા
”	૧૮	પુરવળ વૃઠા	પૂરવળ વૃઠા

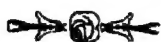
૧૪૬

પાઠ-ભેદ.

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	લીં.	મો.
”	૧૯	મહને	મને
”	”	વાહલા	વાહલા
૩૧	૧૧	સેવકજન	સેવકને
”	૧૩	સૂંડાલા	સૂંડાલા
”	૧૪	ભક્તિ—	ભક્તિ—
”	૧૬	શ્રી	શ્રી
૩૨	૭	હં.....	હું વરણું તુમ ગુણ કેતા.

*શુદ્ધિ-પત્રક.

પૃષ્ઠ.	પંક્તિ.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૨	૧૫	રચેલી સંખંધમાં	સંખંધમાં
"	"	કવિની	કવિની રચેલી
"	૨૪	૧૭૮૨	૧૭૪૨
૩	૨૨	-નું	-નો
૧૩	૧૫	પ્રો.	પૌ.
૪૫	૬	જાઈ	ચરવા જાઈ
૬૮	૩	દાલખિ	દાખવિ
૮૨	૧૦	જહા	જથુ
૮૩	૯	ભિમા હઉલખ	ભિમાહઉલખ
"	"	અલ જઈ	અલજઈ
"	૧૦	-તીએ	-તી એ
"	૧૨	-ણાંએ	-ણાં એ
"	"	જાઈ	જાઈ
"	૧૫	ફરુહુ	ફસહુ
"	૧૬	બુકો	બુ કો
"	૧૭	ભગતઉ એ	ભગતઉ એ
"	૧૯	જલદર	જલહર
"	૨૧	પૂરણુદાર	પૂરણુહાર

* પૃ. ૮૩ માં છપાયેલી બાહુલી, સાક્ષર શ્રીમોહનલાલભાઈ દ. દેશાણ તરફથી બહુ મોટી મજતાં પ્રેરે તપાસી ન શકતાં પદ્મચંદ વગેરેની તથા બીજી રહી ગયેલી અશુદ્ધિઓ અહિં દર્શાવી છે, તે શુદ્ધ કરી વાંચવું.

૫. લાલચંદ્ર ગાંધીએ સંપાદિત કરેલા અન્ય ગ્રંથો.

ગાયકવાડપ્રાચ્યગ્રંથમાલામાં પ્રકાશિત ૩. આ.

૨૧ *જેસલમેરજૈનભાણ્ડાગારીયગ્રન્થસૂચી

(અપ્રસિદ્ધગ્રન્થ-ગ્રન્થકૃત્પરિચય સાથે) ૩-૪

૨૨ નલવિલાસનાટક કર્તા મહાકવિ રામચંદ્ર

(સં. પ્રસ્તાવના સાથે) ૨-૪

૩૭ અપભ્રંશકાવ્યત્રયી કર્તા જિનદત્તસૂરિ

(વિસ્તૃત ભૂમિકા વિ. સાથે) ૪-૦

૪૮ નાટ્યદર્પણ (સવિવરણ) કર્તા મહાકવિ રામચંદ્ર

અને ગુણચંદ્ર ૪-૮

૭૬ પત્તનસ્થપ્રાચ્યજૈનભાણ્ડાગારીયગ્રન્થસૂચી (મા.૧) ૮-૦

*સ્યાદિશબ્દસમુચ્ચય (અવત્યૂરિ સાથે) મહાકવિ

અમરચંદ્ર ૦-૧૨

જૈનધર્મલિયુદ્ધગ્રંથમાલામાં—

૧ *પંચમી-માહાત્મ્ય (મહેશ્વરસૂરિના પ્રા.તો.ગુ.અનુવાદ) ૦-૫

૨ *ત્રિભુવનદીપકપ્રબન્ધ (પ્રા. ગુ. આધ્યાત્મિક)

કવિ જયશેખરસૂરિ ૦-૮

૩ તેજપાલનો વિજય (ગોધ્રા, પાવાગઢ અને

ચાંપાનેરના અપ્રકટ ઇતિહાસ સાથે) ૦-૮

૪ પાવાગઢથી વડોદરામાં પ્રકટ થયેલા છરાવલા

પાંચેનાથ ૧-૦

પુસ્તક-પ્રાપ્તિ-સ્થાન—

અભયચંદ્ર ભગવાન્ ગાંધી.

ઠે. રાવપુરા રોડ,

ઠે. હેરીસ રોડ,

ગંભીરા બિહડીંગ, વડોદરા.

ભાવનગર (કાઠિયાવાડ).

*આવી નિશાનીવાળા ગ્રંથોની થોડી નકલો જ શિલિકમાં છે.

